

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.

Ödenburger Rundschau, Lokalhistorische Quartalschrift,

Redaktion: Katalin Szende

Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány, Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Ádám Antal.

Megjelenik évente 4 alkalommal, összesen 24 ív terjedelemben.

További támogatónk:

Autoliv Kft.

SZERKESZTŐSÉG

Askercz Éva, Dominkovits Péter, Hiller István, Kücsán József, Németh Ildikó,
Szende Katalin felelős szerkesztő, Turbuly Éva, Varga Imréné titkár, Vass Balázs technikai szerkesztő

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bircher Erzsébet, Domonkos Ottó, Gimesi Szabolcs,
Gömöri János, Hárs József, Horváth Zoltán, Kubinszky Mihály,
Molnár László, Pápai László, Sarkady Sándor

Postacím: 9401 Sopron, Fő tér 1. (Pf. 82.)

Előfizethető bármely hírlapkézbetűző postahivatalnál, a Magyar Posta Hírlapelőfizetési és Elektronikus Postaigazgatóság (HELP) Irodájában (1900 Budapest, Lehel út 10/a), a Soproni Levéltárban (9400 Sopron, Fő tér 1.) valamint kedvezményes áron, az egyesületi díjjal kombinálva minden év végén a Soproni Városszépítő Egyesületnél (9400 Sopron, Új u. 4.) 1 300 Ft-ért.

Előfizetési díj 2003-ra egy évre 1 200 Ft, egyes szám ára 300 Ft.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Levéltárban illetve a Nyugat-Magyarországi Egyetem Növénytan Tanszékén (Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4. főépület, magaspöldsint) kaphatók.

A Soproni Szemle Alapítványt támogatni szándékozók részére csekk kérhető az alapítvány kuratóriumának postacímén (9401 Sopron, Pf. 5.).

Készült a Hillebrand Nyomda Kft. Üzemében (9400 Sopron, Csengery u. 51.). Felelős vezető Hillebrand Imre.

HU ISSN 0133 – 0748

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / TARTALOMJEGYZÉK INHALTSVERZEICHNIS

TARTALOMJEGYZÉK INHALTSVERZEICHNIS

Domonkos Ottó 75 éves
Zum 75. Geburtstag von Ottó Domonkos 315

ISKOLATÖRTÉNET ÉS VÁROSTÖRTÉNET SCHULGESCHICHTE UND STADTGESCHICHTE

Márfi Attila: Jezsuita iskolai színjátszás Sopronban
1638–1776 317
Attila Márfi: Theaterspiel in der jesuitischen Schule in
Ödenburg (1638–1776)

Sasfi Csaba: Sopron város két gimnáziumának diákjai a Ratio
Educationis időszakában (1777–1847) 333
Csaba Sasfi: Die Schüler von zwei Ödenburger Gymnasien in
der Epoche der Ratio Educationis (1777–1847)

Németh Ildikó: Iskolai egyesületek Sopronban a 19. században és a 20. század elején
Ildikó Németh: Angaben zur Geschichte der schulischen Vereine in Ödenburg im 19. Jahrhundert und am Anfang des 20. Jahrhunderts 350

Pápai László: A soproni középfokú erdészeti oktatás előtörténete (1885–1950)
László Pápai: Die Vorgeschichte des Ödenburger Mittelschulunterrichts des Forstwesens (1885–1950) 361

Kubinszky Mihály: Adatok Sopron 20. századi iskola-építkezéseihez
Mihály Kubinszky: Angaben zu den Schulbauten von Ödenburg im 20. Jahrhundert 374

SOPRONI ARCOK ÖDENBURGER GESICHTE

Dominkovits Péter: Kozák Lajos tanár úr (Pályakép vázlat)
Péter Dominkovits: Der Gymnasiallehrer Lajos Kozák (Skizze eines Lebenslaufes) 382

Bartha Dénes – ifj. Sarkady Sándor: Városunk hűségese megörökítője. Beszélgetés a 75 éves Adorján Attilával
Dénes Bartha – Sándor Sarkady jun.: Der treue Verewiger unserer Stadt. Ein Gespräch mit dem 75 jährigen Attila Adorján 385

Wallner Ákos: Köszöntjük a 70 éves Verő József akadémikust
Ákos Wallner: Wir begrüßen den Akademiker József Verő zum 70. Geburtstag 389

SOPRONI KÖNYVESPOLC BÜCHERSCHAU

Németh Ildikó: Válogatott bibliográfia a 19. századi soproni középiskolák történetéhez
Ildikó Németh: Ausgewählte Bibliographie zur Geschichte der Ödenburger Mittelschulen im 19. Jahrhundert 391

<p>Domonkos Ottó: A magyarországi mesterlegények közép-európai kapcsolatai és szokásai a XV–XIX. században. (ism. Dóka Klára)</p> <p>Klára Dóka: Ottó Domonkos: Mitteleuropäische Kontakte und Gewonheiten der ungarischen Gesellen im XV–XIX. Jahrhundert. Budapest, 2002.</p>	394
<p>Tatai Zoltán (szerk.): Wallner Ernő (ism. Sarkady Sándor) Sándor Sarkady: Zoltán Tatai (Red.): Ernő Wallner. Budapest, 2002.</p>	395
<p>Vajk Ádám (szerk.): A pápoci prépostság iratai. (ism. Kiss Mária)</p> <p>Mária Kiss: Ádám Vajk (Red.): Schriftstücke der Pápocer Propstei. Győr, 2003.</p>	397
<p>Közlemények Mitteilungen</p>	399

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Domonkos Ottó 75 éves

315 Domonkos Ottó 75 éves

Dr. Domonkos Ottó néprajzkutató, a Soproni Múzeum nyugalmazott igazgatója 1928-ban született Orgoványon, középiskoláit Hatvanban végezte, egyetemi tanulmányait 1947-ben Budapesten, az ELTE Bölcsészettudományi Karán kezdte meg.^{[1](#)}

Diplomája megszerzése után, 1952-ben került Sopronba, az akkor Csatkai Endre által vezetett Liszt Ferenc Múzeumba, s lett a néprajzi gyűjtemény muzeológusa. Érdeklődése pályakezdésétől fogva a történeti néprajz kutatásához vonzotta, így érthető, hogy a múzeum már akkor tekintélyes céhtörténeti és kézműipari gyűjteményeinek anyaga felbecsülhetetlen tájékozódási lehetőséget nyújtott számára, s ezt a gyűjteményt később bőségesen gyarapította is. Muzeológusi és kutatói pályájának kezdetétől következetesen törekedett a történeti források néprajzi szempontok szerinti elemzésére, amelyhez kitűnő anyagot talált a Soproni Levéltár városi és vármegyei anyagában.

Rendszeresen megjelenő cikkeiben és tanulmányaiban ezeket a forrásokat feltárta, s az őt megelőző és vele kortárs kutatók között neki is jelentős szerepe van abban, hogy Sopron város története a hazai és a közép-európai összehasonlító tudományos kutatásban fontos helyen szerepel. Több mint fél évszázadon átívelő kutatói pályafutása alatt a helyi múzeumi és levéltári gyűjtemények mellett dolgozott a mai és a történeti Magyarország számos városának és tájegységének hasonló intézményében, Cseh- és Morvaországban, Ausztriában, valamint Németországban. Ennek a több évtizedes kutató- és

gyűjtőmunkának az eredményeként jelenhettek meg az utolsó években azok a forrásfeltáró tanulmánykötetei, amelyekben a magyar városok céhes kézműiparát a középkortól a 19. század végéig bezárólag az európai fejlődés összefüggésében tárgyalja, s Sopron e kötetekben is kitüntetett helyen szerepel.

Muzeológusként is törekedett a céhes kézműipar történeti jelentőségéhez mért, hiteles bemutatására. Példái ennek a Lábasház 1950–1970-es években rendezett sikeres és emlékezetes céh- és ipartörténeti kiállításai. A soproni kiállítások mellett több országos és más megyében létrejött kiállításnak is rendezője, illetve társrendezője vagy konzulense volt, közülük itt kettőt emelünk ki: a pápai Képfestő Múzeumot, illetve az 1972-ben Budapesten rendezett „Megyék Népművészete” című időszaki kiállítás Győr-Sopron megyei szekcióját, amelyre még ma is történnek hivatkozások! A Soproni Múzeum Néprajzi Gyűjteményének anyagából az évtizedek folyamán több külföldi kiállítást rendezett:

1974-ben Franciaország több városában a Sopron megyei képfestőipar tárgyaiból és termékeiből, valamint Bódy Irén iparművész műveiből.

1978-ban Szófiában, 1979-ben Wrocawban és Varsóban „Képfestők és mézeskalácsosok” címmel a Soproni Múzeum néprajzi anyagából.

1980-1981-ben a kismartoni Tartományi Múzeumban „Mézeskalácsosok” címmel a Soproni Múzeum és a Burgenländisches Landesmuseum történeti és néprajzi anyagából.

1983-ban a kismartoni Tartományi Múzeumban „Céhes kézműipar” címmel, a Győr-Sopron megyei múzeumok és a Burgenländisches Landesmuseum történeti és néprajzi anyagából.

1987-ben a kismartoni Tartományi Múzeumnak a szalónaki várban (Burg Schlaining) lévő kiállítóhelyén „Anno dazumal” címmel a Győr-Sopron megyei múzeumok és a Burgenländisches Landesmuseum néprajzi anyagából.

3161989-1990-ben a kismartoni Tartományi Múzeumban, a bécsi Néprajzi Múzeumban majd Grazban „»Ethnographie ohne Grenzen« – Bünker János Rajnárd életműve” címmel Bünker János nyugat-magyarországi, erdélyi, ausztriai és a Monarchia más tartományaiban végzett kutatásainak dokumentumaiból.

1992-ben Galántán „A mézeskalácsosok mestersége” címmel, a Győr-Moson-Sopron megyei múzeumok anyagából.

A felsorolt kiállítások méltán öregbítették Sopron városának hírét a közelebbi és a távolabbi európai városokban.

Domonkos Ottó a nyugalomba vonuló Csatkai Endrétől 1963-ban vette át a Soproni (akkor Liszt Ferenc) Múzeum irányítását. 1989 végéig, nyugdíjba vonulásáig, igazgatása alatt épült ki a város múzeumi hálózata, amely szoros és folyamatos együttműködést kívánt a Kulturális Minisztérium, az Országos Műemléki Felügyelőség, a megyei és a városi önkormányzat illetékes szerveivel és tisztviselőivel. Tevékeny részese volt annak a törekvésnek, hogy a Sopron belvárosában helyreállított épületekbe közintézmények költözzenek (múzeumok, hivatalok, stb.) s ezáltal a feltárt értékek a közönség elé kerüljenek.

Domonkos Ottó – és az irányításával dolgozó munkatársi gárda – érdeme, hogy az 1990-es évek elejére Sopron város és az egykori Sopron vármegye régészeti, történeti, művészettörténeti és néprajzi emlékeit

bemutató kiállításoknak olyan együttese jött létre, amely a felsorolt szakágak legfontosabb tárgyi emlékeit állandó kiállításokon tárja a város közönsége és a kultúra iránt érdeklődő idegenek elé. Bizton állíthatjuk, hogy hasonló teljességű kiállítási hálózattal egyetlen vidéki városunk sem rendelkezik.

Szorosabban vett szakmai tevékenysége mellett választott hivatása tudományos életének szervezésében, majd irányításában is részt vett. Egyetemista kora óta tagja a Magyar Néprajzi Társaságnak, melynek 1982-től választmányi tagja, s a Társaság 1994-ben belföldi tiszteleti tagjává választotta. 1971-ben egyik alapítója és hosszú ideig irányítója volt a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Bizottsága kebelén belül működő „Kézműves-ipartörténeti Munkabizottságnak”, s e tisztségében közép-európai keretek között működő szervezetet hozott létre. Az 1970-1980-as években több cikluson át tagja volt a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Országos Néprajzi Választmányának.

Kandidátusi fokozatát 1983-ban szerezte meg, „A magyarországi képfestőipar” című disszertációjával – az ennek alapján, reprezentatív formában kiadott „Magyarországi képfestés” c. könyvét a Magyar Tudományos Akadémia „Akadémiai Nívódíj”-jal tüntette ki.

1991-ben Domonkos Ottó a Magyar Tudományos Akadémiától a „néprajztudomány doktora” címet ugyancsak elnyerte, „A kézművesség szerepe a falu anyagi kultúrájának alakításában” című doktori értekezésével. E munka képezte a gerincét az általa főszerkesztett „Magyar Néprajz” című összefoglaló mű 3. kötete általános és szakmatörténeti bevezetőjének.

Domonkos Ottó Sopron város közéletében is tevékeny részt vállalt. 1952-től a városi Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Műemléki Albizottságának tagja, 1955-től a Soproni Szemle szerkesztőbizottságának tagja. 1971-ben, a városért végzett munkássága elismeréseként Lackner-emlékéremmel tüntették ki. 2003. novemberében Sopron megyei jogú város közgyűlése a város díszpolgárává választotta. A Soproni Szemle szerkesztősége és szerkesztőbizottsága nevében szívből gratulálunk, és további eredményekben gazdag esztendőket kívánunk kedves kollegáknak!

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet

Iskolatörténet és várostörténet

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Márfi Attila: Jezsuita iskolai színjátszás Sopronban 1638–1776

317 Márfi Attila: Jezsuita iskolai színjátszás Sopronban 1638–1776¹⁽²⁾

Írásunk – a maga szerény keretei között – emlékezni kíván, ugyanakkor a figyelmet is fel szeretné hívni egy kevésbé ismert kulturális és egyháztörténeti terület, az egyházi színjátszás és azon belül is a jezsuita iskolajátékok soproni szövegemlékeire. E tanulmány – számos kultúrtörténeti forrás mellett – a néhai *Staud Géza* négy kötetes adattárát vette alapul. A történelmi Magyarországon működött jezsuita rend *Historia Domus*-ait – amely az egyik legjelentősebb forrástípus – eredetileg Nagyszombatban, a rend kiemelt

fontosságú székhelyén őrizték, majd innen a budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratárába kerültek.²⁽³⁾ A Sopronra vonatkozó számos forrás egy része, így a rend e rendházat érintő összes *Historia Domus*-a a bécsi Österreichische Nationalbibliothek kéziratárába került.³⁽⁴⁾ A 17. századtól kezdődő soproni katolikus restauráció a ferencesek és a jezsuiták nevéhez köthető. Az utóbbi rend annak ellenére, hogy a Dunántúl vezető jezsuita székhelye, Győr,⁴⁽⁵⁾ és a szintén jelentős pozsonyi kollégium „árnyékában” működött, mégis hosszú ideig – csaknem másfél évszázadig – fontos hitéleti és kultúraközvetítő szerepet töltött be a városban. Mielőtt azonban ezen szórványosan megjelenő, de mégis értékes és fontos kulturális emlékek soproni vonatkozásait ismertetnénk, engedessék meg, hogy a jezsuita iskolajátékok szerepét és jelentőségét dióhéjban felvázoljuk.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Márfi Attila: Jezsuita iskolai színjátszás Sopronban 1638–1776 / Az iskolajátékok és a jezsuita szellemiség

Az iskolajátékok és a jezsuita szellemiség

A szerzetesrendek által kezdeményezett iskolai színjátékok írása és előadása azt szolgálta, hogy a diákok kifogástalanul megtanuljanak latinul, és emellett vallás erkölcsi nevelésben is részesüljenek. A liturgia látványosabbá tétele is cél volt,⁵⁽⁶⁾ nem titkoltan azért, hogy a puritánabb keretek között zajló protestáns istentiszteletek és iskolajátékok ellenében a katolikus szertartásokra több figyelem irányuljon.⁶⁽⁷⁾ Néhány évvel a jezsuita rend magyarországi megalakulását követően pár évtizedig egy figyelemreméltó pápai kezdeményezés is nyomon követhető a török által meg nem szállt területeken. Ez a pápai szemináriumok magyarországi alumnusi, azaz kollégiumai rendszere, ahol a terjedő **318** protestantizmus ellenében a papképzés biztosításával a katolicizmus szellemi befolyását kívánták visszaállítani. Ezek az alumnusok számos esetben jezsuita kollégiumok és a rend támogatását élvezték.⁷⁽⁸⁾ Igaz, ezek a kollégiumok nem tudtak gyökeret verni, de az eredeti elképzelések átöröklődtek, bizonyos elemeit beépítették a papnevelés és a katolicizmus újbóli térnyeréséért elindított szellemi törekvések során. A katolikus szellemi életben és az oktatásban nagy befolyást szereztek a jezsuiták, ennek egyik tipikus formája az iskolajátékok népszerűsítése volt.

A felekezetek és rendek neves alapítói különbözőképpen vélekedtek az iskolai játékokról: Luther kimondottan hasznosnak tartotta, Kálvin viszont tartott az ifjúság körében megjelenő hiúságtól. Loyolai Szent Ignác, a Jézus Társaság megalapítója úgy vélte, a közönség előtti szereplés segítheti a diákokat szónoki képességeik kiművelésében. A piarista Kalazanci Szent József kifejezetten károsnak minősítette az iskolák színjátékait.⁸⁽⁹⁾ A 16. század közepétől már létező iskolai színjátszás összetartást, nemzeti jelleget is sugallt a török hódoltság időszakában, de felekezetek szerint eltérő az, hogy milyen tartalmat domborítottak ki. A reformátusok didaktikus és szórakoztató játékokkal kísérleteztek, az evangélikusok a bibliából merített történetekkel az aktuális kérdésekre keresték a választ, míg az unitáriusok dialógusai a bonyolultabb társadalmi jelenségeket taglalták. A katolikus iskolajátékok a szerzetesrendek szerint is elkülönültek egymástól. A ferencesek pl. jobbra a szenvedéstörténetre alapuló passiójátékokkal hívták fel a figyelmet. A minoriták tágabb értelemben merítettek a biblikus történetekből. A piarista darabokról kevesebbet tudunk, inkább a szegényebb és egyszerűbb néprétegeknek játszottak.⁹⁽¹⁰⁾ Az iskolai színjátszás legjelesebb képviselői kétségkívül a jezsuiták voltak. 1620-ban már állandó színházuk volt Bécsben, ahol folyamatosan játszották a holland, spanyol és olasz színpadi művek elemeit egyesítő sajátos műfajt, az iskoladramákat.¹⁰⁽¹¹⁾

Az 1561. január 1-től érvényes szerzetesrendi alapítási engedélyt követően fél esztendő múltán először

Nagyszombaton telepedtek le a jezsuiták, majd igen gyorsan kiszélesedett a rend rezidenciáinak, nevelőintézeteinek sora. Zágráb, Trencsén, Beszterce, Rozsnyó, Lócse, Kassa, Eperjes, Sopron, Győr, Gyöngyös, Bazin, Pozsony, Kőszeg, Nagyvárad, Eger városában telepedtek meg.¹¹⁽¹²⁾ A rend 1773-ban történt feloszlásáig összesen 44 különböző szintű jezsuita központ létezett: Nagyszombat volt a legjelentősebb rendi székhely, mivel itt jezsuita szellemű hittudományi és bölcsész képzésű egyetem is működött. Sopronnal kiemelt kapcsolatokat tartottak fenn a vendégtanárok, egykori növendékek és a világi patrónusok személyének köszönhetően. Ezen kívül létezett 14 kollégium, ami a rend jogi struktúrájában anyagilag rendezett viszonyú középiskolát és rendházat jelentett, továbbá 19 rendház, vagy rezidencia is működött a történelmi Magyarországon, valamint 10 állandó missziós állomás.¹²⁽¹³⁾

319A jezsuita rend a 16. században alkotta meg az iskolai színjátékokat is előíró és szabályozó Ratio Studiorumot.¹³⁽¹⁴⁾ Ez a szabályzat rendelkezett a paptanárok és növendékek dramaturgiai, nyelvi képzését és a közéleti szereplést szolgáló színdarabok kötelező megírásáról, illetve előadásáról. E művek előadásai az egyházi ünnepekre és a jezsuita gimnázium tanévnyitó, illetve -záró napjaira tehetők, de felléptek megyegyűléseken, templom-alapításkor, a rendtársak elhunytakor, továbbá a jelesebb szentek ünnepén is.¹⁴⁽¹⁵⁾ A rendi kollégiumok nem nélkülözhatték az állandó vagy alkalmi színpadokat és felszereléseket, de tilos volt a liturgikus öltözet jelmezként való használata. A női szerepeket csak fiúk játszhatták el, pl. az Ószövetség neves nőalakjait is. Az előírások rendelkeztek az előadásra szánt iskolajátékok szerkezetére és műfajára vonatkozóan, bár ez utóbbiak a jezsuita iskoladráma 200 éves jelenléte alatt gyakran változtak, illetve az adott korszak társadalmi és művészeti elvárásainak függvényében fejlődtek. A kezdeti évtizedekben a jelmezes felvonulások, körmenetek, majd az ebből kifejlődő passiójátékok¹⁵⁽¹⁶⁾ mellett hitvitázó és prózai dialógusok, deklamációk (szónoklatok), példabeszédek, misztériumjátékok,¹⁶⁽¹⁷⁾ liturgikus játékok, miralaculumok (csoda, csodatétel) uralták a jezsuita tanintézetek repertoárját.¹⁷⁽¹⁸⁾ A 18. század derekától azonban egyre több esetben tapasztalható a jezsuita színpadokon az elvilágiasodott darabok térnyerése. Így az előző művek mellett szerelmi drámák, bohózatok, sőt ún. Isten-paródiák is színre kerülhettek. Ezt a műfajbeli tarkaságot az esetenként alkalmazott balett és táncbetétek, a zenei és énekes kíséret, valamint a népi és betlehemes játékok, bábjátékok, olykor tűzijátékok is színesítették.¹⁸⁽¹⁹⁾

A változatos műfajok szerkezete, színpadi megjelenítése is fejlődött. Bár a jezsuita iskolajátékok klasszikus közlésmódja a prologus és a darabot ismertető argumentum mellett a felvonások és jelenetek, azaz a „végezők” és a „kimenetek” rendszerén alapult, az előadott műfaj függvényében ez változhatott és egyszerűsödhetett.¹⁹⁽²⁰⁾ Úgy tűnik, hogy a drámai műfajok eljátszásánál az életkori sajátosságokat is figyelembe vették, azaz a legelső két osztály a komédiákat adta elő, míg a középső osztályok a tragédiákat, történelmi és mártírdramákat, mitológiai és bibliai történeteket játszottak. Végül a felsősökre, azaz a poétákra és rhétorokra a deklamációkat osztották.²⁰⁽²¹⁾ A 18. **320**század végére megerősödő világi (polgári) színjátszás hatása kifejeződött abban is, hogy – főleg a felvidéki kollégiumok – esetenként hivatásos színészek művészi segítségét is elfogadták.²¹⁽²²⁾ Szinte mindegyik jezsuita kollégiumra jellemző a paptanárok révén a saját helyi szerzők működése. Így egy adott mitológiai, vagy bibliai témakör számtalan feldolgozása és szövegvariánsa is megfigyelhető az új kollégiumba történő áthelyezéseknek köszönhetően.²²⁽²³⁾ Előfordult, hogy egymástól kölcsönözték és a helyi viszonyokra átültették a szövegeknyveket. A színjátékok ilyen szintű „vándoroltatásában” fontos szerepe volt a közös, mindenki által használt latin nyelvnek.²³⁽²⁴⁾ E jelenség gyakorisága tovább gazdagította az iskoladrámák színvonalát, s a különböző kollégiumok közötti kapcsolatokat.

Már a 17. század végén megjelentek a különböző felekezetek és szerzetesrendek által létrehozott iskolajátékokat magába foglaló drámagyjtemények. Az egyik legközismertebb összeállítás a Nicola

Avancini jezsuita paptanár által összegyűjtött, 1678-ban napvilágot látott *Poesis Dramatica* c. kötet.²⁴⁽²⁵⁾ Az egyházi tanintézményekben ezenkívül kéziratos gyűjtemények is ismertek és használatosak voltak, igaz jórészüik elkallódott. Népszerűségnek örvendtek az egyes paptanárok irodalmi szintű alkotásai is. Így a kőszegi és a soproni kollégium egykori diákja, Faludi Ferenc (Németújvár, 1704. március 25. – Rohonc, 1779. december 18.) munkái, aki Pozsony és Nagyszombat kollégiumaiban, illetve a jezsuita egyetemen több iskolajátékot is írt, fordított és állított színpadra.²⁵⁽²⁶⁾ Kortársa, Illei János (Komárom, 1725. január 3. – Komárom, 1794. január 24.), a korszak legismertebb szerzője volt, egyik darabját, a Molière: „Úrhatnám polgár” c. művének hatását magán viselő *Tornyos Péter*-t nemcsak a jezsuiták, hanem más felekezetek és szerzetrendi iskolák is játszották. Első, Kassán 1767-ben megjelent gyűjteményes kötete a *Salamon, Ptolomaeus* és a *Titus* című műveket tartalmazta, míg a *Ludi tragici* című, Komáromban kiadott könyvében latin nyelven írt vallásos drámái szerepeltek.²⁶⁽²⁷⁾

Röviden említeni kell a játszóhelyeket és az előadások nézőközönségét is. A *Ratio Studiorum* színtermek létesítését is előírta, amelyeket rendszerint a kollégiumok ebédlőjében vagy tantermeiben alakítottak ki. Önálló színpad csak kevés rendházban volt, mint ahogy Sopronban is csak később építették, így rendszerint a tanterekben vagy az ebédlőben tartották meg az előadásokat. Gyakran játszottak templomokban és a szabad ég alatt, így pl. Pécsen a Tettyén, a Kálvária-dombon és a városfal tövében,²⁷⁽²⁸⁾ míg Sopronban többnyire a belvárosban. Mindegyik jezsuita székhelyen előírás és ³²¹szokás volt, főként ünnepi körmenetek alkalmával, az egyházi épületek környékén misztériumjátékok előadása. Az iskolaépületben zajló előadásokon rendszerint a növendékek, tanárok, hozzátartozók és az egyházi és világi előkelőségek, esetleg a mentorok vettek részt. A nagyobb templomokban és a szabadban megtartott előadások nézőközönsége már szélesebb rétegeket is érintett. A színelőadások alkalmával nem szedtek belépődíjakat, mégis komolyabb jövedelmek illethették a rendtagokat az önkéntes adományok, a mecénások támogatása, s az alapítványok pénzalapjai révén. Ebből a pénzalapból néha a legsikerültebb előadások szerzőjét és szereplőit is jutalmazták, de rendszerint a következő előadás költségeit fedezték, illetve a szegényebb diákokat támogatták.²⁸⁽²⁹⁾ Szokás volt a kiemelkedően alakító szerepjátszók jutalmazása, azaz a prémiumosztás is. Sopronban pl. már igen korán, az első játszási években átvették ezt az ösztönzési és jutalmazási formát.

Ahogy már fentebb szó esett róla, az előadási nyelv kötelezően a latin volt, de számos példát találunk, hogy más nyelveken is megszólaltattak darabokat a jezsuita diákok. Általános tapasztalat, hogy az iskolai színjátszás első időszakában (olykor később is), egyazon darabot a latin mellett más nyelven, vagy nyelveken is előadták, illetve részleteket szólaltattak meg e művekből. A 18. században egy-két esetben ezeken a nyelveken önállóan is elhangzottak előadások. A világi színjátszás hatásaként néhányszor francia, olasz, sőt görög nyelvű adaptálásokra is sor került.²⁹⁽³⁰⁾ Természetesnek mondhatjuk, hogy az itt élő nemzetiségek nyelvén, legtöbbször a nemzetiségi rendtagok előadásában szólaltatták meg az iskolajátékokat. Leggyakrabban – mintegy 25 rezidencián –, több mint száz alkalommal magyarul, míg 15 településen – főleg a felvidéki és a dunántúli városokban – németül, míg egyetlen esetben, 1711-ben Kolozsváron román nyelven adtak elő iskolajátékokat. A magyar és a német nyelven megelevenített egyházi darabok mellett jelentősek a szláv nyelveken adaptált művek. Közülük leggyakrabban szlovákul hangzott el jezsuita színjáték; 1615–1759 között összesen kilenc felvidéki városban (Nagyszombat, Homonna, Pozsony, Ungvár, Szokolca, Trencsén, Besztercebánya, Rozsnyó és Eperjes) mintegy 22 alkalommal.³⁰⁽³¹⁾ Horvát, azaz a latin nyelvű meghatározás szerint „illirico” nyelven mindössze három délvidéki város jezsuita tanintézményében, Zágrábban, Pécsen és Varasdon, összesen 15 esetben adtak elő iskoladramákat.³¹⁽³²⁾ Pozsega városában, a helyi rendi rezidencián 1734 és 1771 között négy esetben szlovénul (a latin meghatározás szerint illír nyelven) hallhatták a hívek a színműveket és

misztériumjátékokat.³²⁽³³⁾ Rutén nyelvemlékre is találunk adatot. 1753-ban Ungváron az Úrnapján eljátszott körmeneti jeleneteket a magyar, német és szlovák mellett e nyelven is megszólaltatták.³³⁽³⁴⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Márfi Attila: Jezsuita iskolai színjátszás Sopronban 1638–1776 / A jezsuita rend megtelepedése Sopronban

322A jezsuita rend megtelepedése Sopronban

A jezsuiták magyarországi megtelepedésének, valamint missziós szolgálatuk (Belgrád, Pécs, Gyöngyös és Andocs)³⁴⁽³⁵⁾ kiépítésének legfontosabb korszaka a 17. századra esik. A katolikus egyháztörténet-írás e századot is a protestáns eszmék terjedése és török megszállás miatt az „elesettség századának” minősítette.³⁵⁽³⁶⁾ Mégis, gyakorlatilag a hódoltság alatti területek misszióival együtt e korszakban körvonalazódnak a későbbi, már megerősödött jezsuita székhelyek. Ebben az időszakban, a 17. század első évtizedeiben vetődik fel Draskovich Györgynek köszönhetően a jezsuiták Sopronba történő letelepítésének gondolata. Amikor 1635-ben győri püspökké nevezték ki, tervét előterjesztette Pázmány Péter prímásnak, másrészt ezt beterveztette a rend bécsi (ausztriai) rendtartományához, valamint a jezsuiták római generálisának is.³⁶⁽³⁷⁾ A leendő gimnázium fenntartásához a hatósága alá tartozó soproni házakat, köztük a megszállt János Lovagok (Johanniták) templomát és birtokait, valamint a Krisztus Teste Társulat javadalmait és házait adományozta.³⁷⁽³⁸⁾ A következő évben, 1636-ban idetelepedő első jezsuitáknak a pornói apátság jövedelmét is felajánlotta, mely birtokokat 1643-ban III. Ferdinánd a rend kollégiumának adományozta.³⁸⁽³⁹⁾

Később Draskovich egy nemesi konviktus felállítására is alapítványt létesített, amit Lippay prímás támogatásával 1661-ben adtak át. Végül is mindezen felajánlásoknak és támogatásoknak köszönhetően a Rend gimnáziuma 1636. szeptember 6-án kezdte meg működését Dobronoki György, a rendház első rendfőnökének irányításával.³⁹⁽⁴⁰⁾ Mivel a kollégium felszerelése elég hiányos volt, a győri püspök vállalta, hogy saját jövedelméből fedezi a rendház és a leendő könyvtár berendezésének összes terheit. Később újabb rangos patrónusa lett a fejlesztésnek gr. Esterházy Miklós nádor személyében.⁴⁰⁽⁴¹⁾ Tulajdonképpen e nemes gesztussal kezdődött el az Esterházyak szinte a rend fennállásig tartó, jezsuitákat támogató mecénatúrája. A legadakozóbb mecénásuk gr. (1687-től hg.) Esterházy Pál nádor volt, aki a hitéletben és a jezsuita színjátszásban is tevékenyen vett részt. Leszármazottai is folytatták a rend pártfogolását. A soproni jezsuiták hitéleti és oktató szerepe a folyamatos támogatásoknak is köszönhetően a 18. századra megerősödött, és a régió egyik fontos rendi bázisává vált.

1640-ben kollégiummá fejlesztették a gimnáziumot, de csak 1650-ben vált „teljes jogú” kollégiummá. A rendház történetében fontos dátum 1674, mert ekkor kapták meg a Szent György templomot és a hozzá tartozó épületeket, de mivel ezek időközben leégtek, csak három év múltán juthattak e javak birtokába. Az újjáépítéshez gróf Széchenyi György két falu haszonélvezetét, továbbá 33 000 forintot adományozott;³²³ igaz, a győri konviktussal megosztva kellett e jövedelmekkel gazdálkodniuk.⁴¹⁽⁴²⁾ Zavaros idők következtek, mivel 1683-ban a Thökölynek hódolt város a jezsuitákat kiűzte és javaikat elkobozta, de Esterházy nádor hamarosan visszatelepítette őket. Ettől kezdve zavartalanul folyhatott a tanítás az időközben hat osztályossá bővült gimnáziumban, szintén hat tanár nevelőmunkájával. Ekkorra már olyan szintre emelkedett a rendi kollégium falai között az oktatás, hogy az eddig már szinte folyamatosan tartott iskoladramák előadásához az elpusztult színpad helyett új színpadot („*theatrum novum*”) létesítettek. Az 1696. július 31-én ünnepélyesen átadott új színpadon (felújították a színpadi, szcenikai berendezéseket és az akkor már használatos hangszereket és az orgonát is átépítették) Eumenius és Attalus hitükben

megdicsőült barátok történetét vitték színre.⁴²⁽⁴³⁾ A következő évszázadban két alkalommal is renoválásra szorult a színpad, 1729-ben és 1768-ban.⁴³⁽⁴⁴⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Márfi Attila: Jezsuita iskolai színjátszás Sopronban 1638–1776 / A jezsuita iskolai színjátszás kezdetei a soproni kollégiumban

A jezsuita iskolai színjátszás kezdetei a soproni kollégiumban

Ha a színjátszás, vagy akár az egyházi misztériumjátékok előzményeit kutatjuk, már a 15. századtól találunk erre adatokat, elsősorban a Felvidék, a Szepesség és Erdély németek lakta nagyobb városaiban. A legelső ilyen ismert adat éppen Sopronra vonatkozik, ugyanis itt a nyugat-európai városokhoz hasonlóan már 1412-től több évtizedig Húsvét, Pünkösöd és Úrnapja ünnepén a kora középkori misztériumjátékokat folyamatosan játszották a város szabad terein.⁴⁴⁽⁴⁵⁾ Ezek a nagy tömegeket vonzó vallásos eredetű játékok néha népies elemeket is magukba foglaltak, pl. a nagyheti felvonulások alatt egy Júdásnak öltöztetett szalmabábut ünnepélyesen elégettek.⁴⁵⁽⁴⁶⁾ De magyar hatásról, vagy nyelvemlékekről még nem beszélhetünk ebben a korai időszakban. Az itt megjelenített egyházi játékok ugyanis kizárólag németül hangzottak el. Az egyházi iskolajátékok kezdetét 1615-től számíthatjuk, amikor a város polgármestere, Lackner Kristóf, színdarabot írt „Cura Regia” címmel az evangélikus diákoknak.⁴⁶⁽⁴⁷⁾ A művet egyébként a városházán mutatták be,⁴⁷⁽⁴⁸⁾ s ezt követően az evangélikus líceum diákjai folyamatosan rendeztek iskolai előadásokat egészen a 18. század elejéig.

A jezsuiták Sopronban előadott iskoladrámáira rátérve ismételten fontos kiemelni, hogy – más bibliográfiai források mellett – a rend Historia Domusait, iskolai anyakönyveit, a levelezéseket, s az iskolajátékok fennmaradt szövegeknyveit és egyéb nyomtatványait feldolgozó Staud Géza által négy kötetben közreadott, főleg a darabok ³²⁴címét tartalmazó forrásmunkára⁴⁸⁽⁴⁹⁾ támaszkodhatunk. A jezsuita iskoladrámák megközelítően másfél évszázados jelenléte alatt a történelmi Magyarország rezidenciáiban és kollégiumaiban mintegy 4 000 iskolajátékot adtak elő. Ebből a tekintélyes számból a soproni kollégiumra több, mint 300, itt előadásra került darabról rendelkezünk valamilyen szintű ismerettel. Összehasonlításképp megjegyezzük, hogy a „szomszédvár” kiemelt fontosságú jezsuita székhelyén, Győrött nem érték el ezt a számot, igaz a teológusképzés és más hitéleti, szervezési feladatok alaposan leterhelték az ott működő rendtagokat. De különben sem lenne szerencsés, ha a mennyiségi mutatókat részesítenénk előnyben. A Sopronban előadott művek számos esetben kuriózumnak és magas színvonalúnak minősülhetnek néhány korabeli forrás, bibliográfiai utalás alapján. Az időhatárokat tekintve 1638 és 1776 között rendelkezünk a darabok címlistájával, ami azért is érdekes, mert az 1773-as feloszlás után még három évig, igaz csak három alkalommal, de tartottak előadást a volt Jézus Társasági szerzetesek.⁴⁹⁽⁵⁰⁾ Az előadott darabok száma nem pontosítható, mert összesen 289 játszási alkalom ismert, de közülük 22 esetben több ismeretlen darabot is színpadra vittek.⁵⁰⁽⁵¹⁾ Tehát joggal feltételezhetjük, hogy a soproni jezsuita darabok száma jóval meghaladta háromszázat.

Fel kell viszont hívnom a színjátszások folyamatoságára a figyelmet, ugyanis számos más kollégiumhoz hasonlóan, néhány 17 századi rövid szünetet leszámítva⁵¹⁽⁵²⁾ Sopronban évről-évre színpadra léptek a jezsuita növendékek. Csupán a rendelkezésre álló színművek címei alapján is megfigyelhetjük az egyenletesnek mondható jezsuita színjátszás fontosabb fejlődési vonalait, végül válságjeleit is. Itt kell megjegyezni, hogy az archaikus latin szövegek lefordítása, értelmezése is nehéz feladat, a helyesírási hibák, rövidítések, a már nem használt kifejezések, az akkor alkalmazott speciális szavak és fogalmak miatt.⁵²⁽⁵³⁾ Az iskoladrámák címeit vizsgálva több esetben felfedezhető a diáknyelv, a vulgáris latin, sőt a diákhumor

is. Ezért számos esetben pontos fordítást nem is lehetett végezni, így elsősorban értékes, egyedülálló szövegelemeknek kell felfogni ezeket a feljegyzéseket.

Két évvel a gimnázium megszervezése után, 1638-ban már előadást tartottak az egyik tanteremben. Ezen alkalmakkor a növendékek több ismeretlen darabot mutattak be. Ez az esztendő nemcsak azért nevezetes a soproni jezsuita rend történetében, mert ekkor került sor az első előadásra, hanem azért is, mert ez időben érkezett tanulmányi [325](#)felügyelőnek a rendházba az a Heigl Ambrus, akinek köszönhetően színvonalában is fejlődhetett az iskolai színjátszás.[53\(54\)](#) Ő 1647-ben mint a rendház főnöke hunyt el. Sopronban töltött kilenc esztendeje alatt az iskolajátékok rendszeressé váltak, és kapcsolatai, írói munkássága révén olyan irodalmi alapokat fektetett le, amelyek hatással voltak a későbbi iskolai produktumokra is.

Összesen négy általa írt iskoladrámát mutattak be a diákok. Bár ezeket más kollégiumokban nem adták elő, de az alaptörténetet vándortémaként több esetben is feldolgozták. Első iskoladrámáját Loyolai Szent Ignác emlékének szentelte *Virtutes Ignatianae Symbolis Variis Illustratae* címmel, amely 1640-ben latin nyelven hangzott el.[54\(55\)](#) Külön érdekessége ennek az előadásnak, hogy Esterházy Miklós nádor udvari papja, Hajnal Mátyás közbenjárására a nádor udvari zenekarát is elküldte az előadás színvonalának emelésére.[55\(56\)](#) 1642 karácsonyán mutatták be második színdarabját *Christus Recens Natus* címmel. Ezt a karácsonyi játékot az előző művéhez hasonlóan a későbbi évtizedekben szintén többször feldolgozták.[56\(57\)](#) Újabb két év múlva, 1644-ben az „iskola helyiségében” adták elő a *Pestis, mint Isten ostora* c. tragédiáját, amelyben a szörnyű járványt úgy tüntette fel, mint az emberiség vétkeiért való isteni büntetés egyik megvalósulását, ami viszont a jó útra térést szolgálja.[57\(58\)](#) Végül utolsó általa írt és rendezett színdarabját 1645-ben mutatták be e soproni kollégisták: Ekkor, Úrnapján, a belvárosi ünnepi, úrnap körmenet részeként játszották el az erre az alkalomra írt misztériumjátékát.[58\(59\)](#)

Heigl Ambrust a néhány szórványosan fennmaradt forrás úgy tünteti fel, mint a soproni egyházi színjátszás megeremlítőjét. Valóban, az itt közölt saját műveinek előadásán kívül minden évben rendezett iskolajátékot, sőt munkássága – Timár Kálmán feljegyzései szerint – a soproni evangélikus líceumra is hatással volt.[59\(60\)](#) 1647-ben szintén Úrnapján hangzott el először német és magyar nyelven két iskoladráma. A német növendékek a *Gedeon*, míg a magyar diákok a *Jerikói Ember* c. iskolajátékot játszották el.[60\(61\)](#) Az úrnap körmenet során egyébként latin nyelven is megszólaltattak egy darabot *Filius Prodigus* (A tékozló fiú) címmel. Ebben az évben nem kevesebb, mint hét alkalommal láthattak a soproniak jezsuita produkciókat. Ez nem csak soproni, de országos viszonylatban is rendkívüli esetnek számít. Ugyanis általában évi két-három előadás megtartása jellemző a jezsuita színjátszókra, a már említett ünnepi alkalmakkor. A nagy szám viszont jelzi, hogy Sopronban igen hamar meghonosodott az egyházi színjátszás, amelynek fennmaradt szórványadatai, mint látni fogjuk, sok értékes kultúrtörténeti ismerettel járulhatnak hozzá Sopron egyház- és helytörténetéhez.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Márfi Attila: Jezsuita iskolai színjátszás Sopronban 1638–1776 / Az iskolai színjátszás kiteljesedése és legfőbb jellemzői

[326](#)Az iskolai színjátszás kiteljesedése és legfőbb jellemzői

Ha az egyházi színjátszás számos már említett típusát és formáját tekintjük, kétségtelenül a jezsuiták ilyen irányú tevékenysége a legismertebb napjainkban is. Sopronban is igen népszerű volt az adott korszakban, s hatása a világi színjátszás fokozatos térnyerésével, az úgynevezett átmeneti korszakban és a rend megszűnése után is érzékelhető. Kissé leegyszerűsítve úgy is fogalmazhatunk, hogy a helyi polgárság nekik

(is) köszönhetően ismerhette meg a színjátszást. A világi színjátszás fejlődése korántsem juthatott volna arra a szintre Sopronban sem, akár a német, vagy a magyar színészetet tekintjük, ha a jezsuiták évtizedes tevékenysége ehhez nem teremtette volna meg az alapokat. Különösen Sopronban igen fejlett volt a színpadtechnika. Szinte egyedülálló az előadások háttérét biztosító mecénási tevékenység, és jól tapasztalható a darabok műfajbéli változatossága, a világi hatások fokozatos beépülése. Természetesen mindezen fejlődési folyamatok az egyházi szellemiség és az oktatási feladatok keretei között valósulhattak meg. A soproni gimnáziumban is elsősorban a latin szellemi és nyelvi műveltség az elsődleges, de más kulturális hatások is jól nyomon követhetők. A már említett latin nyelvű színjátszás mellett például, különösen Mária Terézia uralkodásának évtizedeiben, itt is számos nyelvi, s azon keresztül kulturális hatás tapasztalható.⁶¹⁽⁶²⁾

Ezekre a szellemi hatásokra a többi rendi székhellyel összevetve talán Sopronban található a legtöbb és legváltozatosabb példa. Ez egyrészt a város fekvéséből fakadt, azaz Győr, Pozsony és Bécs jezsuita központjainak hatásából, másrészt a paptanárok, valamint az egykori növendékek el- és ide irányuló migrációjából. Az áthelyezett tanárok természetesen magukkal vitték az itt szerzett szellemi hatásokat, konkrétan az iskolajátékok szövegkönyveit, de nemcsak vitték, hanem hozták is ezeket. Olykor kölcsönkérték egymástól az iskoladrámák kéziratait és a helyi viszonyokra ültették át a színdarab tematikáját. Ez a szellemi hatás nagyon jól érzékelhető, ha a vándortémaként több kollégiumban is játszott művek előadási helyszínét és évkörét vizsgáljuk. Azaz, ha egy bizonyos színdarabot több helyen is eljátszottak, az jelezheti a paptanárok áthelyezésének útvonalát, illetve az adott helyszínek közötti más szintű kapcsolatokat is.⁶²⁽⁶³⁾ Így, ha viszonylag zárt keretek között is, de számos város óhatatlanul kapcsolatba került egymással, kicserélve, átadva és tovább gazdagítva a jezsuita szellemiséget. E feltevésből kiindulva Sopron kapcsolatai a már említett városokon kívül különösen Nagyszombattal jelentősek, de más felvidéki városokkal is kimutathatók. Ebben a tekintetben Eperjes, Trencsén, Rozsnyó, Lőcse, és különösen Eger jezsuita központjai emelendők ki. A dunántúli székhelyek közül Székesfehérvár, Buda, Kőszeg és Pécs paptanárai, illetve alkotásaik voltak hatással a soproni rezidenciára. Valójában nem lehet olyan jezsuita székhelyet említeni, amellyel Sopronnak valamilyen kapcsolata ne lett volna az iskolai színjátszás hosszú évtizedei alatt.

A számtalan szövegvariáns miatt azonban nagyon nehéz lenne arra válaszolni, hogy melyek voltak a legnépszerűbb alkotások. Mindenképpen megnevezhetünk néhány, ^{327a} korszakban közkedvelt iskoladrámát, amelyet Sopronban – és bizonyíthatóan több más városban is – esetlegesen többször is előadtak.⁶³⁽⁶⁴⁾ Különösen a *Cyros*, vagy *Cyros pastor* c. történelmi játékot kell megemlítenünk, amelyet az ország 18 jezsuita tanintézetében játszottak el. E műnek nem kevesebb, mint 13 címvariánsa ismert.⁶⁴⁽⁶⁵⁾ A babiloni fogságba esett Cyros perzsa király történetét moralitásjátékként is feldolgozó művet legtöbbször Pozsonyban, Gyöngyösön és Pécsen játszották. Sopronban 1736-ban mutatta be a *Syntaxis* (mondattan) osztály.⁶⁵⁽⁶⁶⁾ Az iskolajáték azon kevesek közé tartozik, amelyek nyomtatásban is fennmaradtak, sőt ez most is elérhető a „Magyar Dráma Gyöngyszemei” című ciklusban de nem *Cyros*, hanem *Boldizsár király* cím alatt. Cirusz, vagy Kürosz, mint Ansan fejedelme, történelmi személyiség volt, aki Kr. e. 559-től egyesítette a perzsa törzseket, majd Kr. e. 550-ben legyőzte a médek királyát, Asztüagészt, Krózus legyőzésével pedig egész Kisázsia ura lett. Kr. e. 539-ben az újbabiloni birodalmat is uralma alá hajtotta, legyőzve Nabú-Naidot. Babilon bölcs és igazságos uralkodója volt, és a fogságban tartott zsidók bizalmát is elnyerte. Kr.e. 538-ban adta ki híres ediktumát, amely biztosította a zsidóság számára a hazatérést és a Templom újjáépítését.⁶⁶⁽⁶⁷⁾ E darab népszerű volt a 18. század derekán, de már a század elején is játszották néhány kollégiumban, pl. Pozsonyban és Pécsen.⁶⁷⁽⁶⁸⁾ Ide sorolhatjuk még a *Demetrus* és a *Celsus* c. drámákat, amelyeknek szintén több szöveg és címvariánsa létezett. Sopronban mindkét művet többször is

láthatták a helyi lakosok.⁶⁸⁽⁶⁹⁾ A népszerű és másutt is gyakran játszott darabok közül az Ószövetségből ismert Absolon alakját is gyakran feldolgozták. A témát már a 17. század derekától is játszották, de fénykorát a 18. század második felében élte ez a közkedvelt vándortörténet. A soproni produkciónak, a többi előadással ellentétben a szerzői is ismertek: Joachim Demel és Joseph Hiemer a helyi rend paptanárai voltak.⁶⁹⁽⁷⁰⁾ Maga Absolon, mint említettük az Ószövetségből ismert, pontosabban Sámuel második könyvében olvashatunk az ő lázadásáról. Absolon Dávid király harmadik fia volt, és akkor különbözött össze apjával, amikor féltestvérét, Amnont megölte, mert az Támár hűgát megbecstelenítette. Ekkor menekülnie kellett, de évek múltán kibékült apjával, aki őt az a elhalt Amnon helyébe trónörökösévé tette. Absolon azonban siettetni akarta a trónra kerülését, ezért hamarosan ismét kiújult az ellentét apa és fia között. Nemsokára Efraimban fegyveres összetűzésre került sor. A csata hevében maga Absolon hajánál fogva fennakadt egy tölgyfán és Dávid király tilalma ellenére a kíséretéhez tartozó Joáb nyilával megölte.⁷⁰⁽⁷¹⁾

A legtöbb esetben nem maradt fenn az iskoladrámák szerzőinek neve; legalábbis azokat a háztörténetek csak ritkán jegyezték fel. Ez fakadhatott keresztényi alázatból is, de számos esetben e műveket nem tartották megörökítésre alkalmasnak. Ezért a ³²⁸néhány nyomtatásban is megjelent művön kívül szinte alig ismertek a jezsuita szerzők. Sopronban az előbb említett szerzőpáron és Heigl Ambruson kívül még két egykori alkotó neve maradt fenn: Placsó István a *Cassius* c., 1767-ben előadott dráma⁷¹⁽⁷²⁾ szerzőjeként ismert, míg Rumpeling Ferenc karmester és zeneszerző nevét egy 1702. július 31-én eljátszott zenés darab, a *Serena domus Estorasiánae fulcra* c. mű – amelyet egyébként latin és német nyelven hallgathatták a rend tagjai és a soproni hívek – örökítette meg.⁷²⁽⁷³⁾ A zenés, vagy zenekari kísérettel eljátszott darabok viszonylag népszerűek voltak a jezsuita kollégiumokban, hiszen 17 városban, illetve településen fordultak elő ilyen jellegű produktumok. A leggyakrabban, összesen hét alkalommal Sopronban alkalmaztak muzsikusokat, illetve énekkarokat.⁷³⁽⁷⁴⁾ Bár csak egyetlenegy esetben, a már említett Heigl-féle 1640-es Loyolai Szt. Ignác tiszteletére előadott iskoladráma zenés kíséretének muzsikusai ismertek, joggal feltételezhetjük, hogy a többi alkalommal bécsi mintára a püspöki székhelyeken megszervezett egyházi zenekarok segédkezhetek az előadásokon.⁷⁴⁽⁷⁵⁾ Pécsen, Nagyszombatban, Pozsonyban, Zágrábban és még több székhelyen is ezzel a gyakorlattal találkozhatunk. A Sopronban bemutatott több mint háromszáz jezsuita produkció jelentős részét nem iskolai gyakorlásként, vagy vizsga, illetve évnnyitó, vagy -záró előadásként játszották el, hanem a katolikus egyház fontos ünnepein vettek részt ezekkel a többnyire ismeretlen művekkel, vagy jelenetekkel az egyházi liturgia részeként alkalmazva a passio, vagy misztériumjátékokat. A körmenetek alkalmából előadott jelenetek gyakorisága ismét Sopronban a legfeltűnőbb, mert 14 ilyen produkciót jegyeztek fel az egykori források.⁷⁵⁽⁷⁶⁾ A Húsvét táján, Virágvasárnap és a Nagyhéten előadott passió-játékokat ismét csak Sopronban láthatták a legtöbb esetben; összesen kilenc alkalommal.⁷⁶⁽⁷⁷⁾ Néhány passió-játék címe is fennmaradt ezek közül, mint a *Mózes megitatja szomjazó népét* (1649), *Harminc ember sínylődése* (1667), és *Az Úr szenvedésének tisztelete* (1671).⁷⁷⁽⁷⁸⁾ Úrnapján⁷⁸⁽⁷⁹⁾ és Úrnapja nyolcadán⁷⁹⁽⁸⁰⁾ szintén itt mutatták be a legtöbb jelenetet. Az úrnap körmeneteken előadott jelenetekről, ismeretlen színjátékokról 1640 és 1666 között rendelkezünk csak adatokkal. Ezek a szertarások – szám szerint tíz alkalommal – többnyire Sopron belvárosában, a Fő téren zajlottak le.⁸⁰⁽⁸¹⁾ Érdekességként említjük ³²⁹meg, hogy a 17. században két flagelláns⁸¹⁽⁸²⁾ körmenetre is sor került: 1643-ban a körmenet és az önostorozás közben Krisztus szenvedését szimbolikus eszközökkel ábrázolták a diákok.⁸²⁽⁸³⁾ Több mint egy évtized múlva, 1659-ben ugyanígy szimbolikus jeleneteket adtak elő a körmenet résztvevőinek.

A források két kiemelten fontos ünnepi előadásról is említést tesznek a rend feloszlatása előtt nem sokkal. Mindkét rangos esemény a Sopronba látogató nyitrai püspökkel kapcsolatos, mert a tiszteletére rendezett

fogadás és ünnepség részeként adták elő 1769 májusában a *Menoceus vérét adja hazája szabadságáért*⁸³⁽⁸⁴⁾ c. iskoladrámát.⁸⁴⁽⁸⁵⁾ Két esztendő múlva, 1771-ben a püspök ismételt látogatásakor több „ismeretlen drámát” láthatott, és a források tanúsága szerint, mindezeket német, francia és olasz nyelven közvetítették számára.⁸⁵⁽⁸⁶⁾ A továbbiakban még számos iskoladrámát cím szerint is megemlítünk, de korántsem tudjuk az összes itt eljátszott darabot ismertetni. Néhány történelmi, mitológiai és bibliai tárgyú munkát ezért felsorolunk, hogy erre a gazdag és összetett értékrendre felhívjuk a figyelmet: *Salamon* (1646), *Szent László, Magyarország királya* (1655), *József* (1669), *Trebelius, a bolgárok királya* (1679), *Divius Pancratius római mártír* (1681), *A mi Szent Ignácunk* (1701), *Szent Katalin* (1701), *Mennyei István király* (1748), *Idősebb Tóbiás* (1750), *Pál és japán Jakab* (1754) és *Dobó, Eger gubernátora* (1755).⁸⁶⁽⁸⁷⁾

Részletesebben kell említenünk az iskoladrámák előadási nyelvére vonatkozó forrásokat, mert a kötelező latin mellett, vagy vele párhuzamosan Sopronban is számos esetben hangzottak el más nyelveken is művek. A leggyakoribb a latin mellett a német nyelv használata volt, önállóan összesen tizenegyszer szólaltatták meg e nyelven az iskolajátékokat.⁸⁷⁽⁸⁸⁾ Ezek főleg ünnepi körmenetek alatt előadott játékok voltak, mint az 1667-ben eljátszott *Éliás próféta* c. darab⁸⁸⁽⁸⁹⁾ és az 1671. évi körmeneten Szent György tiszteletét és emlékét ápoló mű, amit kétszer is megszólaltattak németül. Az 1765-ben tartott eredeti bemutatónak pedig a szövegkönyvét is németül nyomtatták ki.⁸⁹⁽⁹⁰⁾ Már a rend feloszlata után, 1775-ben szólalt meg az utolsó német iskoladráma *Schäferspiel*, azaz *Pásztorjáték* címmel.⁹⁰⁽⁹¹⁾ Ezenkívül még négy esetben szerepeltek a rend német diákjai nyilvánosan, háromszor a magyarokkal közösen, egy alkalommal pedig, 1771-ben egy „ismeretlen drámát” szólaltattak meg az olaszul és franciául előadott darabokkal együtt, amit a már említett nevezetes püspöklátogatáskor játszottak el.⁹¹⁽⁹²⁾ Magyar nyelvű előadásokra összesen öt esetben található adatok, de ebből 330 csak kettő volt önálló előadás, az 1647-ben színre vitt *Jerikói ember*⁹²⁽⁹³⁾ és az 1654-es produkció, amit viszont más vonatkozása miatt később részletesebben ismertetünk. Kultúrtörténeti kuriózumnak tekinthetjük a rend olasz és francia nyelvű előadásait, már csak azért is, mert franciául csak Nagyszombatban és Sopronban szólaltak meg iskoladrámák, az adattár szerinti két olasz előadás pedig csak Sopronban volt látható.⁹³⁽⁹⁴⁾ Ezek az előadások Mária Terézia uralkodása alatt népszerű udvari színjátszás hatását tükrözik, amikor a bécsi teátrumokba kizárólag csak olasz és francia színtársulatokat szerződtettek. Sopronban 1768 és 1776 között öt franciául előadott darab került színre. Az 1768-as évfázis bemutatott *Benjamin felismeri Józsefet* c. darabot maga a szerző, Pierre Joseph Arhuys tanította be a diákoknak.⁹⁴⁽⁹⁵⁾ Majd két „ismeretlen dráma” után a rend feloszlata évében is eljátszottak egy francia iskolajátékot,⁹⁵⁽⁹⁶⁾ s az utolsó 1776-ban bemutatott jezsuita darabot is franciául adták elő a Nemesi Konviktusban.⁹⁶⁽⁹⁷⁾ Pontos adat hiányában csak feltételezhető, hogy a bécsi jezsuita kollégiumból, vagy éppen valamelyik világi színházból kapta meg a soproni kollégium a francia előadásokhoz szükséges anyagi és szellemi segítséget, és talán a mecénási közbenjárást sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Ugyanezt feltételezhetjük az olasz előadásokról is. Az elsőre 1769-ben került sor *Nobilis Vanogloriosus* (A hiú dicsőséggel kérkedő nemes)⁹⁷⁽⁹⁸⁾ címmel, míg 1771-ben több „ismeretlen dráma” volt hallható, az olasz mellett francia és német nyelven is.

Részben már említettük a mecénatúrát és ezzel kapcsolatban az Esterházyak szerepét, akik a soproni jezsuiták működését nagyban segítették. Ez a patronálás valóban az Esterházykhoz köthető, de a mindenkori győri püspökök is folyamatosan támogatták a soproni rendházat. Alkalmi patrónusként felmerül gróf Nádasdy Ferenc országbíró neve is, aki 1665-ben a kollégisták egyik előadását is megtekintette, amikor egy „ismeretlen darabot” adtak elő.⁹⁸⁽⁹⁹⁾ Már a legelső években, az iskolajátékok elfogadásának korszakában találkozhatunk az Esterházyk mecénás tevékenységével. A már említett Heigl-féle bemutatkozó előadáson Esterházy Miklós nádor nemcsak udvari zenekarát küldte el a rendházba,

hanem anyagilag is támogatta a rendet. Ezért ezen az előadáson hálájuk és tiszteletük jeléül, „az iskola jótevőjének” tüntették fel a háztörténetben, illetve az előadáson „élőképekben”⁹⁹⁽¹⁰⁰⁾ elevenítették meg alakját.¹⁰⁰⁽¹⁰¹⁾ A későbbi nádort, gróf (1687-től hg.) Esterházy Pált (1635–1713) mindenképpen a legjelesebb patrónusként kell említenünk, ő több szállal is kapcsolódott a soproni jezsuita ³³¹kollégiumhoz. Tanulmányainak egy részét itt végezte, majd Nagyszombatba került, ahol szintén jelentős adományokkal támogatta a jezsuitákat. A szakirodalom a jezsuitákat támogató tevékenységét elsősorban Nagyszombathoz köti; az első számú jezsuita központ színpad-termét ő rendeztette be, az ehhez szükséges díszleteket pedig Velencéből hozatta.¹⁰¹⁽¹⁰²⁾ Soproni diákévei alatt igaz, csak egyszer szerepelt iskolai előadáson, de felnőttként több alkalommal is játszott,¹⁰²⁽¹⁰³⁾ vagy megjelent a kollégium előadásain. Diákként 1654-ben szerepelt a rend régi színi termében. Ezen a magyar nyelvű előadáson az ünnepi beszédet követően a *Szent Ignác ünnepe* c. iskolajátékot adták elő.¹⁰³⁽¹⁰⁴⁾ A későbbi nádor jezsuita színjátzó múltját még egy festmény is megörökítette, amit a nagyszombati jezsuita Keresztes atya festett. Ezen az alkotáson Esterházy Pál női ruhában, a bibliai Judit szerepében látható.¹⁰⁴⁽¹⁰⁵⁾ Maga a nádor később így emlékezett vissza erre az eseményre: „*Judit képít én viseltem, le is irattatott*¹⁰⁵⁽¹⁰⁶⁾ engem pater Keresztes uram, ki a vörös papok [kispapok] rectorává lőtt.”¹⁰⁶⁽¹⁰⁷⁾

A kollégiumban az 1666-ban Úrnapján előadott jelenetek köthetők a nevéhez, s a következő évben német nyelven színpadra vitt *Éliás próféta* c., már említett színdarab, ahol alakját szintén „illusztrálva”, élőképpel jelenítették meg.¹⁰⁷⁽¹⁰⁸⁾ Az 1681-ben előadott *Divius Pancratius római mártír* c. iskoladrámában újból megelevenítették személyét, míg 1690-ben látogatásával tisztelte meg a helyi kollégiumot.¹⁰⁸⁽¹⁰⁹⁾ Végül 1702-ben a már említett *Serena domus Estorasiánae tulcra* c. zenei kísérettel eljátszott drámában ismét élőképpel emlékeztek meg mecénásukról. A 18. század elején herceg Esterházy Pál Antal tábornagy személyét is a mecénások között említhetjük, aki szintén megtisztelte jelenlétével az iskolai előadásokat (1729, 1735), amelyekre rendszerint két fiát is magával vitte.¹⁰⁹⁽¹¹⁰⁾ Esterházy Pál tisztelete és kultusza halála után is folytatódott a rendház falai között; 1738, 1741, 1755, 1756 és 1761-es években több postumus előadást is szenteltek nemes patrónusuk emlékének a soproni jezsuiták.¹¹⁰⁽¹¹¹⁾ A jeles pártfogó személyét ezekben az iskolajátékokban Attila hun király, az irgalmas szamaritánus és más jó cselekedeteket végző, de kitalált költői személyiség alakjához hasonlították, illetve személyesítették meg.

Végül olyan kulturális és színháztörténeti kuriózumról kell említést tenni, ami egyértelműen egyedülálló a magyarországi jezsuita rend történetében és kizárólag a ³³²soproni jezsuita rendházhoz köthető. Ugyanis fennmaradt egy ötven lapra terjedő album, amelyben a korabeli színpadművészet elemeit egyesítő díszletterveket, műszaki rajzokat, korabeli szcenikai (színpadtechnikai) elgondolásokat rögzítették összesen százhat ábrában. A művészi kivitelezésű, a barokk stílus jegyeit magán viselő ábrák és maga az album keletkezési ideje az 1676 és 1728 közötti időszakra tehető.¹¹¹⁽¹¹²⁾ Azért is jelentősek ezek az alkotások, mert nagyon kevés Magyarországon keletkezett jezsuita ábrázolás ismert. Színpadi tervezetek és díszlettervek pedig egyáltalán nem készültek a korszakban. A mennyiségében is jelentős díszletrajz gyűjtemény értékét emeli, hogy nem kimondottan idealizált díszleteket ábrázol, hanem a helyi díszletfestő-műhely részére készített munka- és mintapéldányokat láthatjuk.¹¹²⁽¹¹³⁾ Ezek a munkapéldányok a korabeli barokk színpadhoz alkalmazkodó kulisszákat, díszleteket és színpaddíszítő és záró háttereket ábrázolják. Ugyanakkor nagyon sok mozgatható díszletelemet is lerajzoltak, így repülőszerkezetek, csigák és emelőszerkezetek sora látható ezeken a rajzokon. Például egy, két dimenzióban ábrázolt vitorlás hajó is látható, és sok kocsi, melyeknek az éterben lebegő mitológiai lényeket, s angyalokat kellett szállítaniuk. E díszletgyűjtemény és títustervek felhasználásával a korszak legszínvonalasabb színpadtechnikát igénylő műveit is színpadra lehetett állítani. Ez az album színház-, technikatörténeti és művészi értéke mellett a Sopronban előadott művek színvonalát és országos elismertségét is jelzi. A díszletgyűjteményt szintén a

már említett bécsi Österreichische Nationalbibliothek őrzi.¹¹³⁽¹¹⁴⁾

A polgári, azaz világi színjátszás 18. század derekára tehető térnyerésével¹¹⁴⁽¹¹⁵⁾ a jezsuita rend feloszlásától függetlenül az egyházi színjátszás korszaka, hasonlóan az országos kulturális folyamatokhoz, Sopronban is leáldozóban volt. Összegzésként elmondható, hogy a jezsuiták színjátszása magában hordozta a színikultúra alapjait, és fontos állomást, fejlődési szakaszt jelentett a világi színjátszás fejlődésében. Sopronban, akár a többi város jezsuita kollégiumaiban, rendkívül nehéz időkben, lehetőségeikhez mérten a keresztény szellemiséget képviselve, az oktatás részeként szinte nélkülözhetetlen kultúrmissziót is felvállaltak. Mindezek nélkül Sopron színházi és kulturális életéről, gazdag szellemi tradícióiról már nem ilyen szinten beszélhetnénk, mert az itt felvázolt értékrend óhatatlanul beépült a későbbi korok szellemi törekvéseibe is.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Sasfi Csaba: Sopron város két gimnáziumának diákjai a Ratio Educationis időszakában (1777–1847)

333 Sasfi Csaba: Sopron város két gimnáziumának diákjai a Ratio Educationis időszakában (1777–1847)^{*(116)}

A közoktatás eszméje, azaz a központi hatalom által egyetemesen felügyelt és irányított oktatás Magyarországon meglehetősen korán, 1777-ben a Ratio Educationis-szal létrejött. Jóllehet csak az eszméje, mert a gyakorlata hét évtizeden át, amíg ez az uralkodói rendelkezés érvényben volt, több tekintetben is csak „féloldalasan” fejlődhetett ki. Bár a protestáns felekezetek nem utasították el teljes egészében a „szabálykönyv”-ben megfogalmazott egységesítő és az oktatás tartalmát korszerűsítő célkitűzéseket, a tanügyi kódex jogalapját vallási autonómiájuk okán nem fogadták el és rendelkezéseit iskoláikra nézve nem tekintették érvényesnek, aminek következtében a magyarországi oktatás két felekezeti szektora továbbra is fennmaradt. Másrészt, az 1848-as forradalomig a tanügy kizárólagos uralkodói hatalmi jogkör volt, a rendi országgyűlés lényegében nem tudott az oktatás, mint közoktatás terén hatást kifejteni, úgy is mondhatnánk, teret hódítani. Annak ellenére nem, hogy a kiművelt emberfő eszménye, mint a haladás egyik kulcsfontosságú tényezője hamar, már a reformkor hajnalán megfogalmazódik. Ebből adódik a kérdés: vajon mi volt a Ratio Educationis iskoláinak valóságos társadalmi hatása?

Különösen a felsőbb, „tudományos”, azaz alapvetően a latint és ezen keresztül a klasszikus-humanista műveltséget, illetve ennek sajátos hazai, jogi-retorikai változatát átadó iskolák társadalmi szerepéről nem tudunk sokat. Legtöbbet az állam és az oktatás viszonyáról tudunk, arról a történetről, mely Mária Terézia híres kijelentésével, „Az iskola politikum.” veszi kezdetét. Vannak evidenciáink a nemesség és oktatás viszonyáról, továbbá az új társadalmi csoportként a felsőbb iskolázottság révén megjelenő világi értelmiségről, a honoráciorokról. De nem tudunk sokat a rendi polgárság és az olyan, hosszú képzési idejű iskolák, mint a gimnázium kapcsolatáról, és ennél is kevesebbet a jobbágyságon belüli ilyen irányú aspirációkról. Általában is: az egyes iskolafajták társadalmi „rendeltetését”, „kijelölt”, azaz megcélzott közönségét legalábbis éppen a Ratio óta ismerhetjük, de az egyes társadalmi csoportok tényleges iskolázási gyakorlatáról nem alakult ki átfogó képünk.

Az alábbi tanulmány egy ilyen kép felvázolására tesz kísérletet, egy „rég” magyarországi szabad királyi város, Sopron két, felekezetiileg különböző gimnáziuma diákságának számbavételével a formálódó-egységesedő közoktatásnak ebben a korai időszakában, a középiskolák anyakönyvéből vett négy

közös keresztmetszeti mintaév alapján. Sopron e két középiskolája hosszú közös múltra tekint vissza: mindkettő alapítása ³³⁴– néhány év eltéréssel – a 17. század első harmadára esik. Majdnem másfél évszázados múlttal rendelkezett tehát mindkét iskola a Ratio Educationis életbeléptetésekor. Célunk az, hogy egymáshoz viszonyítva mutassunk be két, különböző felekezetű középiskolát szűkebb-tágabb társadalmi környezetükhöz való kapcsolatukban, hogy megállapíthassuk a közös jellegzetességeket és különbségeket működésükben. További célkitűzésünk pedig az, hogy közelebb kerüljünk az középiskoláknak helyet adó városok és az itteni a városi társadalomból – vagy közösségből – kikerülő helybeli diákság kérdéskörének vizsgálatához.

E jelenséggel kapcsolatban több kérdés is megfogalmazható.¹⁽¹¹⁷⁾ A rendi polgárság, mint társadalmi csoport felsőbb iskolázása tekintetében alapvető kérdésünk az, hogy az így szerzett több-kevesebb „tudományos”, azaz humanista-latin iskolázottság a városon, a polgárok közösségén belül hasznosult-e, például a városi hivatalképeség gyakorlatiasabb formájában, vagy inkább egy általánosabb politikai-kulturális törekvésről,²⁽¹¹⁸⁾ egyfajta „nemesedés”-ről lehetett szó? Avagy a rendi polgárság honorációiról, ambícióiról, amelyek egy, a régi városból kifelé hajtó erőt képezve a polgári korban azután elvezetnek a főként felsőfokú diplomás értelmiség vagy hivatalnokság újonnan és új módon szerveződő csoportjai és centrumai felé? Sopron város történeti adottságai folytán egy ilyen irányultságú elemzés egyik kivételesen ígéretes terepének kínálkozik. E törekvésünk kezdeti, feltáró szakaszának eredményeit mutatja be az alábbi tanulmány.

Azt a kérdést, hogy egy iskola, vagy iskolatípus miként hat a szűkebb-tágabb értelemben vett környezetére, a társadalomra, két módon tudjuk vizsgálni: diáksága – régi kifejezéssel közönsége – társadalmi összetételén, az iskolázás gyakorlatán, illetve egy másik idődimenzióban az iskolai végzettség „hasznosulása” vizsgálatával, annak kiderítésével, vajon milyen szerepe van egy tipikus vagy sajátos társadalmi-társas pozíció betöltésében avagy ezekből összeálló pályáiv megvalósításában.³⁽¹¹⁹⁾ A két megközelítés kétféle adatot és adatforrást igényel: az első beiskolázási adatokat, aminek forrása elsődlegesen az egyes iskolák tanulóinak személyi regisztrációját biztosító anyakönyv. A másik vizsgálati szempont a legmagasabb iskolai végzettség adatát igényli, ami az iskolai anyakönyveknél újabbkeletű nyilvántartási típusokban található fel. 1910 óta pedig a középfokú iskolázottság a népszámlások kérdései között szerepel, ami lehetővé teszi, hogy az ilyen iskolázottság különböző fajtáit és fokozatait a társadalmi térben és csoportszerkezet szerint statisztikai módszerekkel elemezzük. Viszont amíg ilyen típusú adattal nem rendelkezünk, nincs más választásunk, mint hogy az előbbi, az iskolázási adataink összegyűjtésével állapítsuk meg az egyes személyek vagy társadalmi csoportok, közösségek jellemző iskolázottságát. Mindkét eljárás, de különösen az utóbbi, aprólékos és hosszantartó munkát igényel. Itt következő tanulmányunkban csak a kezdeti lépéseit tudjuk megtenni a soproni gimnáziumok ilyen szemléletű vizsgálatának.

³³⁵A két gimnázium intézménytörténete viszonylag jól feltárt, azonban minket most csak két szempontból érdekel részletesebben: egyrészt, hogy miként határozták meg a korabeliek az egyes iskolák képzési célját vagy céljait, és kik számára mennyi iskolai képzési évet tartottak szükségesnek, másrészt pedig hogy az iskolai tanulmányok folytatását milyen osztály- és tanévbeosztás szerint tették lehetővé. Ennek ismeretében tudjuk csak érdemi módon összehasonlítani a két középiskola diákságát.

A katolikus iskolák esetében mindkét kérdést a Ratio Educationis határozta meg. Eszerint a középszintű iskola, a gimnázium öt osztályból állt, amelyeket egy-egy tanév alatt lehetett elvégezni. Az osztályok elnevezése: 1., 2. és 3. Grammatika és az 1. és 2. Humanista osztály volt. Ez az osztálybeosztás lényegében megfelelt a széles körben elterjedt és sokáig mintául szolgáló jezsuita gimnáziumok osztálybeosztásának.

Két vonatkozásban tért el ettől: az osztályok elnevezése volt más, de ezek a korábbi elnevezések egyébként is sokáig használatban maradtak az anyakönyvek vezetésénél. A legmagasabb, 2. Humanista osztályt *Rhetores*nek nevezték, és innen lefelé *Poeticae*, *Syntaxistae*, *Grammatistae*, *Principistae*, *Parvistae*, *Declinistae*, *Minimistae* voltak az elnevezések. A Ratio egyik fontos rendelkezése volt, hogy ezt az alsó három osztályt leválasztotta a gimnáziumról. Mostani ismereteink alapján nem egészen világos, mi is lehetett ezeknek az időszakosan, egy-egy évben megjelenő, úgy tűnik előkészítő feladatú kezdő osztályoknak a funkciója. Egyébként a *Parva* is két részre oszlik, *Majores Parvistaere* és *Minores Parvistaere*, vagy *Parvistaere* és *Minoresre*, nyilván a gimnáziumba belépő diákok, no meg a rendelkezésre álló tanerők számától függően.

A protestáns iskolák esetében azonban más volt a helyzet. Minthogy náluk nem volt egységes a szabályozás, minden iskola többé-kévesbé egyedi tanrendszert dolgozott ki, a protestáns önkormányzatiság jegyében. Így a soproni evangélikus líceumban is a soproni evangélikus egyházközösség tanácsa, a konvent bízott meg időről-időre egy-egy nevesebb vagy tapasztaltabb professzort a tanrendszer átalakítására. Az iskolatörténetekből,⁴⁽¹²⁰⁾ az iskolai anyakönyvekből és a nyomtatott tanulónévsorokból a következőket tudhattuk meg a líceum osztálybeosztásáról. 1718-tól lett 6 osztályos az iskola: a tulajdonképpeni líceumi tagozatot jelentő, akadémiai szintű, bölcséleti, teológiai és jogi képzést nyújtó *Prima* és a legfelsőbb gimnáziumi osztály, a *Secunda* között létrehoztak egy új osztályt, aminek elnevezése később *Rhetorica*, míg az addigi *Secunda Tertia*, később *Syntaxis* lett. A hatodik, legalsó osztály nem latinul, hanem vagy német vagy magyar nyelven oktatott. A gimnázium – vagy más néven latin iskola – alsó tagozatát így a *Syntactica–Grammatica–Donatus* osztályok alkották, majd 1803-ban a *Rhetoricat* is a gimnáziumhoz csatolták, míg a líceumi osztály, a *Prima* továbbra is 3 éves tanfolyam maradt, egészen 1843-ig, az akkor bevezetett, az egységes tanulmányi rendszert azt evangélikus iskolákban is érvényesíteni szándékozó zay-ugróczy ³³⁶tanrendszerig.⁵⁽¹²¹⁾ A nyomtatott diáknévsorokban az 1811/12-es tanévtől tüntetik fel külön az előbbi 4 gimnáziumi osztályon belül az első és a másodéveseket, később, a '20-as évektől *Veterani* és *Novitii* kifejezéseket használtak erre. 1812-től tehát 8 évfolyamos osztályszerkezet jelenik meg, de feltételezhetjük, hogy már korábban is ugyancsak két év alatt végezhettek el a diákok ezeket az osztályokat, legalábbis egy részüket.⁶⁽¹²²⁾ Az említett zay-ugróczy tanrendszer 1843-as soproni életbe léptetésekor a *Donatust* megszüntették, és a gimnáziumra előkészítő Magyar osztályt hoztak létre (ami 1850-ig létezett), a líceumi tanfolyam 6 évesre bővült (2 év bölcsészet, 2 év jog, 2 év teológia, de a lelkészek csak az első évi jogra köteleztettek). Ezzel 6 évfolyamos lett a szorosan vett gimnáziumi osztályszerkezet. Fontos megjegyeznünk azt is, hogy 1841-től magyar az oktatási nyelv, de már ez előtt is egy „tudomány”-t, azaz tantárgyat magyarul oktattak minden osztályban. Ugyanakkor németül is tanítottak, hogy a lelkészek kétnyelvűek legyenek, tekintettel arra, hogy leendő gyülekezeteik német és magyar nyelvűek egyaránt lehettek. A magyar nyelv oktatása egyébként már a kezdeti, 17. század végi tantervek óta többnyire kiemelt szerepet játszott, az általunk vizsgált időszakban pedig egy békés „két és fél nyelvűség” látszik kibontakozni, legalábbis ha a formális iskolai kereteken kívül működő nyelvművelő diáktársaságok létrejöttét nézzük.⁷⁽¹²³⁾

Ha az egyes iskolák képzésének célját, az általuk nyújtott oktatás társadalmi rendeltetését akarjuk tudni, a katolikus gimnázium esetében a Ratio Educationis 4. §-hoz kell fordulnunk:

A *kisgimnázium* (*scholae grammaticae*) képzési célja eszerint: „a latin iskolában eltöltött néhány esztendő után, felhagyva a tudományokkal, másféle pályára térnek át, ilyenekre: 1. valamiféle mesterség végzésére vagy kereskedésre, 2. földbirtokon való gazdálkodásra, illetőleg a királyi kincstár és magánosok pénzügyi szolgálatára, 3. mezővárosok vagy szabad királyi városok alsóbb tisztségeire, 4. a katonasághoz, 5. a

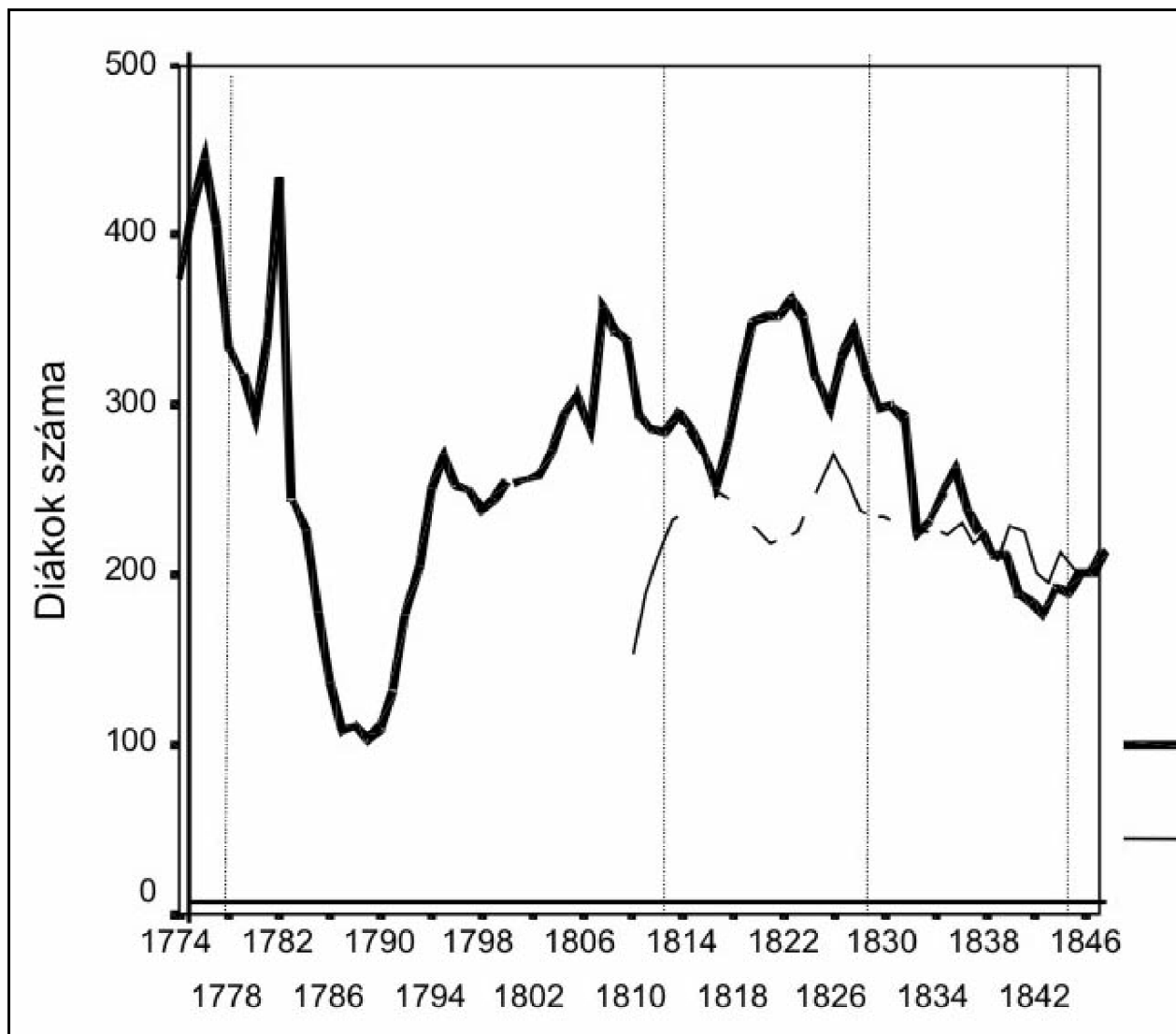
bányászatban vagy pénzverésben való tevékenykedésre, 6. az otthoni ügyek és családi dolgok intézésére, 7. az anyanyelvi iskolák tanítói állásának elnyerésére, 8. végül a magasabb tudományok tanulására.”⁸⁽¹²⁴⁾

A *gimnáziumé* – pontosabb a kisgimnáziumra következő két Humanitas osztályé – pedig: „Az ifjak közül számosan – végigfutva a kisgimnáziumi pályát – feljebb lépnek a humanitás-tanulmányokra⁹⁽¹²⁵⁾ azután e tevékenység befejeztével – a mindennapok tapasztalata bizonyítja ezt –, sokán búcsút mondanak az iskolai tanulmányoknak, részint azért, mert életkoruknál fogva már alkalmasakká váltak saját sorsuk intézésére, részint mert gyakran családjuk helyzete ezt követeli tőlük, ezért egyesek 1. a papi rendbe lépnek, vagy valamelyik Magyarországon letelepült szerzetesi közösségnek kötelezik el magukat, 2. az anyanyelvi iskolák vagy kisgimnáziumok oktatóivá lesznek, 3. visszatérnek ³³⁷a szülői házba, hogy átvegyék a rájuk hagyott örökséget, vagy magukra veszik a család fenntartásának gondját és családi ügyeik intézését a mindennapi életben tanulják meg, 4. főurak mellett helyezkednek el, mint titkárok, számadáskönyvek vezetői stb., 5. végül másfajta – fentebb már említett – életmódot választanak maguknak.”¹⁰⁽¹²⁶⁾

Az evangélikus iskola esetében nem találtunk utalást a képzési célok ilyen egyértelmű megfogalmazására. Az iskolatörténet az iskola 1682-vel kezdődő korszakában a felsőbb osztályok, az akadémiai-líceumi tagozat térnyerését a hazai lelkész- és pedagógusképzés szükségességével magyarázza,¹¹⁽¹²⁷⁾ amit az válthatott ki vagy erősíthetett fel, hogy Mária Terézia ellenreformációs szándékkal korlátozta a peregrinációt, a protestánsok körében széleskörben elterjedt külföldi egyetemjárás gyakorlatát.¹²⁽¹²⁸⁾ Mindenesetre 1769-ben az evangélikus egyetemes egyházi gyűlés a soproni iskolát, a pozsonyival, késmárkival és eperjesivel együtt olyan iskolának minősíti, amely tanárainak kiemelt honorárium biztosítandó, éppen a lelkészképzésben betöltött szerepe elismeréseképpen.¹³⁽¹²⁹⁾ A pedagógusképzés egyébként 1829-től az líceumi tagozat keretén belül működő tanítóképző szeminárium révén kezdett külön szakirányú fejlődésbe. Az alsóbb osztályok tekintetében pedig a sajátosan változó, de lényegében hármast – magyar–német–szlovák – élőnyelvi képzés és a felekezeti nevelés jelentette az iskola alapvető képzési célját. Ezt bizonyítják a minden tanévről kinyomatott diáknevsorokban levő bejegyzések, amelyek a tanév alatt eltávozott diákok elmenetelének okáról tájékoztatnak. A legfelső osztályból legnagyobb részt iskolai és házi tanítónak, ritkán írnoknak állást adnak meg ezek a bejegyzések, amelyek a második osztály, a *Rhetorica* után is előfordulnak. Az alsóbb osztályokban inkább kézműveseknek, iparosnak vagy kereskedőnek állnak a tanulmányaikat befejező diákok.

Azt is fontos tudnunk, hogy milyen más típusú iskolák működtek a városban, amelyekkel az általunk vizsgált iskolák osztoztak az oktatási feladatokban, így a tanulóknak is. Katolikus oldalon legalább 1796 óta működött egy három (fiú)osztályos városi iskola, három tanárral és rajztanárral,¹⁴⁽¹³⁰⁾ az evangélikusoknál szintén három osztályos német tannyelvű *Bürgerschule*, vélhetően elég régi múlttal,¹⁵⁽¹³¹⁾ 1836-tól pedig két osztályos reáliskola kezdte meg működését. Mindezt azért fontos megjegyezni, hogy választ találunk arra a – korábban már említett – széles körben kimutatható jelenségre, amely szerint az iskolavárosok helybeli diákjai nagy számban látogatják az ú.n. „felsőbb”, latin iskolákat, főként azok alacsonyabb osztályait, még abban az esetben is, ha kiépültek a kifejezetten a városi polgárok művelésére „rendelt”, latin nélküli, gyakorlati-reálismereteket közvetítő városi-polgári iskolák.

338

A két soproni gimnázium diákjainak száma 1774–1847 között¹⁶⁽¹³²⁾

A grafikon a két gimnázium összlétszámának alakulását mutatja a rendelkezésünkre álló adatok alapján. Hangsúlyoznunk kell, hogy az evangélikus iskola esetében csak a gimnáziumi osztályok diákjait vettük figyelembe, azok közül is csak a felső három osztály (Rhetorica–Syntactica–Grammatica) két-két évfolyamat, tehát hat évfolyamat, mivel a katolikus gimnázium hat évfolyamával való összehasonlításhoz ezek illeszthetők legpontosabban. Az 1777-es adatoknál ezt az illesztést – az alább részletezett okok miatt – nem tudtuk egyértelműen elvégezni, ezért ezt az adatot nem is szerepeltetjük a grafikonon.

A két létszámgörbe egyfelől mutatja azt, hogy az egyes évekből vett időbeli keresztmetszeteink (a szaggatott függőleges vonalak) milyen hosszabb folyamatba illeszkednek, mennyire képviselhetnek „normális”, azaz kiegyensúlyozott, lényegében változatlan létszámok mellett folyó oktatási gyakorlatot, vagy rendkívüli éveket, amelyekben az összlétszám hirtelen változása mögött mind a feltételek változását, illetve a annak következményeit feltételezhetjük. Ebben a tekintetben az első, 1777-es metszet a katolikus

iskola esetében ilyen rendkívüli időpontnak tekinthető, mivel ez a Ratio, ezen belül az szervezeti forma bevezetésének első éve, az egész vizsgált korszak [339](#) legmagasabb (445 diák), 1776-os létszámcúcsa után következő év. A következő két metszet, az 1812-es és 1828-as, annak az időszaknak az első feléből és végéről való, amely az előző viharos, II. József-i kor (tandíj, török háború, éhínség stb.) után, 1795-től stabilizálódva egészen 1835-ig magas átlagos diákszámúval (294 diák) jellemezhető korszakot képez. Az utolsó, 1844-es mintaév pedig egy csökkenő diákszámú egy évtizedes időszak második feléből való.

Az evangélikusok általunk pontosabban csak 1823-tól ismert adatai [17\(133\)](#) azt mutatják, hogy az 1810-es évekkel kezdve a diákok száma itt is növekedésnek indult, majd a '20-as évek végével hasonlóan csökkenni kezdett, mint a katolikusoké, és a '30-as évek második felétől szám szerint is közel hasonló lett a két gimnázium tanulóinak száma.

A grafikonon az is jól kivehető, hogy egy ötödik metszet is fontos lett volna, az 1795 körüli évekből, de sajnos egyik iskola esetében sem rendelkezünk a tanulókra vonatkozó részletes adatokkal ebből az időszakból.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Sasfi Csaba: Sopron város két gimnáziumának diákjai a Ratio Educationis időszakában (1777–1847) / A két gimnázium diákságának területi megoszlása

A két gimnázium diákságának területi megoszlása

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Sasfi Csaba: Sopron város két gimnáziumának diákjai a Ratio Educationis időszakában (1777–1847) / A két gimnázium diákságának területi megoszlása / 1777

1777

Az első metszet adatforrása a tankerületi főigazgató, Nicky Kristóf, 1777-es felügyeleti látogatása kapcsán készült kimutatások, amelyek között a diákokra vonatkozó jegyzékek fennmaradtak a Helytartótanács „köztudományi” azaz közép- és felsőfokú oktatással foglalkozó ügyosztályának iratai között, a győri tankerület „kútfője” alatt. [18\(134\)](#) Az ilyen, diákok számára, származására, vallására stb. vonatkozó rendszeres kimutatások, illetve később anyakönyvi másolatok felküldése a tankerületi főigazgatóhoz a katolikus iskolák esetében később rendszerré vált, ennek köszönhetően rendelkezünk az egyes iskolák anyakönyvi másolatainak kumulációival is, 1808–1847 között, a tankerületek levéltáraiban. A protestáns iskolák esetében ilyen adatgyűjtés nem folytatható, a felekezeti defenzív elzárkózásán túl azért sem, mivel maga az anyakönyvezés gyakorlata sem volt, nem is lehetett egységes, maguknak a tanterveknek és tanrendeknek, következésképpen az oktatási gyakorlatnak, illetve a felügyeletnek és adminisztrációnak különbözősége folytán. Így hát az evangélikus soproni iskola részletes tanulói kimutatását kuriózumként kell kezelnünk, már csak azért is, mert előtte egyáltalán nem, és utána is csak meglehetősen hosszú idő múlva rendelkezünk ilyen, nagy valószínűséggel az iskola teljes diákságára vonatkozó kimutatással.

Azonban éppen ezzel kapcsolatban merülnek fel nehézségek: vajon tényleg a teljes diákság adatait tartalmazza ez a jelentés, és a latinul sorszámozott osztályok valójában melyik osztályokat takarják? A diákok életkora alapján egyértelmű, hogy a sorszámozás emelkedő, azaz a „prima” ebben az esetben a kezdő, a legifjabbakat magába foglaló osztály. Ezzel ellentétben a protestáns kollégiumi tradícióban a *Prima* a legfelső, akadémiai képzést jelölte: a soproni líceum nyomtatott diáknévsoraiban is a *Classis*

340 *Philosophico-Theologica* hallgatóit röviden *Primarii*-nak nevezik az 1830–40-es években is. Az első kérdésre meggyőző választ ad a forrás felfedezője, Németh Sámuel, aki szerint a kimutatásban „csak a gimnázium tanulói vannak feltüntetve”,¹⁹⁽¹³⁵⁾ de ezt az állítását nem indokolja. Van azonban egy másik forrás, ami alátámasztani látszik kijelentését: az 1766-os helytartótanácsi felmérésre adott soproni jelentés. Ez „a háromnyelvű gimnáziumot »*schola Latina*«, az elemít pedig »*schola Germanica*« néven említi” és „a jelentés évében 211 diák tanult a hat osztályban”, továbbá kiderül belőle az is, hogy „az alsó három osztályban tanítók iskoláikat idehaza, a három felső osztályban tanítók pedig külföldi akadémiákon végezték”.²⁰⁽¹³⁶⁾

Ezek alapján tehát leginkább azt tételezhetjük fel, hogy a teljes diákság benne van a kimutatásban, a „német iskolá”-nak titulált elemi nélkül. A felmérés egyik fő célja ugyanis az volt, hogy kiderítse „a protestáns iskolák nem magasabb szervezetűek-e, mint ami őket megilleti”. Ebből következően a két jelentés szándékai és eszközei tekintetében aligha különbözhetett: mindkét esetben egyszerűen latin iskolának nevezve az intézményt, talán nem is akarták szabatosan meghatározni az egyes osztályok mibenlétét. Azt, hogy az akadémiai-líceumi felsőbb osztály vagy osztályok is benne vannak a kimutatásban, az is valószínűsíti, hogy a legfelső („*sexta*”) osztály tanulói elég időssek: 19,33 év az átlagéletkoruk, míg a katolikus gimnázium legfelsőbb osztályában, a *Rhetoricában* ugyanez 17,53 év. (A legalsó osztályok – a *Maior Parva* ill. „*prima*” – között csak 1 év ez a különbség: 13 év az előbbié, 12 az utóbbié.) De pontosan meghatározni, melyek lehettek az akadémiai-líceumi szintű felsőbb osztályok: csak a legidősebb diákságot magába foglaló „*sexta*”, avagy a „*quinta*”, sőt a „*quarta*” is, jelenleg nem tudjuk. Ha az alsó tagozat osztályait tekintjük, a *Donatus–Grammatica–Syntaxis* csak azt az alsó hármat teszi ki, azokat, amelyeknek tanáiról a '66-os jelentésben szó volt.²¹⁽¹³⁷⁾ Nem tudjuk tehát pontosan elhatárolni a hagyományos – vagy királyi-katolikus – értelemben vett gimnáziumi fokozat osztályait az akadémiai-líceumi, ekkor elsősorban lelkészképző szerepkörrel rendelkező felsőbb tanulmányok osztályaitól. Ezt az összehasonlítás formai követelményein túl – számottevő korkülönbség, mint láthattuk, nincs a két legfelső osztály diákjai között – abból a szempontból kell majd figyelembe venni, hogy a lelkészképzési funkció, vagyis hogy az egész Dunántúl evangélikusait kell lelkésszel és tanárral ellátnia, esetleg szélesebb körű beiskolázást jelentett.

A katolikus gimnázium esetében azt kell figyelembe venni, hogy a Ratio által előírt 5 standard osztálynál eggyel több, a *Major Parva* is szerepel a kimutatásban, nemcsak a soproni, de a jelentésben szintén megtalálható kőszegi esetében is. Ezért sem változtattunk a két soproni iskola tanulójának kimutatásain.

341

Terület/Iskola	Katolikus gimnázium	Evangélikus „latin iskola”
Sopron város	12,1	20,9
Sopron megye	59,1	11,1
Szomszédos megyék: Vas, Veszprém, Győr, Moson	13,8	43,0
Más dunántúli megyék: Komárom, Esztergom, Zala, Fejér, Tolna, Baranya, Somogy.	5,2	6,2

Nyugat-felvidéki megyék: Pozsony, Nyitra, Bars, Trencsén, Turóc, Árva, Liptó, Zólyom, Hont, Nógrád	1,4	5,3
Egyéb magyarországi és horvátországi megyék és Erdély	4,1	13,5
Külföld	4,3	0
Összesen	100 (n=347)	100 (n=244)

1. táblázat

A két soproni középiskola diákjainak származási hely szerinti megoszlása 1777-ben (százalék)

A két iskola adatai közötti legfőbb különbség a *Sopron megyei* diákok arányában van, ez abszolút számban is a legnagyobb különbség (204 diák 27-tel szemben). Míg a katolikus gimnáziumban csak a vasiak vannak még viszonylag jelentősebb számban (10%, 36 diák), addig a másik középiskolában Vas megye diákjai adják a legnagyobb hányadot (20%, 50 diák, a 33 Veszprém megyei, 27 Sopron megyei és 22 Győr megyei diák előtt). Figyelemre méltó a megyei arányok között még az is, hogy Zala megye mindkét iskolában 4 százalékos aránnyal (10–13 tanuló) képviseltette magát. Az evangélikusok arányai egyértelműen tükrözik felekezetük területi megoszlását. A katolikus gimnázium esetében pedig a katolikus középiskola-hálózat sűrűségét tekinthetjük a közel 60 százalékos megyei részarány magyarázatának.

A *helyi* diákok közötti különbség szám szerint nem olyan nagy (42 – 51 diák) a két iskola között, és a soproni diákok mindkét iskolában 70–80 százalékban az alsó három osztályban jártak. A katolikus gimnázium esetében korábbról is vannak a helyi diákokra vonatkozó adataink: 1769-ben az összesen 481 tanuló 11,4 százaléka, 1741-ben a 290-nek 15, 1710-ben pedig a 246 diáknak 19 százaléka volt soproni, az iskola anyakönyvében található bejegyzések szerint.²²⁽¹³⁸⁾ A megyei megoszlásra is van korábbi adatunk: 1731-ben 58 százalék a Sopron megyeiek és 18 százalék a vasiak aránya, míg két évtizeddel korábban, 1711-ben közel 70 százalék a Sopron megyéből jött és csak 8,5 a Vasból érkezett tanulók aránya.²³⁽¹³⁹⁾ Ha messzebb menő következtetésekre nem is, arra alkalmasak ezek – főleg a legutóbbi – az adatok, hogy érzékelhessük:

³⁴²elképzeltető ennél az 1777-es állapotnál is szűkebb beiskolázási körzet, jóllehet aligha ugyanazon tényezők következményeként. Visszatérve az 1777-es időponthoz, érdemes megemlíteni még azt is, hogy Ausztiából 13 diák tanult a soproni katolikus gimnáziumban, éppen annyi, mint Zala megyéből.

Az evangélikus iskola osztályainak meghatározási kísérlete kapcsán felmerült, hogy a felsőbb, akadémiai szintű osztály vagy osztályok alapvető lelkészképző feladatköre szélesebb beiskolázási kört jelenthetne, ami a katolikus iskola ilyen funkciójának hiányában torzítaná az összehasonlítás eredményeit. A felső két („*sexta*” és „*quinta*”) osztály tanulóit, együtt 95 diák származását külön is vizsgálva azt válaszolhatjuk, hogy nem igazolódott ez a fenttartásunk: az igaz, hogy közöttük kevés a soproni és Sopron megyei, de a szomszédos megyékből jöttek aránya megegyezik a teljes evangélikus diákságéval. Ahol különbség mutatkozik, az a Nyugat-Felvidék és Magyarország többi megyéi között jelenik meg: az erről a területről érkezett 14 diák közül 10 a felső két osztályba tartozott, noha ennek a területnek megvoltak a közelebbi,

nagy presztízsű főiskolái Pozsonyban, Késmárkon és Lőcsén.²⁴⁽¹⁴⁰⁾

Az egyes településekről való beiskolázást nézve a katolikus gimnázium esetében a következőket találtuk: 12 diák jött Kismarton sz. kir. városból, 10 tanuló pedig Bécsből. Pordány, Sopron megyei faluból 7, de itt felmerül, hogy esetleg Vulkapordányt, Lajtapordányt és [Rába]Pordányt nem különböztették meg. 6-6 fiú tanult két Sopron megyei mezővárosból, Kapuvárról és Szanyból, továbbá a Vas megyei szintén mezőváros Sárvárról is ugyanennyi, 5-5 pedig a szintén Sopron megyei Nyék mezővárosból valamint Völcselj és Kövesd falvakból. Az evangélikus iskolában 7 diák a jelentősebb evangélikus lakossággal rendelkező Győrből érkezett, a Sopronhoz hasonlóan mintegy felerészben evangélikus Rusztból 5 tanuló, míg a Gömör megyei Csetnekből szintén 5 fiú. Ezek az esetszámok – talán a 10 felettieket nem számítva – igen alacsonyok ahhoz, hogy következtetni lehessen belőlük. Két irányba lehet továbblépni ezekkel kapcsolatban: 1) a későbbi időmetszeteknél megnézni, vajon e települések közül előfordul-e valamelyik, mivel ez valamilyen közelebről megvizsgálendő folytonosságot jelentene, 2) nem kis munkával településtípusok szerinti összesítést készíteni mezővárosok, jobbágyfalvak, zsellérfalvak, kisenemesi falvak, stb. szerint.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Sasfi Csaba: Sopron város két gimnáziumának diákjai a Ratio Educationis időszakában (1777–1847) / A két gimnázium diákságának területi megoszlása / 1812–1844

1812–1844

A 19. század első felének három időmetszete némileg másfajta forrásokból származó adatokon alapul. A katolikus iskola esetében a részletesebbé váló anyakönyvi bejegyzésekről készült, a tankerületi főigazgatóságra felküldött másolatokon; az evangélikus gimnáziumra vonatkozóan az anyakönyv, illetve az az alapján összeállított – már eddig is többször említett – évenként kinyomtatott tanulói névsorok adatain.²⁵⁽¹⁴¹⁾ Az időszak az 1807-ben életbe lépett II. Ratio Educationis időszaka, a katolikus gimnáziumnak az országos arányokkal nagyjából egybeeső létszámviszonyai jelölték ki az mintavételi időpontokat, ehhez igyekeztünk aztán kigyűjteni az evangélikus gimnázium ³⁴³adatait a mind teljesebb összehasonlítás elvégzéséhez. Az utolsó metszet idejére nézve a soproni iskolát is el tudjuk helyezni az evangélikus „oskolák” állományán belül, mivel ekkorra már az evangélikus egyház is rendszerint felterjesztette „a’ tanuló ifjúság összes számáról szóló mutató táblá”-t. A rendelkezésünkre álló 1839–1844 közötti hat összesítő tábla²⁶⁽¹⁴²⁾ szerint a legfelső akadémiái tagozatot jelentő *Philosophico–Theologica (Prima)* osztály létszáma alapján Sopron általában az 5. helyen található, míg e rangsort Pozsony líceuma vezeti. Ha viszont a gimnáziumi osztályokat (*Rhetorica–Syntaxis–Grammatica*) vesszük, a soproni iskola végig az első helyen van, jóval megelőzve a felvidéki líceumokat, a pozsonyit is rendre 15–20 diákkal. Vagyis a gimnáziumi tagozat diáklétszáma alapján a legnagyobb evangélikus iskola e hat év adatai szerint a felső osztály tekintetében meglehetősen hátramaradt. Mindez további indok, hogy csak a gimnáziumi tagozatot vessük egybe a katolikus iskolával. A Donatus osztályt a fenti kimutatás készítői nem tekintették a „közép tanodák” részének, hanem „elemi tanodának”, minthogy több esetben nem is volt ilyen elnevezésű osztály.²⁷⁽¹⁴³⁾ Ez tovább erősítette azt az elhatározásunkat, hogy az összehasonlításnál ezt az osztályt mi se vegyük számításba.

Fontos megemlítenünk, hogy mint már a korábbi, 1777-es adatoknál is, a 19. századi három metszetben is mindkét iskola diáksága felekezetiileg homogén: a katolikus gimnázisták között csak egy görögkeleti vallású Zágráb megyei vadász fiát találtuk 1828-ban a 3. grammatikai osztályban. Az evangélikus diákok között ugyanebben a tanévben egy-egy református és görögkeleti, továbbá egy kőszegi és egy csehországi zsidó

diák tanult, míg 1844-ben három református és egy görögkeleti diák. A vizsgált korszak az erős felekezeti meghatározottságú iskolázás időszaka – királyi rendelet tiltja például a katolikusoknak a protestáns iskolák látogatását –, ezért nem meglepő, hogy minden felekezet a maga iskolájában neveli ifjúságát.

A 19. század első fele alapvető tendenciájának látszik a *helybeliek* arányának növekedése, illetve az 1777-es arányok ebben a vonatkozásban meg is fordultak: a katolikus iskola tanulói között mindhárom időpontban valamivel nagyobb a soproniak aránya. A növekedés egyébként mindkét iskola esetében az abszolút számokat [344](#) tekintve is fennáll 1828-ig, 1844-re azonban az evangélikus némileg, a katolikus jelentősebben visszaesik, amit az arányszám azért nem mutat, mert az utolsó metszet idejére a katolikus gimnázium létszáma több mint egyharmaddal esett vissza.

A *megyék* tekintetében az 1777-ben megismert alaphelyzet nem sokat látszik változni. A katolikus iskola döntően saját megyéjéből merítette diákjait, másodsorban csak a szomszédos megyékből (ami ezen belül több mint kétharmad részt Vas megyét jelentette), és végül harmadsorban a többi dunántúli megyéből (ami pedig szinte kizárólag Zala megyét jelentette). Az evangélikus gimnázium ezzel szemben elsősorban a szomszéd megyékből nyeri diákjait, első helyen Vasból, de mellette jelentős számban Veszprém és Győr megyéből is. Ezek a megyék együtt mindhárom időpontban jócskán, az utolsó metszetet leszámítva több mint kétszeresen meghaladják a Sopron megyei beiskolázás számait, ami az érintett megyék közötti lakosok felekezeti megoszlását tekintve aligha meglepő.²⁸⁽¹⁴⁴⁾ 1812-ben és 1828-ban önmagából Vas megyéből többen léptek ebbe az iskolába, mint Sopron megyéből, és csak 1844-ben haladta meg az utóbbiak száma a vasiakét. A várost nézve 1828-ban kevéssel, de 1844-ben már jelentősen többen léptek be az iskolába, mint Vas megyéből. Összefoglalóan azt mondhatjuk tehát, hogy a katolikus gimnázium a három 19. századi időmetszetben 1777-hez képest úgy látszik, hogy még markánsabban soproni lett, a helyiek arányának jelentős növekedésével. A megyei arányokat tekintve pedig kissé megnyílt a korábban is feltűnt két megye, nagyobb mértékben a szomszédos Vas, kisebb mértékben a távoli Zala irányában. Az evangélikus iskola is a „sopronibbá” válás irányában mozdult el, főleg az iskolaszékhely várost nézve, és kisebb mértékben a megyéket tekintve is. Vas megye aránya viszont jelentősen visszaesett az utolsó vizsgált időpontban, ami a szomszédos megyék arányának csökkenéseként mutatkozik.

Terület/Iskola	Katolikus gimnázium			Evangélikus gimnázium		
	1812	1828	1844	1812	1828	1844
Sopron város	25,5	28,9	32,6	19,8	27,2	28,1
Sopron megye	58,6	56,4	41,6	19,8	19,8	23,3
Szomszédos megyék: Vas, Veszprém, Győr, Moson	9,3	6,6	14,7	46,9	41,4	35
Más dunántúli megyék: Komárom, Esztergom, Zala, Fejér, Tolna, Baranya, Somogy,	4,5	1,6	9	8,7	9	9,2
Nyugat-felvidéki megyék: Pozsony, Nyitra, Bars, Trencsén, Turóc, Árva, Liptó, Zólyom, Hont. Nógrád	0	0	0	3,9	0	1,9

Egyéb magyarországi és horvátországi megyék és Erdély	1	0,6	0	0	1,7	1,9
Külföld	1	5,9	2,1	1	0,9	0,5
Összesen	100 (n=290)	100 (n=305)	100 (n=190)	100 (n=207)	100 (n=232)	100 (n=205)

2. táblázat

A két soproni gimnázium diákjainak származási hely szerinti megoszlása 1812–44 között (százalék)

345A helyi diákok arányára vonatkozóan a 19. század első felének metszeteinél van szélesebb összehasonlítási alapunk is: a dunántúli királyi – azaz katolikus – gimnáziumok rangsorában a soproni iskola – a kőszegi társaságában – meglehetősen hátul állt e mutató szerint. 1812-ben 24,8 százalékos aránnyal az utolsó (a 13 gimnázium átlaga 41,9%), 1828-ben 29,2 százalékkal utolsó előtti (az ekkor már 15 gimnázium átlaga 45,4%), míg 1844-ben 32,1 százalékkal 13. a 15 középiskola között (átlag 43,8%). (A rangsort egyébként mind a három mintavételi évben Pápa kisgimnáziuma vezeti 60 százalék körüli aránnyal.) Eszerint a soproni katolikus gimnázium közönsége jellemzően a saját megyéjére koncentrálódott, szemben a diákok utánpótlását a helybeliekből, a városi társadalomból nyerő középiskolák típusával. Ez a megállapítás adataink alapján még inkább igaz az evangélikus iskolára.

Az egyes települések szerint a katolikus gimnáziumban az 1812-es tanévben a Sopron megyei Kismarton és Lózs mezőváros küldött 10-10 gimnazistát, Nagycenk mezőváros, Pinnye, Szilsárcány, Jobaháza falvak 6-6-ot, Süttör falu 5-öt ugyancsak Sopron megyéből. Az 1828-as évben Kismarton 23, Bécs 7 diákkal emelkedik ki, míg 1844-ben ugyancsak Kismarton 7 tanulóval. Az evangélikus gimnáziumban 1812-ben a Vas megyei Hőgyész és Nemesmagasi, továbbá a Trencsén megyei Zayugróc küldött 6-6 diákot a soproni iskolában, 1828-ban a jelentős evangélikus lakossággal és felekezeti kisgimnáziummal is rendelkező Kőszeg 9-et, Kisgeresd (Sopron m.) és Nemesmagasi 5-5-öt. Végül 1844. évi mintából mindössze a Sopron megyei Beled község említhető meg a maga 5 gimnazistájával. A korábban írottakat is figyelembe véve, tehát mindössze Kismarton, a saját gimnáziummal nem rendelkező, teljesen katolikus, Soprontól mintegy 20 kilométernyire eső szabad királyi város látszik a katolikus gimnázium közönségének állandó részét jelenteni. Az evangélikus gimnázium esetében a túlnyomóan evangélikus lakosságú nemesi község, Nemesmagasi lehet hasonló, és elképzelhető talán, hogy Kőszeg és Győr városok, az ott működő evangélikus kisgimnáziumoknak a soproni iskola felsőbb osztályaiban továbbtanuló diákjai révén az egy-egy mintaévben talált arányaiknál nagyobb súllyal, illetve folyamatosan szerepeltek a diákokat kibocsátó települések között.

A katolikus gimnázium esetében lehetőségünk van arra, hogy területi beiskolázási jellemzőinek nemcsak nagyobb léptékű, megyei arányait állapítsuk meg, hanem az előbb már hasznosított dunántúli adatbázisunk alapján egy meghatározott közigazgatási terület, *Sopron vármegye középiskolázási viszonyairól* is áttekintő képet kapjunk a három mintaév alapján. Mint egy korábbi munkánkban kifejtettük, egy iskola vonzáskörzetének „megrajzolása” nem ugyanazt a logikai eljárást igényli, mint egy adott terület beiskolázási viszonyainak feltárása, a diákok lakóhelyi koncentrációjának meghatározása.²⁹⁽¹⁴⁵⁾ Utóbbi esetben ugyanis az adott területen levő, illetve saját vonzáskörzetüket az adott területre kiterjesztő összes, de legalábbis minden környező – az elérhetőség szempontjából számbajövő – iskola diákjait figyelembe kell vennünk. Különösen akkor, ha annak magyarázatára is törekszünk, hogy az adott terület egyik helységéből

miért került ki több vagy éppen kevesebb gimnazista, mint egy másik 346településről. Az ilyen típusú, magyarázó igénnyel fellépő kérdésre, csak akkor kísérlelhetjük meg az érdemi válaszadást, ha a szóbjövő települések összes, adott időpontban középiskolába járó diákját számbavesszük.

Igen hasonló ez a tiszta és megosztott piacörzet fogalmához, és felveti azt a további kérdést, hogy a megosztott, vagy közös beiskolázási körzet egyes településeiről miért választják az egyik, a közeli – adott esetben szomszédos – másik településről a másik gimnáziumot? Sőt, egy településen belül milyen okból választanak különböző középiskolát az onnan kikerülő diákok szülei? A soproni katolikus gimnázium diákjainak előbbi eredményei között ilyen extrém esetnek tűnik például a Zala megyei diákok számszerint nem nagy, de folyamatos jelenléte a távoli város iskoláiban. (Az evangélikus felekezetű zalaiak esetében ez érthető, hiszen „nagyiskolájuk” nincs közelebb; továbbá azt is tudjuk, hogy Szombethely, Kőszeg és Győr katolikus gimnáziumában is – valószínűleg más-más okból – jelentős a zalaiak aránya.)

Az adott terület iskolázási gyakorlatának vizsgálatánál tehát az első lépés a tiszta és megosztott beiskolázási körzet szétválasztása. Ezt most csak annyiban tudjuk megtenni, hogy megnézzük: hány Sopron megyei diák tanult a környező katolikus gimnáziumokban a három időpontban? 1812-ben 57 ilyen diákot találtunk (Magyaróvár 3, Győr 14, Kőszeg 40), 1828-ban már 74-et (Magyaróvár 12, Győr 16, Kőszeg 46), 1844-ben pedig 76-ot (Magyaróvár 22, Győr 8, Kőszeg 46). Vagyis a soproni katolikus gimnáziumba járó Sopron megyei településekről kikerülő gimnazistákhoz képest 1812-ben további egyharmadnyi Sopron megyei járt a környező gimnáziumokba, 1828-ban közel feleannyi (43%), és 1844-ben csaknem ugyanannyi (96%), ámbár ekkor a nem Sopronba járok száma lényegében nem nőtt, hanem az iskola létszáma, ezen belül mind a soproniaké, mind a Sopron megyeiké esett vissza jelentősen. Érdemes megemlíteni azt is, hogy az Óvárra és Kőszegre járó Sopron megyei diákok között a jobbágyi származásúak aránya 20–30 százaléknyi 1828-ban és 1844-ben, amikor ilyen kategóriákat találtunk az anyakönyvekben. Az egyes településeket nézve: az óvári gimnáziumban csak Kismarton érte el az 5 diákos határt 1844-ben, a győri iskola diákjai esetében Szovát 1812-ben, a kőszegi diákokat kibocsátó Sopron megyei települések közül pedig a kőszegi iskolához igen közel fekvő Csepreg mezőváros 1812-ben és Horpács 1828-ban, de előbbi a két későbbi időpontban is 3-3 diákkal van jelen a régebbi vasi gimnáziumban. A korábban már említett, stabil gimnáziumi keresletet produkáló Kismarton 2-3 diákkal szerepel mindhárom szomszédos középiskolában a két utolsó időpontban.

A dunántúli katolikus gimnáziumok 1828-as helyi és saját megyebeli diákok szerint összeállított rangsorában a soproni a 4. helyen van a 15 gimnázium között (84%-os aránnyal, az átlag 72%), a szomszédos gimnáziumok közül a győri a 6. (78%), a kőszegi a 10. (67%) és az óvári a 14. (59%) helyen található. A helyi diákok rangsorában elfoglalt helyet is figyelembe véve megfogalmazható az a feltevés, hogy a soproni katolikus gimnázium elsőrendűen a saját megyéjének lakosságát látta el a felsőbb oktatás lehetőségeivel, azonban a környező gimnáziumok is, főként a kőszegi és óvári jelentős mértékben részt vettek a Sopron megyei lakosság oktatásában, a saját helybeli lakosság és a saját megyéjük lakói rovására. További adatokon kell ellenőrizni, hogy ezek a megfigyelt jelenségek vajon a Sopron megyei középiskolai végzettség kimutathatóan magasabb szintjéhez is vezettek-e?

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Sasfi Csaba: Sopron város két gimnáziumának diákjai a Ratio Educationis időszakában (1777–1847) / A két gimnázium diákságának társadalmi helyzet szerinti megoszlása

347 A két gimnázium diákságának társadalmi helyzet szerinti megoszlása

	Katolikus gimnázium				Evangélikus gimnázium			
	1775*	1812	1828	1844	1777	1812**	1828	1844
Nemes (fő- és köznemes, agilis)	24,5	10,3	12,1	16,8	61,9	–	18,5	22,9
Polgár	9,6	16,6	20,3	20,5	21,9	–	7,8	6,3
Jobbágy	–	20	9,2	23,2	–	–	5,6	3,4
Közrendű (plebejus, ignobilis, ill. megjelölés nélkül)	65,9	53,1	58,4	39,5	16,2	–	62,9	67,4
Nincs adat	–	–	–	–	–	–	5,2	–
Összes	100 (n=417)	100 (n=290)	100 (n=305)	100 (n=190)	100 (n=247)	–	100 (n=232)	100 (n=205)

3. táblázat

A két soproni középiskola diákjainak megoszlása a szülők rendi állása szerint 1777–1844 között (százalék)

* Az 1777-es főigazgatói utasításra készült kimutatásban a katolikus gimnázium diákjainál nem jegyezték be a rendi állást, és ez az iskola anyakönyvében sem szerepel már ekkor. 1775 a legutolsó év a 18. században, amikor van ilyen adat, tehát ezt összesítettük.

** Erre az időszakra nincs anyakönyv, ami a szülő társadalmi állására vonatkozó adatokat tartalmazza, csak a tanulói névsorok, melyek mindössze a származási helyet és megyét adják meg.

A táblázatban a rendi állás szerinti megoszlást mutatjuk be, az ebben szereplő kategóriák azonban némi magyarázatot igényelnek. A *Nemes* kategóriát a lehető legszélesebbre szabtuk: a főnemesektől az agilisokig mindenkit ebben foglaltunk. A *Polgár* (civis, civilis) kategória ennél kicsit egyértelműbb (de meg kell jegyezni: nem a sz. királyi városi polgárjogról van szó), a *Jobbágyé* is (colonus, jobbágy), de utóbbi esetében fel kell hívni arra a figyelmet, hogy a colonus kategóriát a 18. században nem használták a katolikus anyakönyvezésnél, az evangélikus kimutatásban sincs 1777-ben. A *Közrendű* kategória maradékelven jött létre, tartalmazza egyaránt az ignobilis és plebejus megjelöléseket, illetve azokat is, ahol nem volt semmi rendi meghatározás. (A *Nincs adat* kategóriába az a 12 szülő került, akinek nem sikerült a rendi állást feltüntető anyakönyvi bejegyzéseit megtalálnunk.)

A táblázat két komoly meglepetést nyújt: az egyik az evangélikus iskola 1777-es igen magas nemesi aránya, a másik a katolikus gimnáziumban tanuló jobbágyfiak magas aránya 1812-ben és 1828-ban, amely meghaladja a két privilégizált kategória arányát. Általában pedig: a 19. század derekán a katolikusoknál jóval több a polgár, mint a nemes, de a másik iskolában levő polgári származású diákok arányát még inkább meghaladja. Az evangélikusnál pedig jóval több a nemes, mint a polgár tanuló, de a katolikus iskola nemes arányát is meghaladja.

348 Ha azonban némi korrekciót végzünk, és a nagy valószínűséggel nemesi jogálláshoz kötött vagy azt

feltételező tisztségeket és foglalkozásokat is figyelembe vesszük, tovább módosul a kép. Eszerint ha nemesnek tekintjük a szolgabírói hivatalt betöltőket, a katonatiszteket és a közbirtokosokat, akkor az evangélikus gimnázium esetében jelentősen változik a fenti kép: 1828-ban további 10 feltételezett nemest (ebből 7 közbirtokos) találunk, míg 1844-ben még többet, 17-et (ekkor 15 közbirtokos van, akinél nincs nemesség is bejegyezve), vagyis a nemes arányok így 22,8 illetve 31,2 százalékra változnak. A katolikus iskola esetében is elvégezve ezt a korrekciót, ott nem tapasztaltunk ilyen nagy változást, összesen 12 ilyen feltételezett nemest találtunk (2 szolgabírót, 1 alszolgabírót és 1 királyi kamarást, továbbá 8 katonatisztet), ami az arányokat csak kevéssé változtatja meg: 1812: 12,4%, 1844: 19,5%, 1828-ban pedig nincs változás. A polgár kategóriát is korrigálhatjuk a városi tisztségekkel és hivatalok viselőivel (pl. senator, tanácsnok, tanácsbéli, tutor stb.), így az evangélikus iskola esetében a polgár arányok 1828-ban 9 százalékra, 1844-ben 9,8 százalékra módosulnának. A katolikus gimnázium diákjainál ugyanezek az arányok megint csak kevéssé módosulnak: 1828-ban 1 százalékkal, 1844-ben pedig majdnem 3-mal növelik a polgár kategória részesedését.

A katolikus gimnáziumot illetően a rendi megoszlásra is vannak korábbi adataink: 1759-ben a teljes iskolában 44 százalék a nemesek aránya, és 11 a polgároké.³⁰⁽¹⁴⁶⁾ (Az összesen 111 fős legalsó osztályokat nem számítva ezek az arányok a következők: 34% a nemeseké és 6% a polgároké.) 1784-ben pedig 34 a nemes – ez ekkor 63 nemes fiút jelentett –, 19 a polgár diákok százalékos részaránya. (Hozzá kell azonban tennünk, hogy az ilyen, esetenkénti, egy-egy évre vonatkozó arányszámokat óvatosan kell értelmeznünk: az előbbi, 34 százalékos nemesi arányszám az 1784. tanév második félévére vonatkozott, az első félévben 71 nemes diák 33 százalékot, a megelőző 1783. tanév második félévében 76 ugyanilyen származású diák 32 százalékot, és ugyanennek a tanévnek az első félévében a gimnáziumban található 65 diák már csak 26 százalékot jelentett, ugyanis a két időpont között negyedével csökkent az összes diák száma.³¹⁽¹⁴⁷⁾)

A rendi állás tekintetében még szélesebb összehasonlítási lehetőségünk van a katolikus gimnázium diákjainál, mint a helyi tanulók vonatkozásában volt. Nemcsak a 19. századi három metszeti évben, de 1783-ban is nyílik erre módunk.³²⁽¹⁴⁸⁾ Ekkor a soproni katolikus gimnázium a nemes származású diákok arányát tekintve a 11. a 13 akkori dunántúli gimnázium között (26%-kal, az átlag: 37,2%), a rangsort egyébként a kőszegi iskola vezeti (49%). A polgár származású diákok terén eggyel jobb a katolikus iskola helyzete, ebben a rangsorban a 10. helyen áll (15%); ezt a listát a magyaróvári gimnázium vezeti 45 százalékkal (átlag 21,7%), ami egyúttal jól mutatja a polgár kategória széleskörű alkalmazását is, azt, hogy nemcsak a szabad királyi városok polgárait kategorizálták így.³³⁽¹⁴⁹⁾ A 19. századi minták adatait ezúttal összevonva tudjuk rangsorba rendezni. Ezek szerint a nemesek rangsorában a soproni katolikus gimnázium a 11. 349-helyet foglalja el a 17 dunántúli gimnázium között (12,6%, az átlag 18,4%). A polgár diákok rangsorában már a 9. (19%,) de még jóval az átlag (26,7%) alatt, míg a jobbágy származású diákok esetében az első helyen áll (16,7%), méghozzá az amúgy igen szerény átlag (3,8%) jó négyszeresével. (Magyaróvár 10%, Mohács 8%, Kőszeg 7,6%, Szombathely 6% és Nagykanizsa 4,1% van még az átlag felett.) Ez utóbbi eredmények egybeesnek a diákok területi származásának elemzése során megfogalmazott következtetésekkel: a soproni katolikus gimnázium elsősorban a nem nagy számú nemességgel bíró Sopron megye településeiről származó közrendű, jelentős számban jobbágyi származású diákok „tudományos” iskolája volt.³⁴⁽¹⁵⁰⁾

Végül három, az elemzés során kitűnt statisztikai csoport rendi illetve földrajzi származását nézzük meg, a *helyiekét*, az *evangélikus iskola nemes diákjait* 1777-ben és 1844-ben, és végül a *katolikus iskola jobbágy származású tanulóit* 1812-ben, 1828-ban és 1844-ben. A soproniak túlnyomó része polgár, a katolikusok 80 százaléka 1775-ben, és az evangélikusok 84 százaléka 1777-ben. A katolikusoknál a 19.

századi három mintaévben együtt ez az arány már csak 50 százalék, az evangélikusok esetében 1828-ban és 1844-ben pedig csak 20,6. A nemesek kétharmada Sopron (12,3%) és a szomszédos megyékből, elsősorban Vasból (24,2%) és Veszprémből (19%) származott 1777-ben az evangélikus iskolában. Ugyanez az arány 1844-ben úgy változott, hogy Sopron és Vas megye egyforma részben (26-26%) az összes 47 nemes diáknak majdnem a felét adta. Ha a feltételezett nemes tanulókat (64) nézzük, akkor Sopron megye a nagyobb részt (23 diák) adta ki, a Vas megyéből származó 13 és Veszprém megyéből jött 12 diák mellett, míg Sopronból 5 ilyen származású diák tanult az evangélikus gimnáziumban. Végül a jobbágy származású 131 diák közül, akik 1812-ben, 1828-ban és 1844-ben a katolikus gimnáziumba jártak 106 (81%) Sopron megyei, további 10 Vas megyei volt.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Sasfi Csaba: Sopron város két gimnáziumának diákjai a Ratio Educationis időszakában (1777–1847) / Következtetések

Következtetések

A fenti eredmények alapján két lényegi következtetésre jutottunk, amelyek kijelölik e munka folytatásának útjait is. Az egyik módszertani: az egy-egy évi metszeteket szerencsés lenne 3-5 éves átlagokká „hízlalni”, hogy kiküszöbölhessük a kevés adatból származó esetlegességeiket. Megfontolandó ugyanakkor ennek alternatívjaként a már felvetődött teljes anyakönyvi adatbázis megvalósítása is, amely korszerű számítógépes névtárként az iskolázási adatok széleskörű hasznosítását tenné lehetővé.³⁵⁽¹⁵¹⁾

A másik fontos továbblépési irány az anyakönyvi származási kategóriák, a 18. századra vonatkozóan már megkezdett forráskritikájának folytatása lenne, a soproni polgár diákok rendi állásának az iskolai anyakönyvön kívüli forrásokkal való összevetésével kezdve,³⁶⁽¹⁵²⁾ és folytatva a soproni lakhelyi diákok további tanulmányi és életpályájának prozopográfiai vizsgálatával. Ezzel a lépéssel közelebb kerülne a soproni polgárság és középiskolázás viszonyának kérdésköréhez. Tekintve a városban korán és jól kiépült „polgári”, azaz nem „tudományos” (vagyis nem gimnáziumi) oktatási lehetőségeket is, igen alkalmas, és így jelentős eredményeket ígérő kutatási területe lehet a bevezetőben körvonalazott, empirikusan nem vizsgált problematikának.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Németh Ildikó: Iskolai egyesületek Sopronban a 19. században és a 20. század elején

350 Németh Ildikó: Iskolai egyesületek Sopronban a 19. században és a 20. század elején

A 19. század utolsó harmadára a polgári fejlődés korszakát erőteljesen meghatározó egyesületi élet felvirágzása az ifjúsági nevelésre is nagy hatással volt. Az iskolai nevelést kiegészítő, illetve a rendszeres iskolai képzésből kikerülő fiatalok „társadalmi nevelését” szervező ifjúsági egyesületek száma ugrásszerűen megnőtt a dualizmuskori Magyarországon. Diákok és patronáló tanárok vettek részt az önképzőkörök, iskolai segélyegyletek, diákegyesületek munkájában, volt diákok alapítottak iskolákat pártoló egyesületeket. Az alábbiakban – az országos szabályozást bemutató rövid kitekintés után – a 19. század második felében, illetve a századforduló éveiben Sopronban működött, az iskolai-ifjúsági étellel kapcsolatos egyesületekről kívánok, néhány kiragadott példával illusztrálva, vázlatos áttekintést adni.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Németh Ildikó: Iskolai egyesületek Sopronban a 19. században és a 20. század elején / Az iskolai élethez szorosan kapcsolódó egyesületek, szervezetek általános szabályozása

Az iskolai élethez szorosan kapcsolódó egyesületek, szervezetek általános szabályozása

Az ifjúsági egyesülési jog értelemszerűen az egyesületi jog általános szabályozásában gyökerezik, amelyet az 1870-es évek belügyminiszteri rendeletei (1873 és 1875) határoztak meg először. Az 1508/895. számú belügyminiszteri rendelet előírta, hogy valamennyi egyesület tartozik alapszabályát a hatóságoknak bemutatni. (Az egyesületi jog törvényi szabályozására 1919-ig, ill. 1938-ig kellett várni.) Az ifjúsági egyesületek engedélyeztetése és felügyelete is különböző lehetett, attól függően, hogy az iskola szervezetén belül avagy azon kívül alakultak-e. Az iskolai keretek közt alakult önképzőkörök, önszegélyező, testedző egyletek alapszabályait kezdetben a Belügyminisztérium egyetértésével a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hagyta jóvá. Az egyletek működésének felügyelete is a kultuszminisztérium hatáskörébe tartozott. 1868-ban került sor az első, a középiskolai önképzőkörök működését szabályozó rendelet kiadására. Az 1876-os Középiskolai Rendtartás azután módosította ezt a szabályzatot, amely kisebb változtatásokkal 1948-ig érvényben volt. Az iskolai testedző körök és különféle egyesületek elterjedésével a 19. század végére gyakorlattá vált, hogy az egyletek felett a felügyeleti jogot – a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium főfelügyelete mellett – az egyes iskolaigazgatók gyakorolták.¹⁽¹⁵³⁾

A diákok részvételét az iskolán kívüli, felnőtt egyesületekben általánosan tiltották. 1890-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium külön rendeletben intézkedett arról, hogy a középiskolások (gimnazisták és reáliskolások) országos egyesületi szervezkedésben ne vegyenek részt, illetve iskolán kívüli egyesületekbe ne lépjenek be. Más iskolatípusok (polgárik, ipari- és kereskedelmi tanonciskolák, középiskolák) diákjainak iskolán kívüli egyesületi beszervezését az illetékes kormányhatóságok engedélyezhették.³⁵¹ 1918-ban került sor először iskolaközi szerveződések létrehozására, amikor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az őszirózsás forradalom után engedélyezte a felsőbb osztályos középiskolásoknak az egyes tanintézmények keretein túllépő egyletek szervezését, illetve a közművelődési egyesületekbe való belépést. A Tanácsköztársaság ezeket a rendelkezéseket tovább liberalizálta, majd annak bukása után visszatértek az 1918-as állapotokhoz. 1920-ban állapodott meg a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a Belügyminisztérium az ifjúsági egyesületekkel kapcsolatos hatáskörök megosztásáról. A kultuszminisztériumhoz kerültek az állami és egyéb fenntartású (felekezeti, községi, magán) iskolán belüli, valamint a fiatalok értelmi, erkölcsi, testi nevelését célul kitűző, iskolán kívüli egyesületek. Az egyházi gyermek- és ifjúsági hitbuzgalmi egyesületek létrehozásához nem volt szükség belügy- vagy kultuszminisztériumi engedélyre, csak az illető felekezet egyházmegyei vezetőjének engedélye kellett hozzá.²⁽¹⁵⁴⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Németh Ildikó: Iskolai egyesületek Sopronban a 19. században és a 20. század elején / Önképzőkörök

Önképzőkörök

Az iskolához szorosabban kapcsolódó egyesületek között első helyen az önképzőkörök munkájáról essék néhány szó. Ezek a diákegyesületek a tanulók kezdeményezésére jöttek létre a tananyagon túli ismeretszerzés, illetve az önálló alkotás folyamatának elsajátítása céljából. Az önképzőkörök ugyanúgy

működtek, mint a felnőttek egyesületei: volt alapszabályuk, tagjaik rendes és pártoló tagok lehettek, az önképzőkori avagy ifjúsági könyvtár gyarapítására tagdíjat fizettek. Az önképzőkör munkáját egy, általában a diákok által felkért patronáló tanár irányította, a kör tagjai maguk közül tisztségviselőket – elnököt, alelnököt, titkárt, pénztárost, könyvtárost – választottak. Kéthetente vagy havonta hívták össze üléseiket, amelyeken az előre kiosztott témákból felolvasásokat tartottak, társaik munkáját értékelték. A befizetett tagdíjból kisebb díjakat is kítűztek különféle pályaművek elkészültéért. Gyakran működtek közre az iskolai énekkarokkal együtt az iskolai ünnepek szervezésében.

Az evangélikus líceumban alakult meg 1790-ben az ország első önképzőköre, a Magyar Társaság. A kör kezdeményezője, Kis János így emlékezett vissza az alapítás körülményeire: „A’ magánszorgalom divatozása ada 1790-ben léteelt az attól fogva mind eddig fenálló soproni magyar kis társaságnak is. Én legelőbb Némethet, azután más egy pár barátomat felszólítottam, hogy gyűljünk össze hetenkint egyszer ‘s olvassunk egymás ítélete meghallgatása végett magyar nyelven készítendő munkákat. A’ gondolat kedvelést nyere. Mártius 20-kán összejövének, magyarul tanuló társaság’ neve alatt egyesületet alakítánk ‘s az egyesületnek azt a’ négy törvényt szabánk: hogy hetenkint minden szombaton déleste, midőn iskola nem szokott tartatni, legalább két óráig gyülekedjünk, a’ köz megegyezéssel feladandó foglalatosságokat kiki véghez vigye, munkája barátságos megítéléséért senki ne nehezteljen ‘s a’ gyűlésben megjelenést elégséges okok nélkül el ne mulassza. Ezen törvények következésében köz megegyezéssel [352](#)eleintem minden található ‘s általunk megérthető magyar grammatikákból és bár melly nyelvbéli rhetorikai ‘s poezisi teoriákból kivonatokat adánk fel tárgyakul.”[3\(155\)](#)

A Magyar Társaság már a kezdet kezdetén jóval több volt, mint iskolai önképzőkör. Tagjai levelezésben álltak a kor nagyjaival, támogatta őket Kazinczytól a Nemzeti Múzeumot alapító Széchényi Ferencen keresztül a Georgikont létrehozó Festetics Györgyig számos nagyság.[4\(156\)](#) Élénk figyelemmel kísérték a korabeli társadalmi eseményeket, előfizetői voltak a bécsi *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, a komáromi *Mindenes Gyűjtemény* és a pozsonyi *Magyar Kurír* című lapoknak.[5\(157\)](#) 1805-ben jött létre a Magyar Társasággal párhuzamosan a Német Társaság. Szép számmal voltak olyan diákok, akik mindkét egyesületbe beléptek. 1848-ban felmerült a két társaság összeolvasztásának és Ifjúsági Körre alakításának gondolata. A Német Társaságot meg is szüntették, de a közös egyesület nem jött létre. 1851-től Magyar Egyletként, 1874-től Önképző Körként működött a társaság, amely 1876-tól ismét régi nevét vette fel. A célként kitűzött feladatot – az önművelést és a nyelv ápolását – az egyesület folyamatosan gyarapodó könyvtára segítette. 1840-ben, a Magyar Társaság fennállásának ötvenedik évében már 1.200, 1913-ban 4.000 kötetes könyvtárral rendelkezett az egylet.[6\(158\)](#)

A líceumban az 1875-ben a Magyar Társaságtól függetlenül alakult Ifjúsági Olvasókör tevékenységével kapcsolatban Petrik János Jakab igazgató a tekintetes presbiteri testület előtt a felröppent kósza hírek miatt magyarázkodni is kényszerült. A szóbeszéd szerint ugyanis az olvasókör a természetrajzi szertár helyén jött létre, tönkretéve ezzel az iskola nagyhírű természetrajzi múzeumát. Az igazgató beszámolójában kifejtette, hogy a „szekrények, melyekben a természetrajzi tárgyak elzárván a magok helyén meghagyattak és az olvasók számára csak egynéhány asztal állítatott a terembe. Igy tehát a természetrajzi múzeum a maga minőségében meghagyatott csak hogy olvasási körnek is használtatik, a mint más tanodai termék a magyar, a német egyletek és könyvtáraik számára nyitattak meg.” Érdemes egy pillantást vetnünk az olvasókör által járatott és az említett jelentésben ugyancsak felsorolt lapok jegyzékére: politikai lapok: Hon, Egyetértés, Közérdek, Die Presse; szépirodalmi és tudományos lapok: Figyelő, Regelő, Nyelvőr, Otthon, Budapesti Szemle, Új Idők, Vasárnapi Újság, A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője, Az Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönye, Természet, Magyarország és a Nagyvilág, Zenészeti Lapok, Allgemeine Deutsche Lehrerzeitung, Bolond Miska, Üstökös, Fliegende Blätter; vidéki lapok: Somogy,

Vasmegyei Lapok, Szabad polgár, Remény, Egyetemi Híradó, Sopron, Nemere, Politikai újdonságok.⁷⁽¹⁵⁹⁾
Az olvasókör 1890-ben összeolvadt a Magyar Társasággal.

A bencés gimnázium önképzőköre az 1870/71-es tanévben alakult, 1887-ben megszűnt, 1888-ban az alapszabályok módosítása után visszaállították. Elsősorban irodalmi jellegű egyesület volt, elnöke mindenkor az igazgató, vezető tanára a magyar nyelv- és irodalomtanár. Rendes tagok lehettek az iskola hetedik és nyolcadik osztályos ³⁵³gimnazistái, de pártoló tagként az ötödik és hatodik osztályosok is közreműködhetnek a kör munkájában.⁸⁽¹⁶⁰⁾ A kör célja az 1896-os iskolatörténetben közöltek szerint: „A munkaszeretet ápolása, önképzés, az iskolai tanulmányokkal összhangzó irányban, értekezések, műfordítások készítése, szónoki előadások és ezek bírálata által; az önbizalom fokozása a szűkebb körben való fellépés által.”⁹⁽¹⁶¹⁾ Az önképzőkör tagjai havi tagdíjat (tíz krajcár) fizettek a járatott folyóiratokra. A kör 1904-ben felvette a volt bencés tudós, Guzmics Izidor nevét. Az alsós osztályok (harmadikos és negyedikes) számára szavalókört létesítettek, mintegy előkészítőként az önképzőkori munkához, ez a kezdeményezés azonban elhalt. Az önképzőkori munka is hanyatlott, 1908-tól az igazgató hivatalosan is szüneteltette az önképzést. A világháború alatt újra rendszeresen működött a kör, de 1918-ra megint megszűnt, csak 1922-ben éledt újjá.¹⁰⁽¹⁶²⁾

A főreáliskola keretein belül is volt lehetőség a tananyagon túli ismeretszerzésre. Ezt a célt szolgálta az 1871-ben alapított Ifjúsági Önképzőkör, a felsőbb évesek részére szervezett Francia Társalgókör, 1880-tól a Német Társalgókör. Lehetőség nyílt a szó szoros értelmében vett gyakorlati tanulmányokra is, hiszen működött az iskolában nagy híru vegytani, majd 1911-től fizikai és biológiai laboratórium is. Mégis az önképzőkör volt az, amely talán a leginkább megmozgatta a tanulóifjúságot.¹¹⁽¹⁶³⁾ A kör 1886. május 6-án, Berzsenyi Dániel halálának évfordulója alkalmából vette fel a Berzsenyi-kör nevet. Az 1877/78-as tanévben még egy, a körhöz kapcsolódó külön olvasókört is alakítottak a diákok, amely azonban hét évi fennállás után az iskolai teendők sokasága miatt feloszlott. Az önképzőkör tevékenyen részt vállalt az iskolai ünnepélyek rendezésében is, az iskolai énekkarral közösen.¹²⁽¹⁶⁴⁾ Ami szervezeti felépítését illeti: a kör élén a vezetőtanár állt, mellette az ifjúsági elnök, a titkár, valamint jegyző, könyvtáros (az első világháború kitörésekor majdnem ezer kötete volt az önképzőkör saját könyvtárának), pénztáros és ellenőr voltak a tisztségviselők. A vezetőtanárt kezdetben a kör tagjai kérték fel, 1879-től az igazgató jelölte ki. Rendes tagok csak a hetedik és nyolcadik osztályosok lehettek, de már az ötödikesek és hatodikosok is bekapcsolódhattak a munkába szavaló tagként.

A Laehne-intézetben 1890 körül alakult meg az Ifjúsági Kör, amely 1892-ben – a fennmaradt jegyzőkönyv tanúsága szerint – már biztosan a Petőfi Kör nevet viselte. Az 1890/91. évi értesítőben jelent meg először az a később állandósuló fejezet, amely az önképzőkör éves munkájáról tudósított. Ezek az évente ismétlődő beszámolók szóltak az alakuló, záró, az évi rendes, és a díszgyűlésekről, a taglétszámról, az ifjúsági ³⁵⁴könyvtár állományának gyarapodásáról. Felsorolták név szerint az évente újraválasztott tisztségviselőket: volt főtítkár, titkár, főjegyző, aljegyző, főkönyvtáros, alkönyvtáros. A könyvtárat a tagsági díjból, a tagok és a tanárok adományaiból gyarapították. A kör munkáját a diákság által felkért tanár irányította. Az általában háromhetente tartott önképzőkori gyűlés mindig az előző alkalommal felvett jegyzőkönyv felolvasásával, esetleges kiegészítésével és elfogadásával kezdődött. Az általános, a tagdíjakra és a könyvtárra vonatkozó ügyek megtárgyalása után került sor a felolvasásokra és szavalatokra, amelyeket kijelölt bírálók értékelték. Az értékelés minden esetben bekerült a jegyzőkönyvbe, akkor is, ha a szavalatot gyengének minősítették, vagy éppenséggel el sem fogadták. Ezt követően az elnöklő tanár kijelölte az újabb szavalókat és a következő gyűlés menetrendjét.¹³⁽¹⁶⁵⁾ A legfőbb hangsúly a szavalatokon, valamint a kör által kiírt pályázatokra érkező pályamunkákon volt: „*főként a szavallatok s az esetleg beérkezett írásbeli*

munkák képezték a tárgysorozatot ... mivel az a tanintézetekben szükségképpen megvan, hogy a növendék a nap minden óráiban el van foglalva s így kevés szabad idejét nem fordíthatja oly odaadással a kör ügyeire, ... nem is terjeszthetjük ki munkásságunkat oly bő térre, mint a nyilvános gymnasiumok- és iskolákban fennálló 'Önképző körök' ...".¹⁴⁽¹⁶⁶⁾ Az önképzőkör az iskolai ünnepek megszervezésében is részt vett, az énekkarral közösen. Díszgyűlés keretében ünnepelték meg például október 6-át, március 15-ét, vagy Erzsébet királyné emlékünnepét november 19-én, Erzsébet napkor, továbbá az 1848. évi törvények szentesítésének évfordulóját április 11-én.¹⁵⁽¹⁶⁷⁾

Érdekes módon a leányiskolák értesítőiben nem bukkantam önképzőkörök nyomaira. Bár az iskolai ünnepek szervezésében a növendékek itt is aktívan részt vettek, szavalással, felolvasással, iskolai színdarabokkal, a fiúiskolákban bevett önképzőkörök itt nem voltak, illetve viszonylag későn, az 1920-as években alakultak meg. A Szent Orsolya Rend katolikus leánygimnáziumában 1920-ban alakult meg az önképzőkör, de tekintetbe kell vennünk, hogy itt csak az 1922/23-as tanévre vált teljes nyolcosztályúvá a leánygimnázium.¹⁶⁽¹⁶⁸⁾ Az Isteni Megváltó Leányai Rend értesítője 1925-től említi az önképzőköröket.¹⁷⁽¹⁶⁹⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Németh Ildikó: Iskolai egyesületek Sopronban a 19. században és a 20. század elején / Segélyegyletek

Segélyegyletek

Kissé más jellegűek az iskolai segélyező egyesületek, amelyek általában egy-egy iskolához, vagy felekezethez kapcsolódóan kívántak a szegényebb sorsú diákok anyagi helyzetén könnyíteni. Szinte valamennyi iskolában voltak ilyen egyesületek. A Soproni Állami Főreáliskola felkarolta szegény sorsú, ám tehetséges diákjait: a tantestület 1873-ban alapította meg az Ifjúsági Segítő-Egyesületet: „Az egylet célja a soproni ³⁵főreáltanoda bármely osztályába nyilván járó szegény sorsú, de úgy tudományos törekvés, mint erkölcsi példás magaviselet által a segélyre valóban érdemes ifjakat, vallás- és születéshely különbsége nélkül, élelmezés, ruházat, tankönyv vagy egyéb pénzbeli segélylyel támogatni.”¹⁸⁽¹⁷⁰⁾ Az egyesület alapító, rendes, pártoló és tiszteletbeli tagokból állt, akik anyagi hozzájárulásukkal támogatták az egylet működését. A rendes tagok rendszeres időközönként, a pártoló és tiszteletbeli tagok egyszer, vagy néhány alkalommal fizettek be kisebb-nagyobb összegeket. Ebből az egyesületből nőtt ki 1893-ban az úgynevezett Betegszoba-alap, 1899-ben pedig az Ifjúsági Segélykönyvtár, amely az iskola tanulóinak olcsón kölcsönözte a tankönyveket.

A Soproni M. Kir. Áll. Polgári Fiúiskola Segélyező Egyesület a belügyminisztérium 112169/III.a. számú rendeletében kapta meg 1905-ben alapszabályának jóváhagyását. Az egyesület célja volt: „a soproni m. kir. áll. polgári fiú-iskola szegénysorsú és úgy szorgalom, mint magaviselet tekintetében segélyre valóban érdemes növendékeinek gyámolítása – vallás és nemzetiségi különbség nélkül – könyvek és taneszközökkel, esetleg ruházattal s pénzsegéllyel”. Az egyesületet itt is alapító, rendes, pártoló és tiszteletbeli tagok alkották, az egyesület jövedelmeit azonban – az általános egyesületi bevételi forrásoktól eltérően – jótékonyági célra rendezendő felolvasások, előadások és mulatságok is gyarapították. 1922-ben 23 alapító és 11 rendes tagot számláltak. Steiner Ferenc igazgatónak a polgármesterhez írt jelentése szerint az egylet a háborús időkben olyannyira meggyengült, hogy 1917-ben szüneteltetni kellett. A szülőket már nem szólíhatták fel az egyesületbe való belépésre, mivel azok áldozatkészségét a gyűjtéseknél, a fűtőanyag beszerzésénél amúgy is minduntalan igénybe vette az iskola.¹⁹⁽¹⁷¹⁾

A Soproni Izraelita Diáksegélyező Egyesület létezéséről csupán egy 1927-es egyesületi összeírásból tudunk: a belügyminisztérium 105129/V.b./1896. számú rendeletével hagyta jóvá az alapszabályt. Az egyesület alelnöke Dr. Pollák Miksa rabbi volt, székhelyként a Paprét 26. számú házat (zsinagóga) jegyezték be. Az egyesület a bejegyzés szerint 1926-ban szűnt meg.[20\(172\)](#)

A Tanárok Özvegyeit és Árváit Segítő Országos Egyesület 1911-ben jött létre Budapesten. A belügyminiszter 165792/V.a. számú rendeletével 1912-ben engedélyezte az egyesület „soproni ev. líceum fiókja” megalakítását. Az egyesület tagjainak száma 1922-ben 8 fő volt, akik évi 25 korona tagdíjat fizettek a tagok özvegyeinek, árváinak valamint a nyugdíj nélkül elbocsátott keresetképtelen tagok segélyezésére. Az egyesület rendes, alapító, pártoló és tiszteletbeli tagokat vett fel soraiba. Rendes tag lehetett minden nyilvánossági joggal bíró gimnázium, reáliskola, felsőbb leányiskola rendes és okleveles helyettes tanára, igazgatója és tanítója. Az egyesület kiadásait a tagsági díjakból, alapító tagok alapítványából, pártoló tagok felajánlásaiból, az egyesületi vagyon kamataiból, illetve egyéb adományokból kívánta fedezni.[21\(173\)](#)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Németh Ildikó: Iskolai egyesületek Sopronban a 19. században és a 20. század elején / Diákegyesületek, sportegyesületek

356 Diákegyesületek, sportegyesületek

A kifejezetten iskolai kereteken belül szerveződő, nem önképzőköri jellegű diákegyesületek közül országosan egyedülálló szervezet volt az 1827-ben alapított Deákkuti vármegye. Jelképes székhelyéről, a soproni erdőben található Deákkút nevű forrásról kapta nevét a líceumi diákok egyesülete, amelynek szervezete a közigazgatási vármegyerendszer szerkezetét utánozta. A tisztségviselők között volt főispán, alispán, jegyző, pénztáros, szolgabíró, esküdt és pandúr, hivatalos alárendeltséggel és megfelelő munkakörrel. Az első majálison a tanári testület mellett a város meghívott közönsége is részt vett. A szervezet működéséről 1827-ben, 1833-ban és 1847-ben hoztak a tagok „törvényeket”.[22\(174\)](#) 1834-ben a Deákkút nevét Magyarokútra változtatták. A szabadságharc bukása után a Deákkuti Vármegye működése szünetelt, csak az 1860-as évek elején kelt újra életre. 1857 és 1861 között Hajnal címmel folyóiratot adtak ki a líceumi diákok, amelyet 1859-ig Torkos László, később Lehr Zsigmond szerkesztett.[23\(175\)](#) A folyóirat megszűnése után is tovább szervezkedett a diákság és 1863-ban Thiering Károly tanár támogatásával sikerült újraindítaniuk az egyesületet. Átdolgozták a régi törvényeket és 1864. május 31-én megtartották az első majálisát, és újra a Deákkút elnevezést használták. 1864-ben az egyesület tagjai szépirodalmi, kritikai hetilapot is indítottak, Bimbófüzér címmel. Kézzel írták, több mint 100 példányban, benne a diákok első irodalmi próbálkozásait közölték: verseket, novellákat, kritikákat.[24\(176\)](#)

1865-ben a diákvármegye keretein belül megalakult az iskola magyar gyorsíróköre, saját folyóirattal. A *Soproni Gyorsíró* című újságot a hetedik és nyolcadikos diákok szerkesztették. Ugyanebben az évben diáksegélyező egyesületet hoztak létre szegényebb társaik támogatására: indulásukkor négy diák helyett fizették ki a tandíjat. 1873-ban felújították a Deákkút felett lévő követ. Tíz évvel később 1883-ban egy sajnálatos tragédia folytán az iskola vezetősége és a városi tanács határozata értelmében megszűnt a Deákkuti Vármegye. Egy diák ugyanis az egyik majális alkalmával lefeküdt az erdőben, felfázott és rövidesen meghalt tüdőgyulladásban, ezért a városi tanács a többi városi tanodának is megtiltotta a tanuló ifjúság majálisának megtartását. 1918-ban megalakult a Líceumi Diákszövetség,[25\(177\)](#) amely a Városszépítő Egyesülettel együtt 1922-ben új támfalat építtetett a forrás köré, és a régi feliratot az egykori líceumi diák Dr. Pröhle Károly soraival egészítette ki: „*Itt lobogott a Deákkuti Vármegye zászlaja egykor/*

Szelleme mostan is int, ifju szeresd a hazát!" [26\(178\)](#)

Érdekes az iskolai sportegyesületek helyzete: bár Sopronban az országban elsőként épült tornacsarnok, amelyet a diákság is használt, alig van nyoma a szervezett ifjúsági sportéletnek. Az értesítők, különösen a századforduló éveiben büszkén emlegetik, hogy diákjaik mely rangos országos tornaversenyen milyen előkelő helyezést szereztek, kifejezetten iskolai sportegyesületet szinte alig találunk. A városi tornatanítás [357](#) megszervezéséért, a tornászegyesület megalapításáért oly sokat tévő Rösch Frigyes, Kárpáti Károly, Bella Lajos tanárok „anyaintézményében”, a főreáliskolában 1912-ben alakult először Ifjúsági Tornakör. 1919-ben alakult meg a Turul Sportkör, amelynek tagjai számos, soproni tanintézetek közötti és országos tornaversenyen, futóversenyen, vívó-, tenisz- és kerékpárversenyen szerepeltek eredményesen. [27\(179\)](#)

A Laehne-féle intézetben egyetlen egyszer, az 1898/99. évi értesítőben fordult elő egy kétoldalas beszámoló az ifjúsági testedző köréről, amely hét év után az adott tanévben végre „*állandó szervezetet nyert és alapszabályait az igazgató jóváhagyta*”. Az önképzőköréhez hasonló szervezetben működött a tornászklub: elnöke a vezetőtanár, tisztségviselői voltak: az előtornász, aki a csapatot vezeti, tulajdonképpen az elnök helyettese, a két szertárőr, a titkár és a pénztárnok. Az alapszabályzat szerint „*az egyesület célja a testi erőt és ügyességet, az összetartóságot és igazi barátságot fejleszteni*”. Rendes tagok csak harmadikos koruktól lehetnek a növendékek, akik heti 10 krajcár tagdíjat tartoztak fizetni. Pártoló tag lehetett az intézet bármelyik tanára vagy növendéke, és évi egy forint befizetése ellenében részt vehetett az egyesület rendezvényein. [28\(180\)](#) Az 1898/99-es tanévben 18 rendes és 12 pártoló tagja volt, 5 gyűlést, 23 tornaórát és 2 kirándulást tartottak. A klubról a későbbiekben egyszer tettek újabb említést. Az 1905/06. évi értesítő, amely a Laehne Intézeti Football Egylet megalakulásáról tudósított, utalt a Hercules Clubra is: „*Már évekkel ezelőtt volt egy 'Herkules' tornászó egylet intézetünk kebelében, amely azonban nagyon kevés ideig állott fenn, a kis érdeklődés miatt.*” Hogy mennyivel volt sikeresebb az újonnan alakult egylet, azt mutatja talán az a tény, hogy a Football Egylet neve sem fordult többet elő az év végi jelentésekben. [29\(181\)](#)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Németh Ildikó: Iskolai egyesületek Sopronban a 19. században és a 20. század elején / Cserkészcsapatok

Cserkészcsapatok

Sajátos elegye az önművelő, sport és vallási jellegű egyesületeknek a cserkészlet, amely az 1910-es években bontakozott ki hazánkban. 1920 és 1922 között alakultak meg a soproni középiskolákban az első csapatok. A bencés gimnázium diákjai a városban elsőként alakítottak csapatot, 1920. április 20-án, az alsó négy osztályba járó 70 tanuló részvételével. [30\(182\)](#) A Turul néven létrejött csapat később vette fel a Szt. Asztrik nevet.

Ugyanebben az évben alapítottak a főreáliskola tanulói is cserkészcsapatot, 61. sz. Zrínyi Cserkészcsapat néven. „A cserkészlet korunk egyik legnagyobb paedagógiai mozgalma, melynek célja a jellem nevelés, az egészséges testedzés, a gyakorlati ügyességfejlesztés, az emberszeretet ápolása, a szabad természet megkedveltetése, az önfegyelmelés, a vallásos érzés ébrentartása, a tettekre és tettekben nyilvánuló hazafias érzés megerősítése és a bajtársiasság kifejlesztése.” – írta 1926-ban iskolatörténetében [358](#) Lauringer Ernő. A főreál csapata 1923-ban megszűnt, és csak 1925 szeptemberében alakult újjá, akkor már 364. sz. Scarbantia Cserkészcsapat néven. [31\(183\)](#)

Az első soproni csapatok közt létesült a polgári fiúiskola 65. sz. Petőfi Cserkészcsapata is, szintén 1920-ban. Az evangélikus tanítóképző diákjainak ugyanebben az évben alakuló csapata a 62. sz. Pálffy Cserkészcsapat volt. Az elsők között volt az evangélikus líceum csapata is, a 67. sz. Deákkuti Cserkészcsapat. [32\(184\)](#)

A fiú felsőkereskedelmi iskola csapata 1924-ben alakult, neve 61. sz. Baross Gábor cserkészcsapat. [33\(185\)](#)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Németh Ildikó: Iskolai egyesületek Sopronban a 19. században és a 20. század elején / Öregdiák-egyesületek

Öregdiák-egyesületek

Az összefoglalóan csak öregdiák-egyesületeknek nevezett egyletek annyiban különböztek az eddig tárgyalt iskolai egyesületektől, hogy ezek már valódi „felnőtt” egyesületek voltak, ennek megfelelő bejelentési, alapszabály-jóváhagyatási és egyéb kötelezettségekkel. Az egyes iskolák volt tanítványai alapították őket, hogy iskolájukat és annak növendékeit támogassák. Tiszteletbeli, alapító, rendes és pártoló tagokat fogadtak soraikba. Tiszteletbeli tagok voltak, akiket a közgyűlés többnyire tisztségük okán vagy érdemeik elismeréséül erre megválasztott. Általában a rendes tagokéval megegyeztek a jogaik, de nem volt kötelező tagsági díjat fizetniük. Az alapító tagok, akik az egyesület vagyonának gyarapításához legalább egyszer nagyobb összeggel járultak hozzá, szintén a rendes tagok jogait élvezték. A rendes tagok köre általában meghatározott volt (az adott iskola volt növendékei és tanárai, esetleg a szülők), ők évente kisebb összegű tagdíjat fizettek. A közgyűlésen választhattak és választhatók voltak. A pártoló tagok köre ennél sokkal szélesebb volt, bármely felnőtt pártoló tag lehetett, aki évente legalább egyszer hozzájárult az egyesület fenntartásához. A pártoló tagok a szavazati és választhatósági jog kivételével a rendes tagok jogait élvezték. Az egyesületek közgyűlése tisztikart és választmányt választott, akik a napi ügyvitelt látták el, ill. ügymeneti kérdésekben döntöttek. A tisztikar tagjai általában az elnök, alelnök(ök), titkár vagy ügyvivő elnök, jegyző, pénztáros és számvizsgálók. A közgyűlés hatásköre volt továbbá a választmány évi jelentésének és a számvizsgálók jelentésének elfogadása, a következő évi költségvetés megtárgyalása, az alapszabályok módosítása, az egyesület feloszlata.

1915-ben alakult meg a Soproni M. Kir. Állami Főreáliskolába Járt Tanítványok Szövetsége, a belügyminisztérium 161785/V.a./1918. számú leiratával hagyta jóvá az alapszabályokat (később Soproni Állami Széchenyi István Reáliskola illetőleg Gimnázium Volt Tanulóinak Egyesülete). A szövetség célja a főreáliskola volt és akkori tanítványai *„erkölcsi és anyagi érdekeinek előmozdítása és támogatása, ehhez képest szegénysorsú és szűkölködő tanulók anyagi segélyezése, tanulmányi ösztöndíjak kitűzése, azonfelül a szövetség tagjai között az együvértartozás érzetének és a magyar nemzeti érületnek, nemkülönben a kollegialitás szellemének ápolása.”*[34\(186\)](#)

[359](#)1918. december 3-án hagyta jóvá a belügyminiszter (134.845/ VI.a/1918. sz.) a Soproni Evangélikus Líceumi Diákszövetség alapszabályát. A szövetség alapszabályának második pontjában a következő célokat fogalmazta meg: „a.) a soproni evang. líceummal kapcsolatban tervezett 'Diákkotthon' létesítésének, fenntartásának, fejlesztésének előmozdítása: b.) a soproni evang. líceumi ifjúsági diákszövetséggel való érintkezés útján a soproni evang. líceum növendékeinek erkölcsi és anyagi támogatása: c.) a soproni evang. líceumban tanult egyetemi hallgatók erkölcsi felkarolása, ezek közül az érdekes szegénysorsúak anyagi támogatása s általában a kötelességtudóknak és érdemeseknek megfelelő pártolása: d.) általában a soproni evang. líceum érdekeinek, fejlődésének szolgálata: e.) a soproni

evang. líceumhoz való ragaszkodás” [35\(187\)](#) Az egyesület védnöke Kapi Béla dunántúli evangélikus püspök volt, a vezetőségben a líceumi tanárok (Hetvényi Lajos, Németh Sámuel, Hollós János igazgató) mellett tekintélyes személyiségek, országos tisztségviselők kaptak helyet.

1925-ben alakult a Katolikus Bencés Diákok Egyesülete Soproni Osztálya. A pannonhalmi és budapesti székhelyű egyesület mindazon helyeken tartott fenn osztályokat, ahol bencés gimnáziumok működtek: Budapest, Esztergom, Győr, Kőszeg, Pannonhalma és Pápa mellett Sopronban is. A volt diákok egyesületbe tömörülésük célját a következőkben fogalmazták meg: „a) Ébren tartani kint az életben is a ragaszkodást egymás iránt; egyesült erővel valóra váltani a szívünkbe vésett vallásos és hazafias eszméket s evégből állandó lelki kapcsolatot tartani fenn egymás és intézetünk között; b) Erkölcseleg és anyagilag támogatni a bencés gimnáziumi s főképp a bencés intézetekből kikerült főiskolai hallgatókat (segítő intézményekkel, ösztöndíjakkal, jutalmakkal)” [36\(188\)](#) Érdekessége ennek az anyagi támogatásnak, hogy az alapítók elképzelése szerint az arra érdemes diáknak nagyobb összegű segílyt csak kölcsönként adtak, aki azt munkába állása után köteles volt visszafizetni.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Németh Ildikó: Iskolai egyesületek Sopronban a 19. században és a 20. század elején / Vallási felekezetek diáktagozatai

Vallási felekezetek diáktagozatai

Minden vallási felekezet létrehozta a híveit tömörítő, a hitéletét megszervező egyesületeit. Ezek az egyesületek karitatív tevékenységet végeztek, valamint nagy hangsúlyt helyeztek az ifjúság vallásos nevelésére: a különféle leány- és legényegyletek elsősorban az erkölcsi nevelés céljával alakultak.

A vallási jellegű ifjúsági egyesületek szervezésében élen járt a katolikus egyház, különösen XIII. Leó pápa *Rerum novarum* című enciklikájának kihirdetése után alakultak országszerte nagy számban különféle katolikus legény-, leány-, credo- és oltáregyesületek. A pápa elképzelése szerint az állam és az egyház viszonyának megerősítéséhez, a keresztényi tanítások és magatartás elterjesztéséhez szükség van az egyház aktív részvételére a társadalomformálásban. Ennek eszköze lehet magának az egyháznak a hierarchiája a pápai udvartól a plébániáig, a papság által vezetett hitbuzgalmi mozgalom, valamint az egyház elveit hasznosító, vallási alapon szervezett világi egyesületek. E katolikus szervezetek közé tartoztak az ifjúságot tömörítő hitbuzgalmi egyesületek is. A katolikus iskolákban megújult a legrégebbi katolikus ifjúsági szervezet, az Ifjúsági Mária Kongregáció. Az iskolai kongregációk heti összejöveteleiken [360](#)mély vallásosságra és hazaszeretetre nevelték a diákokat, tagjaik havonta közös szentáldozáson, éves lelkigyakorlatokon vettek részt.

A katolikus gimnáziumban a jezsuita időkben már volt Mária Kongregáció, 1640 és 1773 között. A bencések 1904. december 8-án 95 diák részvételével alakították meg a közösséget. A diákok vezetőtanár irányításával havonta tartották összejöveteleiket. Az 1906/07-es tanévtől a kongregáción belül külön csoportot képeztek az alsósok és külön csoportot a felsőbb évesek. Mindkettő külön tisztkart választott tagjaiból. Gyűléseiket kéthetente tartották. Különféle hitbuzgalmi művekből, vallásos témájú könyvekből saját könyvtárat hoztak létre. A Szűz Mária tiszteletére felállított egyesület legfőbb ünnepe december 8-a, a Szeplőtelen Fogantatás napja volt. [37\(189\)](#)

Az Isteni Megváltó Leányai Rend Mária Kongregációja 1869-ben alakult, célja: „a serdülő leánykákat az Isten Anyja köré egyesíteni, őket a Boldogságos Szűz kiváló tiszteletére és erényeinek hű követésére

buzdítani”. A társulatot az intézet lelkésze vezette, ő döntött a felvételről, szervezte meg a havi gyűléseket és az istentiszteleteket. A társulati elöljáróság rangban második tagja a felügyelő nővér volt, aki az egylet napi ügyeit intézte. A Mária Kongregáción belül a növendékek csoportokat alkottak, amelyeket egy-egy nővér vezetett, ők irányították az imagyakorlatokat. A társulat tagjai az ünnepélyeken megkülönböztető jelvényt – kék szalagra tűzött Mária-érmet – viseltek.³⁸⁽¹⁹⁰⁾

Az evangélikus iskolákban is működött hitbuzgalmi egyesület, mint például az Evangélikus Tanítóképzőben a Kapi Gyula Ifjúsági Belmisszió Egyesület. *„A belmisszió alatt értjük azt a munkát, amely a keresztyén egyházban és a társadalomban megy végbe azzal a céllal, hogy a hívőket a Krisztusba vetett hitükben növelje és a hitetleneket a Krisztushoz vezesse, a testi és lelki szükségben szenvedők nyomorát és fájdalmát enyhítse a szeretet hatalmával. A misszió feladata ugyanis nem ér véget ott, ahol egy nép megtér, hanem tulajdonképp ott kezdődik. Munkája két nagy körre oszlik: az egyik a külső, a másik a belső hatás. Az előbbi munkának két ága van: evangelizálás és szeretetszolgálat, az utóbbi munka ismét két ágra oszlik: munkások szerzésére, azok előképzésére és szervező tevékenységére.”*³⁹⁽¹⁹¹⁾ Vallásos ünnepeket tartottak, csoportos elmélkedéseket az összejövetelt követő vasárnapi istentisztelet evangéliumáról, vasárnaponként bibliaórákra jártak, különféle egyházi sajtótermékeket járattak.

A dualizmus kora és a századforduló egyben a társadalmi egyesületek virágkora is volt. Egyesületi keretek között szerveződött az irodalmi, zenei, művészeti élet: Sopron város kulturális arculatát jelentős mértékben meghatározta az itt működő számtalan tudományos és közművelődési egyesület. Az iskolai, ifjúsági élettel kapcsolatos egyesületek csoportja csak egy kis része a társadalmi egyesületek széles körének, mégis érdemes külön figyelmet szentelni e témának, hisz a kutatás a nagy múltú és gazdag forrásanyaggal rendelkező soproni egyesületek mellett ez idáig alig foglalkozott az ifjúsági egyesületekkel.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Pápai László: A soproni középfokú erdészeti oktatás előtörténete (1885–1950)

361 Pápai László: A soproni középfokú erdészeti oktatás előtörténete (1885–1950)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Pápai László: A soproni középfokú erdészeti oktatás előtörténete (1885–1950) / Előzmények

Előzmények

A Szt. György u. 9. sz. alatt immár több mint fél évszázada működő, a város egyik emblematikus iskolájának számító, a város köztudatában Erdészeti Technikum (majd „Roth Gyula”) néven rögzült intézmény nem a legrégebbi iskolája Sopronnak. Múltjának felidézését mégis érdekessé teheti, hogy gyökerei az öt néhány éve befogadó egyetemhez¹⁽¹⁹²⁾ hasonlóan a trianoni határokon túl nyúlnak, és a helyi közvélemény ezt a múltat kevésbé ismeri.

Szakképző iskola lévén, alapítása szükségszerűen későbbi mint az általánosan képző gimnáziumoké. A szakismeretek államilag szervezett iskolarendszerű oktatása csak a társadalmi, a technikai és a gazdasági fejlettség bizonyos szintjén vált szükségessé. A modernizáló változtatásokat a reformkor társadalmi pezsdülése indította e téren is, állami programmá emelése a kiegyezéstől az I. világháborúba torkolló

válságig tartó, dinamikus fellendülést tanúsító „boldog békeidő” időszakában következett be.

A mezőgazdasági ismeretek oktatásának első írásos nyomai a 17. század közepén, iskolakezdeményezések pedig a 18. század végén jelentek meg.²⁽¹⁹³⁾ Az erdők használatára vonatkozó különféle szintű szabályozások a magyar gazdaságtörténetben már Szt. István király óta nyomom követhetők. Kezdetben csupán az erdőtulajdonokat és erdőirtásokat szabályozták, a kivágott erdővágyon pótlásával is foglalkozó okszerű erdőgazdálkodás iránti igény lényegében a bányaművelés, az építkezések és az ipar szükségleteiből következő, egyre növekvő erdőpusztítás nyomán alakult ki. A Kárpát-medencei erdőgazdálkodás önálló szakmai kibontakozása az 1808-as évhez köthető, amikor Selmecbányán a bányászati akadémia mellett erdészeti intézet létesült. A 19. századi alsóbb fokú önálló erdészeti iskolakezdeményezés, a lipótvári intézet, 1801–1813 között működött.³⁽¹⁹⁴⁾

A mezőgazdasági és erdész szakképzés fontos szakmai és társadalmi bázisa volt az 1835-ben megalakult Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) és az 1851-ben alakult – még osztrák szellemű és nyelvű – Ungarischer Forstverein, amely 1866-tól Országos Erdészeti Egyesület néven már a magyar érdekeket, többek között a magyar nyelvű szakoktatás megeremését képviselte.⁴⁽¹⁹⁵⁾ A Helytartótanács 1862-ben leiratban⁵⁽¹⁹⁶⁾ hívta fel az OMGE-t, hogy „a gazdasági és erdőségi tanodák ügyét alaposan és körülmenyesen ³⁶²tárgyaltván, véleményes jelentését terjessze fel...” ⁶⁽¹⁹⁷⁾ A leirat körültekintően megadja a véleményezés szempontjait. Az OMGE javaslata 1863. január. 28-án kelt, amelyben „alaposan és körülmenyesen” kidolgozták az iskolák modelljét a felvétel feltételeit, a képzés célját, a tantervet, az infrastruktúrát (tanerdők, csemetekertek, vadászterületek) és a költségvetést.⁷⁽¹⁹⁸⁾ A felterjesztés szakmailag felkészült, közéleti elkötelezettséggel és etikai tartással bíró, az erdő társadalmi, gazdasági jelentőségét felelősséggel kezelő, hazaszerető szakértelmiségi réteg meglétét tanúsítja, akik világosan látták a szakszerű erdész képzés megeremésének szükségességét, és ennek az erdőgazdálkodásra gyakorolt hatását. A javaslat szemlélete mind szakmai, mind pedagógiai értelemben ma is példamutató, ez utóbbit igazolja a javaslat „Nevelés és tanítás” c. fejezetének részlete: „Legyen az intézet élete és szelleme humanitással párosult szigorral fejlesztve és fenntartva; hasonlítson az egy józanul és kellemesen vezetett családi élethez. Ezeknél fogva: szorítkozzék a tanítás a felvett tudományok lényegére, adván azonban mindenikből kerek egészet; a szabatos rövidség által ébresszen kedvet a tudomány iránt, s így utalja mintegy a tanulót arra, hogy a tudományba ily módon történt bevezetés alapján magát önszorgalmilag művelje. A tudományok tanításában pedig kövessék a tanárok fejtegetve oktató, nem pedig a pusztán előadó, tudósságot negélyező tanmódszert: hogy így az értelem természetszerű fejtése mellett, a tanulási kedvet ezen az úton is ébren tartván, azt inkább az intézetek közszellemévé tegyék.”⁸⁽¹⁹⁹⁾ A felterjesztés az elméleti és gyakorlati képzésre gondosan kimunkált javaslatot tartalmaz, hangsúlyozva a gyakorlati képzéshez nélkülözhetetlen erdőterület biztosítását is. Az iskolaalapítás a korabeli szakmai közvéleményt élénken foglalkoztatta. Ma is tanulságos polémia alakult ki pl. a képzés szintjét, minőségét és az előgyakorlat célszerűségét illetően.⁹⁽²⁰⁰⁾

A fentiek szerint előkészített reform 1874-ben indult el, melyet az 1867-es kiegyezés politikailag, a gyorsuló kapitalista fejlődés gazdaságilag alapozott meg. Az erdészeti szakoktatás alsó-, majd középfokú rendszerezett elindulását ez a reformfolyamat, gyakorlatilag pedig az 1879. évi XXXI. tc. – az első magyar erdőtörvény – határozta meg.¹⁰⁽²⁰¹⁾ A törvény jelentősége a feudális tulajdonjogok reformját tekintve óriási. Az oktatás fejlődésének szempontjából jelentősége az, hogy az erdőtulajdonosok számára kötelezően előírta szakképzett és belföldön szakvizsgázott erdőőri személyzet alkalmazását.¹¹⁽²⁰²⁾ Az oktatás terén a törvény végrehajtását 1883-ban a királyhalmi, 1885-ben a vadászterdei, 1887-ben a lipótvári, és 1893-ban a görögnyeszentimrei m. kir. erdőőri szakiskolák megnyitása jelentette.

363A vadászerdei M. Kir. Erdőőri Szakiskola

Ez az intézmény a soproni iskola jogelődje, amelynek székhelyeül a Temesvár melletti Vadászerdő ódon, iskolának nem egészen alkalmas vadászkastélyát jelölték ki (1. kép).¹²⁽²⁰³⁾ Az iskola első igazgató-tanára (1885–1891) Vadas Jenő m. kir. erdész, később főerdőtanácsos, selmezbányai akadémiai tanár (1904–1922-ig az erdőműveléstani tanszék vezetője).¹³⁽²⁰⁴⁾

1. kép. A Temesvár–Vadászerdei M. Kir. Erdőőri Szakiskola főépülete

Az immár 118 évvel ezelőtt megnyitott Törzskönyv¹⁴⁽²⁰⁵⁾ első bejegyzésében a következőket olvashatjuk az iskola megalapításáról: „...a magyar országgyűlés 1885. évi költségvetési tárgyalása alkalmával határozta el, mely aztán Gróf Széchenyi Pál földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszter úr Ő Nagyméltósága 1885. évi 57.209. számú rendelete folytán Kálnoki Bedő Albert országos főerdőmester és miniszteri tanácsos úr Ő méltósága által 1885. évi október hó 27-én reggeli 10 órakor nyitott meg, s adatott át czéljának.” Ez a cél pedig: „... úgy az állam, mint a magánerdőbirtokosok részére olyan erdészeti segédszemélyzetet neveljen, amely amellet, hogy az erdőőri szolgálatban teljesen jártas, az erdőgazdaságban előforduló munka végzésében is oly ügyességre tegyen szert, hogy azokat nemcsak maga elvégezni, de azok végzésére másokat is betanítani, sőt apróbb erdőgazdaságok ügyeit teljesen ellátni képes legyen.”¹⁵⁽²⁰⁶⁾

Az OMGE 1863-as felterjesztése felvételi feltételként 17–35 éves korhatárt, gimnáziumi vagy főreál-gimnáziumi érettségit javasolt, és 3 éves képzési időt tartott volna ³⁶⁴célszerűnek. A Törzskönyv tanúsága szerint ez csak terv maradt, az alapításkor 2 éves képzés folyt. Az előképzettség kuszaságát jellemzik az alábbi adatok:

Iskolai év	1885/86	1907/08
Beiratkozó tanuló	10 fő	20 fő

Előképzettség:

Elemi népiskola	1	-
4 elemi osztály	3	4
6 elemi osztály	-	9
4 elemi és 4 polgári osztály	1	-
1 polgári osztály	-	1
4 polgári osztály	-	3
6 polgári osztály	1	-
4 elemi és 2 gimnáziumi osztály	1	-
2 gimnáziumi osztály	2	-
4 gimnáziumi osztály	1	-
2 reál osztály	-	1
5 elemi és 1 év vincellériskola	-	1
tanítóképző 1 évfolyama	-	1

Az 1885-ben oktatott osztályozott tantárgyak:

1. Általános erdészeti ismeretek
2. Számtanban való jártasság
3. Erdei munkában való gyakorlottság
4. Vadászati ismeretek
5. Írásbeli képesség
6. Rajzolási képesség
7. Magaviselet
8. Szorgalom

1901-től a szorgalmat „szorgalom a munkában” és „szorgalom a tanulásban” bontásban minősítették. 1900-ban a gyümölcsstermesztést, 1901-ben a méh- és haltenyésztést is felvették a tantárgyak közé, de a törzskönyvi bejegyzések szerint ezeket nem osztályozták. A 2. év végén évvizsga után végbizonyítványt kaptak, az erdőőri szakvizsgát azonban csak háromnegyed éves gyakorlati szolgálat után tehettek, hatósági személlyé pedig a 24. életév betöltésével lettek esküvel váltak.[16\(207\)](#)

Az 1902-ben megjelent Cserny-féle monográfia, amely a vadászerdei iskola igen részletes ismertetését adja, már határozottan sürgeti az alsóbb erdészeti szakoktatás „alapos és egyöntetű” reformját.[17\(208\)](#) A szakmai közvélemény egy része szerint a képzés az erdőőrnek sok, de magasabb műszaki feladat ellátásához kevés volt. Kaán Károly 1904-ben már határozott koncepciót terjesztett elő a középfokú erdészsképzést illetően (3 éves képzés, 50-50 % elmélet és gyakorlat) azzal a céllal, hogy az így képzett erdészek az erdőtisztek (mérnökök) segéderőit, illetve kisebb erdőbirtokok önálló [365](#) vezetői is lehessenek. Érvelésének egyik alapja, hogy a képzetlenebb, főleg osztrák és cseh, de német erdészek is kiszorítják a hazai szakembereket.[18\(209\)](#)

1908-ban a Földművelési Minisztérium az erdőőri szakiskolák működését a 66.420/1908. FM rendelettel (A m. kir. erdőőri szakiskolák szabályzata) újra szabályozta, de ez még nem a Kaán-féle javaslat megvalósítása volt. A reformált tanterv alapján a korábbi alapképzésben részesültek számára 1 éves továbbképző tanfolyamot is indítottak, ez egészen 1915-ig működött.

A felvételi feltételeket módosították (17–25 éves korhatár, legalább 6 elemi, vagy valamely középfokú elvégzett 2. osztály), figyelemre méltó a felvételi „alkalmasság és érdemesség” sorrendjének megállapítása (11.§.), amely szerint elsőbbségben részesülnek:

- „a./ elsősorban azok, a kiknek iskolai előképzettsége magasabb;
- b./ másodsorban azok, a kik már is valamely erdőgazdaságnál gyakorlati alkalmazásban vannak, vagy voltak;
- c./ harmsorban azok, a kik erdőgazdaságnál alkalmazottaknak vagy földműveseknek, erdő- vagy mezőgazdasági munkásoknak gyermekei.”

A rendelet az oktatásról a következőképpen rendelkezett:

2.§. „A szakiskolák céljához képest az oktatás iránya és módja *határozottan gyakorlati.*” [kiemelés az eredetiben – P.L.] A 3.§. az alapozó tantárgyak oktatásának módjáról rendelkezett, úgy, hogy azokat a jövőbeni munkakörök gyakorlati ellátásának rendeli alá, ugyanakkor ezek tanítása során a „szemléltető mód” és az „életből vett példák” alkalmazását mint módszert ajánlja.

19.§. „Az elméleti és gyakorlati oktatás anyaga a következő tantárgyakba csoportosítva tanítatik:

1. Magyar helyesírás és nyelvhasználat; irodai és számviteli ügyvitel
2. Szépírás és rajzgyakorlatok
3. Elméleti és alkalmazott mennyiségtan
4. Természettudományi alapismeretek
5. Politikai földrajz és történelem
6. Erdőművelés
7. Erdővédelem
8. Erdőhasználat
9. Vadtenyésztés, vadászat, fegyverhasználat
10. Legelőgazdaság
11. Kisgazdaságok berendezése és kezelése
12. Törvények és rendeletek, közigazgatás
13. Mezőgazdaság (mező és rétművelés, kertészet, gyümölcsstenyésztés, méhészet, halászat)
14. Háziipar
15. Egészségtan; első segédnyújtás; egészségi testgyakorlás”

A 20. §-ban olvashatjuk, hogy a rendelet a tantervi tematika oktatási sorrendjének eldöntését, a heti elméleti és gyakorlati órák beosztását iskolaigazgatói hatáskörbe [366](#) utalja. Ez az intézkedés a maga korában nagy újdonságnak számított, és feltétlenül az oktatás hatékonyságát szolgálta – gondolva a természeti jelenségek és szakmai tennivalók természettől, időjárástól való függőségére, az elméletnek a gyakorlathoz való hozzárendelésére, amely módszert a szabályzat elő is írta (4.§.).

A „tantárgykosár” a 23 év alatt bekövetkezett természettudományi, technikai és gazdasági fejlődést tükrözi, a módszertani ajánlásból meríthetne a mai oktatás is. A tanterv szerkezete már a középfokú képzés felé mutatott. Az oktatás tartalmi tekintetében a Selmechbányáról kikerült erdőmérnökök képzettsége nyújthatott garanciát.

Az oktatás műszaki, gazdasági feltételei kedvezően alakultak. Az iskola élén Vadas Jenőt 1891-ben Chrenóczy Nagy Antal váltotta. Rövid (1891–1893) igazgatósága után 1893-ban Török Sándor erdőmérnök kapott kinevezést 1893-ban. Török nemcsak koncepciózus, de ambiciózus szakember is volt. A Cserny- féle monográfiából tudjuk, hogy az ódon kastély és környéke nagyszabású átalakítását a miniszter jóváhagyása szerint 1901-ben kezdte el, és az épületeket még ebben az évben be is fejezte (májustól októberig!). Az újjáépítés költségeit az országos erdei alap kölcsönözte azzal, hogy a törlesztést az iskola tanulmányi eredmények jövedelmeiből állítják elő. [19\(210\)](#)

A három épületesre bővített intézmény kialakításának és felszereltségének részletezésére itt nincs hely. Az említett monográfia és a jelenlegi iskola tulajdonában lévő fényképalbum [20\(211\)](#) tanúsága szerint az oktatók és a tanulók kényelmes helyben lakását is biztosító, valamennyi tantárgyra kiterjedő bőséges szemléltetőeszközzel ellátott tantermmel, laboratóriumokkal felszerelt, korszerű és igényes iskolát hoztak létre. Az épületek ma is állnak. Csupán a nagyságrend és a gyakorlati oktatás komolyságának érzékeltetését szolgálják az alábbiak: Az iskolát Temesvár városa bekötő műúttal és villamos árammal is ellátta. Az épületeket 24 kat. holdas növénykert (arborétum) övezte, amelyben az összes hazai és hasznosítással kecsegtető külföldi fafajt telepítették. Különlegesség az a fasor, amelyben a használt tankönyvben lévő tananyag szerinti sorrendben álltak párosával a megismerendő fafajok egyedei. [21\(212\)](#)

A csemetekert 26 kat. hold kiterjedésű volt, ezen belül 2 hold gyümölcsfa-csemeték nevelésére szolgált. A terület egy részét a növendékek között névre szólóan jelölték ki, amelyet személyesen kellett megművelniük a közösen végzett gyakorlati feladatokon túlmenően.

Az erdőterület 1230,1 kat. holdat tett ki, amelyen piacra gazdálkodás közben 15 féle használati módot gyakoroltak (évi 20-30.000 korona bevétellel, ami a „rezsit” meghaladó nagyságot jelentett). A tanerdőben a hadsereg temesvári helyőrsége által jól felszerelt, és velük szerződéses alapon megosztva használt „czellövőház” is állt, a fegyverhasználat gyakorlására.

A 2200 kat. hold vadászati területet a szomszéd kincstári erdőből kezelték, továbbá 10.000 kat. hold községi mezei vadászterületet béreltek. Ezeket a területeket nem csak a vadászatot, hanem a vad tartásának egyéb szakmai tennivalóit is gyakorolták. [367](#) Az iskolához erdészeti kísérleti állomás is tartozott, ahol időjárás- megfigyeléseket, és termelési kísérleteket végeztek. [22\(213\)](#)

Az iskola szakmai-társadalmi kapcsolatokat is ápolt az erdővel való együttélésen keresztül. Az erdősítések számára nevelt csemetéket a szegényebb erdőbirtokosok kérelem alapján kapott minisztériumi utalvány ellenében térítésmentesen kapták. A fahasználati gyakorlatok során – ahol az összes előkészítési, termelési és adminisztrációs műveletek végzését rendre gyakorolták az évfolyamok között felosztott munkamegosztás szerint – az erdei választékot nem adó minőségű törzseket meghagyták, amelyekből a környék szegényebb

lakossága szerszámfa és tűzifa szükségletét beszerezhetette.²³⁽²¹⁴⁾ Az 1908-ban kiadott rendeletet tehát már jól felkészült iskola fogadta.

Az iskola nevelési elveit, magatartási légkörét illetően részben ez a rendelet, részben az ennek szellemében fogant, 1910-ben kiadott iskolai házirend határozta meg.²⁴⁽²¹⁵⁾ A források szinte katonai rendben működő, szigorú szolgálattal bővített iskolai életet tárnak elénk, amelyben a növendékek folyamatos nevelői ellenőrzés alatt végezték nagy fegyelmet követelő, a legapróbb részletekig szabályozott szakmai tevékenységüket. A hangulat inkább békeidőbeli laktanyai, mint a kezdetben eltervezett családi lehetett.

A tanulmányi gyakorlatokon kívül – ez napi tantárgyi gyakorlatokból, összefüggő gyakorlatból és tanulmányutakból állt – a tanulók a következő szolgáltatásokat adták: csapatvezető egy éven át (ez lényegében a diákszolgálat vezetését, operatív irányítását jelentette), heti ügyeletes, szobaparancsnok, szobamester (szoba és mosdók takarítására), házmester (eszközellátásra), napos (küldönci teendők és folyosótakarításra, csengetésre), szertáros, fürdős, telepőr (nappali őrzésre), éjjeli őrző, műhelykezelő, szivattyú- és gépházkezelő, irodataraktáros, irodai szolgálat (az irodai teendők megismerésére és iratmásolásra), erdei szolgálat (a tanerdőt kezelő kerületvezető altisztek mellé segéderőnek és gyakorlat céljából – e munkáról szolgálati könyvet kellett vezetniük, melyet a kerületvezető naponta láttamozott, a szolgálatvezető pedig naponta ellenőrzött). A házszabály előírta azt is, hogy a tantárgy elméletét oktató tanárok a tantárgy témaköréhez kapcsolódó gyakorlatokat is kötelesek vezetni.²⁵⁽²¹⁶⁾ Az oktatásnak ez a módszere Sopronban most is eredményesen működik.

Az újabb változás tíz év múlva történt, amikor a minisztérium Vadászerdőn egy éves előgyakorlattal és három éves képzési idővel Erdészeti Szakiskola néven újította meg a képzést (135846/1918 FM sz. rend.). A tantervet és az alapszabályokat az iskola igazgatója és tanárai állították össze. Az alábbi tantárgyakat oktatták: mennyiségtan, természettan, növénytan és erdészeti növényföldrajz, állattan, erdészeti ásványtan és földtan, vegytan, vadászat és fegyvertan, szabadkézi rajz, szerkezeti rajz, egészségtan, éghajlat, talajtan, erdőművelés, erdőtörvény és – igazgatás, halászat, erdő-használat, erdővédelem, mezőgazdaságtan, erdőbecslés és -rendezés alapelemei, kisebb építkezések, gyakorlati jártasság, számvitel.²⁶⁽²¹⁷⁾

³⁶⁸Ezt az iskolát 1918 szeptemberében Török Sándor igazgatásával nyitották meg, de csak 1919 novemberéig működött. Török Sándor korszerű, a mai szemmel nézve is középfokúnak ítéltető, munkanaplóval dokumentált egy éves előgyakorlatra épülő, jól szervezett intézményt hozott létre, amely Kaán Károly elképzelését is képviselte. Az új iskola azonnal vitát váltott ki, amelyben az üdvözlő hangok mellett némelyek az új képzésben a Selmechányán végzett mérnökök egzisztenciájára láttak veszélyt. Az indoklás eredeti: a szakiskola válogatja a jelentkezőket, a főiskola nem, oda „bekerülnek gyengébb elemek is,” akik „ha kelletténél több hallgatót bocsát ki a főiskola, ... határozottan hátrányos helyzetbe fognak kerülni a szakiskolák új végzettjeivel szemben.”²⁷⁽²¹⁸⁾

2. kép. Török Sándor síremléke Tatán

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Pápai László: A soproni középfokú erdészeti oktatás előtörténete (1885–1950) / Tata-Tóváros

Tata-Tóváros

Az I. világháború végkifejletével azonban a később elcsatolt, erdőben gazdag területek (sőt, aTiszántúl is) román megszállás alá kerültek.^{[28\(219\)](#)} Ez időre azonban Kaán Károly korábbi felismerése nyomán már kormányzati szándékká érett az, hogy a nyugati országrészt előzőnlő cseh és osztrák erdészek

kiszorítására a Dunántúlra erdészeti középfokú szakiskolát kell telepíteni. A végrehajtáshoz kézenfekvőnek kínálkozott, hogy többek között a Temesváron ellehetetlenült iskolát telepítsék át. Török és a minisztérium először Kőszeggel tárgyalt, ahol a magyar haderő lecsökkentése miatt megürült [369](#)Frigyas laktanya és a hozzá tartozó területek jöttek szóba. A közben a hidasligeti erdőéri szakiskolával együtt evakuált iskola Tatán és Tóvárosban bérelt három különféle épületben kapott átmenetinek szánt elhelyezést.[29\(220\)](#) A kőszegi tárgyalások azonban nem vezettek eredményre, az iskola Tatán maradt, végül itt végzett az 1920/21-es tanévben az egyetlen 3. évfolyam. 1920-ban a minisztérium ugyanis a tanulmányi időt 2 évre csökkentette, és az iskola nevét Erdőgazdasági Szakiskolára változtatta. Az erdőőr-képzést is 1 évesre redukálták.[30\(221\)](#) Az iskola Tata-Tóvárosban négy éven keresztül sanyarú körülmények között küszködött. Különösen a gyakorlati területek és kabinetek hiányoztak, de általában az elhelyezés nem biztosította a szakszerű és eredményes oktatás feltételeit.

Török nagy energiával kereste a képzés feltételeit biztosító elhelyezés véglegesnek remélt lehetőségét, ennek bekövetkeztét azonban nem érte meg. Egészsége végzetes megrendüléséhez valószínűleg az a lelki trauma is hozzájárult, amelyet az annyira szívügyének tartott iskola széthullása okozott. 1922-ben Tatán halt meg, ott is temették el.

A centenáriumi megemlékezés alkalmával a soproni iskola küldöttsége koszorút helyezett el sírjánál, emlékezve áldozatos munkásságára (2. kép).[31\(222\)](#)

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Pápai László: A soproni középfokú erdészeti oktatás előtörténete (1885–1950) / Esztergom

Esztergom

A szakmai közvélemény végre 1924-ben olvashatta a közleményt: „A m. kir. földművelésügyi miniszter a román megszállás következtében a Temesvár melletti Vadászerdőből menekülni kényszerült és ideiglenesen Tata-Tóvárosban elhelyezett m. kir. erdőgazdasági szakiskolát, valamint a hidasligeti m. kir. erdőéri és vadéri iskolát Esztergomba helyezte át. A tanítás az 1924/25. tanévben már Esztergomban fog eszközöltetni.”[32\(223\)](#)

A Honvédelmi Minisztérium bocsátotta rendelkezésre az esztergomi üresen álló, ám vitatható állapotú Károly laktanyát (3. kép), a várostól pedig fokozatosan kapott az iskola gyakorló területeket.[33\(224\)](#) A tanári kar lelkesen folytatta a tanítást, és nagy elszánással próbálta újra előteremteni a vadászerdei „elveszett paradicsomot.” Rendre jelentették meg a tanárok által írt új tankönyveket, valamennyit az esztergomi Buzárovits Nyomda állította elő.[34\(225\)](#) Elkezdtek a szertári felszerelések, gyűjtemények, szemléltetőanyagok pótlását, amely munkában a tanulók is részt vettek, pl. többek között a vadnyomokról gipsznyomatokat készítettek.[35\(226\)](#) Ezek egy része a jelenlegi iskola szertáraiban ma is megtalálható.

[370](#)Az iskola az adott történelmi helyzetben nem rendelkezett biztató kilátásokkal. A drasztikusan lecsökkent erdőterület, a leromlott nemzetgazdaság, a pénzromlás nem kedvezett a speciális szakmájának mondható erdészek elhelyezkedésének. A magánerdők relatíve megnövekedett aránya fokozta a gondot, az állami tulajdonú cégekkel szemben a magáncégek ugyanis hamarabb mentek csődbe. Az álláslehetőségek beszűkültek, az iskolából kikerültek is sürgetni kezdték a relatív túlképzés csökkentését.[36\(227\)](#) Alig hihető azonban, hogy ennyi elég lett volna a miniszteri döntéshez, amely 1928-ban született: „1136-1928. I.-1.sz. Az esztergomi m. kir. erdőgazdasági szakiskolába új tanulók felvétele további rendelkezésig szünetel. Földművelésügyi miniszter.”[37\(228\)](#) A háttérben ott állt a Kaán Károly által kimunkált és betervezett,

1923-ban megszavazott 1923: XIX. tc. az Alföld-fásításról, amelyet a magánbirtokosok a végrehajtásban megakadályoztak, így sok munkalehetőség veszett kárba. Továbbá a munkaerőpiacon az állás nélkül maradt erdőtiszték (mérnökök) is ott voltak, hiszen a nagy gazdasági világválság minden szakmát sújtóan diplomások tömegét lökte az utcára.[38\(229\)](#)

3. kép. A M. Kir. Erdőgazdasági Szakiskola esztergomi épülete

A tatai és esztergomi éveket az iskolavezetésben történő személycserék mozgalmassága is jellemezte. Az erdőőrképzést a rendelet nem érintette, tehát ez tovább folyt Esztergomban, valamelyest talán enyhítve a tanárok egzisztenciális gondjait. Végül az 1930-as évek közepén lassan meginduló gazdasági fellendülés az iskola sorsát is továbblendítette.

[371](#) Az 1935. évi IV. tc. „Az erdőkről és a természetvédelemről” szóló [39\(230\)](#) törvény 49.§-a alapján a földművelésügyi miniszter 55.121/ 1935. I.sz. rendelete az összes működő (és a szüneteltetett esztergomi) erdészeti iskolákat megszüntette, ugyanakkor alerdész szakiskolákat nyitott Esztergomban és Királyhalmán egy éves előgyakorlatra épülő két éves képzési idővel. [40\(231\)](#) Az újjászervezett iskolákat ugyan a törvény alsó fokúnak deklarálta (középfokú képzésről nem rendelkezett), a képzés körül ismét fellángolt szakmai vitában megjelenő szaktanári vélemény, [41\(232\)](#) továbbá az átszervezés kapcsán kiadott tanterv, [42\(233\)](#) a tanári kar igényessége és felhalmozott pedagógiai tapasztalata a képzést középszintűként determinálta. [43\(234\)](#) Úgy tűnik, hogy a szakmai képzést szorgalmazó tábor és az iskola *de facto* nem engedett az oktatás színvonalából.

Jogilag a középfokú erdész szakképzés megszűnt, így a szakképző iskolák körül ebben az időben kialakult társadalmi feszültség az erdész szakmában fokozottan jelentkezett. A kor iskolarendszerének ellentmondásossága volt ugyanis, hogy a felsőfokú iskolákba csak gimnáziumi érettségi vizsgával lehetett beiratkozni. A két világháború közötti időszak szakképző iskolái közül csak a Felsőkereskedelmi Iskola és a Felsőmezőgazdasági Iskola adott érettségi bizonyítványt. [44\(235\)](#) Az erdészeti szakképzést a törvény ennek a reményétől is elvágta. A '30-as évek felgyorsuló gazdasági fellendülése a műszaki és gazdasági szakképzés iránti igényt növelte, ugyanakkor a szakmai középfokú iskolák a továbbtanulásban zsákutcát jelentettek. [45\(236\)](#) Társadalmi nyomásra ennek a helyzetnek a feloldása a '40-es évek elején megindult ugyan, de a folyamatot a II. világháború megszakította.

Az 1945–50 közötti változásokat már a szovjet hatásokat tükröző, gyors ütemben államosított

nemzetgazdaság igényeit szolgáló, meglehetősen lázas intézkedések jellemzik. Az oktatást is államosították és átszervezték. Ez utóbbi a háború kitöréséig kialakult iskolarendszer problémáira tekintettel indokolt is volt, de sajnos a változás nem előrelépést jelentett. A 13070/1947. sz. kormányrendelet műszaki középiskolákról rendelkezett, amelyek célja, hogy a tanulókat „*a nemzeti művelődés szellemének megfelelő általános műveltséghez juttassa ... különleges szakirányának megfelelően szaktudáshoz juttassa, és felsőbb szaktudományokra is képessé tegye.*”[46\(237\)](#)

Az erdők államosítása egységes erdőgazdálkodást tett lehetővé. Talán az erdőgazdálkodás az egyetlen ágazat, amelynek államosítását a szakma teoretikusai helyeselték. Már a 19. században azon a véleményen voltak (többek között Bedő és Kaán), hogy az erdőben az ország hosszú távú érdekeinek szolgálata csak így biztosítható.

1948-ban az erdészeti szakoktatás átszervezése is megtörtént. Az 187300/1948. FM. sz. rendelettel, esztergomi székhellyel, Magyar Állami Erdőgazdasági Középiskola néven új középfokú szakiskola alakult, amely évnitőjét 1948. október 17-én mint az 1935-ben megszüntetett erdészeti szakiskola jogutódja tartotta. A szakmai orgánum a [372](#)képzés újraéledését üdvözölve a képzés hagyományait is hangsúlyozta.[47\(238\)](#) A képzés műszaki háttere előnyösen alakult. A városi erdőket állami költségvetéssel a MÁLLERD (Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek) az iskola kezelésébe adta, amelyekben a szakmai munka irányítását a tanári kar végezte a tanítás mellett. Az erdőgondnoki (igazgatási) feladatok az iskola igazgatójára hárultak. A gyakorlati oktatás szervezésileg és módszertanilag ismét ideálisnak ítélték.[48\(239\)](#) A háború után az újrakezdés nagy nehézségekbe ütközött. Az iskolát is megviselte a háború, amúgy is szerény felszerelése szétzilálódott, az épületek állagát őrizni és javítani nem tudták. Az igazgató a szakma nyilvánosságához fordult, gyűjtőívekkel szervezte az intézmény felszerelésekkel való megsegítését: „*Legnagyobb nehézséggel tanulóotthonunk és iskolai szertárunk küzd, ezek hiányainak pótlása a magyar erdészet valamennyi testi és szellemi munkavállalójára és a magyar erdők igaz barátaira vár.*”[49\(240\)](#)

A képzést négy éves tanulmányi idővel tervezték, a végzeteket erdőgazdasági középiskolai bizonyítvány és az „erdészeti üzemi tisz” cím használata illette. A közismereti tárgyakból érettségi vizsgát is tehettek.[50\(241\)](#) Mindez azonban nem következett be, mert ez a képzési típus csak egy évet ért meg, a beiskolázott egyetlen évfolyammal a tanterv ugyan felmenő rendszerben tovább élt.

1949-ben az erdészsképzést a 4156/1949. sz. kormány rendelettel szervezetileg a mezőgazdaságba integrálták; a január 1-jei hatállyal, tanév közben létrejött iskolát a „Mezőgazdasági Gimnázium Erdészeti Tagozata”-ként nevezték. Ekkor a heti óraszám 33-ról 40-re emelkedett. A hit- és erkölcsstan tantárgyat megszüntették, az orosz nyelv és a politikai gazdaságtan oktatását bevezették. Az iskola ekkor ismét új, alkalmasabb helyre költözésre kényszerült, mivel az iskolaépület és kollégium állapota az egészségre és életre veszélyessé vált, a felújításra pedig forrás nem volt kilátásban. A helykeresés során a sárvári vár épülete jött komolyabban szóba, de szintén anyagi okokból végül a soproni lehetőség felé fordult a figyelem.[51\(242\)](#)

1950-ben a szakképzést újabb átszervezés érte. A 246/1950. XI. sz. minisztertanácsi határozat megszüntette a szakgimnáziumokat, így az FM megszüntette az esztergomi képzést. A feszített gazdasági tervek gyorsan hasznosítható szakemberek tömegét igényelték, a szakképzést a három éves technikusképzés szovjet mintájára szabták át, a szakmai ellenvetések ellenére.[52\(243\)](#) Így született meg az Erdészeti Technikum. A fenti folyamatnak köszönhetően így egy iskolán belül három tanterv szerint folyt egyszerre a

képzés: egy-egy évfolyammal élt ugyanis az előző évek két iskolatípusa is.

A változás állapotában alkalmas volt a pillanat az elköltözéshez szükséges jóváhagyó és támogató főhatósági fejbólintás megszerzéséhez. Az iskola így kezdhette az 1950/51-es tanévet 138 tanulóval a Szt. Benedek Rend megszüntetett Szt. Asztrik Gimnáziumának államosított épületében (4. kép), Sopron, Szt. György u. 9. sz. alatt.⁵³⁽²⁴⁴⁾ Igazgatónak Tuskó László erdőmérnököt nevezték ki, aki az azóta eltelt 52 tanévből 30 ³⁷³esztendeig állt az iskola élén, személyes példájával is növelve a Technikum elismertségét.⁵⁴⁽²⁴⁵⁾ Az esztergomi tanári karból Sopronba Bencze Lajos, Furbás Oszkár⁵⁵⁽²⁴⁶⁾ és Rózsahegy Antal erdőmérnökök jöttek el, ők voltak a folytonosság képviselői.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Pápai László: A soproni középfokú erdészeti oktatás előtörténete (1885–1950) / Utószó helyett

Utószó helyett

Az „Erdészeti Technikum” hamar belesimult a város életébe, amit kétségtelenül elősegített az akkor még Bányászati és Erdészeti Főiskola jelenléte is. Az évek, évtizedek során az iskola a város megbecsült, jó nevű és országos hírű intézményévé vált, amelynek külön vonzereje a szigorúnak tartott, de a szuverén iskolai nevelőtestület hatása alatt eredményes közösségi életet és személyiségfejlődést biztosító önálló kollégium.⁵⁶⁽²⁴⁷⁾ Ennek az iskolaképnek a gyökere az ősök által felmutatott szakmai elkötelezettség és a szolgálat ethosza, amely Vadászerdőtől 118 év óta hagyományozódik.⁵⁷⁽²⁴⁸⁾

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Iskolatörténet és várostörténet / Kubinszky Mihály: Adatok Sopron 20. századi iskola-építkezéseihöz

374 Kubinszky Mihály: Adatok Sopron 20. századi iskola-építkezéseihöz

A város 20. századi iskola-építkezéseiről gyűjtött adatokat ebben a kis tanulmányban urbanizációs és építészeti szempontok szerint tekintjük át.

A Wälder József városi főmérnök által 1905-ben készített városfejlesztési terv egyben a legnagyobb szabású iskola-program a város történetében, mert a tervező másfél évszázados kitekintéssel a várost 2000-re 90 ezres lélekszámra gyarapodottnak feltételezte. Wälder a várost nyolc kerületre osztotta, s ennek megfelelően a város igazgatását csakúgy, mint kulturális életét, decentralizálta. Ennek eredménye, hogy a belváros kivételével, amelyben iskolák működtek, az összes „peremkerületbe” iskolákat szánt építeni. Terve szerint új „elemi iskola” épült volna a Koronázódomb tövében, a Ravazd utcában, a Kurucdomb keleti lejtőjén, sőt a Vágóhíd mögött elképzelt ipari és kereskedelmi övezetében a munkáslakásokban élők gyermekei részére is. A Felső- és az Alsólőver ugyan külön kerületet képeztek, de mivel a terület ritkán lakott volt, a kettőnek csak egy iskolát képzelt építtetni, mégpedig a mai Mikoviny úton. Különösen jelentős iskolafejlesztést irányzott elő a város nyugati kerületeiben, az Újteleki városrészben. Itt – egy nagy elemi iskolán kívül – két polgári iskola, egy gimnázium és egy technikum épült volna. Ismert, hogy a Wälder-féle terv megvalósítását sok körülmény gátolta (világháborúk, a város vonzaskörzetének elvesztése, gazdasági válság, stb.), hatása mégis maradandó volt a város építési munkáira és építészeti arculatára. Bár az iskolák nem minden esetben az 1905-ös szabályozási tervnek megfelelően és nem a kiszemelt telkeken épültek fel, valóban a város nyugati területein épült a legtöbb, s a Kurucdombon és a Lőverekben is megvalósult az iskola. Így a 20. század iskolaépítésének is a Wälder-féle terv képezte az egyik alapját. Meg kell jegyezni, hogy a későbbi városrendezési tervek már egy általánosan elfogadott, majd előírt metodika alapján készültek, az iskolákat mintegy az új lakótelepek infrastrukturális tartozékaként kezelték, és ezért azok helyét inkább a részletes rendezési tervek jelölték ki.

A 20. század soproni iskolaépítkezéseinek a bevezetése a társadalom általános felemelkedését szolgáló oktatási rendszerhez igazodó intézmény, egy polgári iskola építése volt. Az új **8 tantermes polgári iskolát** – a mai Petőfi Sándor iskolát (Halász utca 25.) – a vallás-és közoktatásügyi minisztérium megrendelésére

az egykori Halász-laktanya helyén, de az új szabályozási tervnek megfelelően az utcavonalba illően építették fel a Halász utca és Botond utca sarkán. (1. kép) A tanterem mellett felépített rajzterem, könyvtár, szertárak, vegyi laboratórium és tornaterem arról tanúskodnak, hogy a program korszerű volt. A terveket Steinhardt Antal budapesti műépítész készítette. Az 1905. október 28-án engedélyezésre benyújtott tervek ellen a város három kifogást emelt, nevezetesen, hogy a lejtős terepen a tornaterem terepszint alá kerül; az igazgatói lakás az első emeleten csak a tanulók által is használt lépcsőn közelíthető meg; és a Botond utca felé a homlokzaton vakablakok éktelenkednek. A vakablakokat az építész egy rizalitos-párkányos vakolat-architektúrával helyettesítette, a kifogásolt másik két tényen nem változtatott. Az épületet Schiller János soproni építőmester építette fel. Meglepő, hogy egy ilyen jelentős középület felső földemét még a 20. század elején is csapos-gerendás fa-födémrel oldották meg, s a már akkor elavultnak és gazdaságtalannak ismert szerkezet ellen kifogás mégsem merült fel! 1906 őszén a tanítás [375](#) megkezdődött, 1907-ben a tornaterem használatba vételét is engedélyezték. 1907. március 15-én avatták fel Lukácsy Lajos kapuvári illetőségű, de Budapesten dolgozó szobrászművész Petőfi-emléktábláját, amelyet a főhomlokzat kapu feletti mezőjébe helyeztek el. A nagy költőre emlékezve, ki valamikor az itt állott laktanya előtt „silbakolt”, az intézmény ma a „Petőfi Sándor Iskola” nevet viseli.

1. kép. Az egykori polgári, ma Petőfi Sándor iskola a Halász utcában.

Az 1910-re felépült Tóth Antal utcai **siketnémák tanintézet**e tervei az első magyar olimpiai bajnokként ismert Hajós (Gutmann) Alfréd építész munkájaként készültek Budapesten, a Hajós és Villányi építész irodában. Az 1908-ban kelt első tervek még több szecessziós ornamens mutattak, mint a két évvel később elkészült épület, de a helyiség-diszpozíció és a tömegkompozíció érdemben nem változott. A kosárféves záradékú ablakok ugyancsak újításnak tekinthetők a historizmus tradícióival szemben. Az épület a funkcionak megfelelően aszimmetrikussá tagolt, ennek különös hangsúlyt ad, hogy az aszimmetria éppen a város felől közelítőt fogadja. A tanterem földszint + 3 emeletes tömbjét a tornateremtől és az igazgatói lakástól – amelyeket kétszintes tömbbe foglaltak –, félszint-eltolódással a lépcsőház választja el. Hangsúlyos az összetett tetőidom is. Az épület egész elrendezése a funkcionista építészetet vetíti előre. A mai napig érdemben változatlan maradt, ma a „Tóth Antal Óvoda, Általános Iskola és Speciális Szakközépiskola” működik benne.

A kurucdombi római katolikus elemi iskola terveit Balogh Kovács Sándor városi főmérnök és Hárs György

építész készítették, utóbbi az épületet kivitelezője is volt. A terveket 1931. februárjában keltezték, az iskola még az év októberére el is készült! Az emeletes, kontyvetős épület a Fapiac – Híd utca – Pócsi út torkolatában áll, a Kurucdombra vezető Rozália út és a Kurucdomb sor elágazásánál, a forgalomtól kis teresedés különíti el. Helyzete városképileg előnyös, jól igazodik a lejtős terep adottságaihoz. Az épületben szintenként 3-3 tanterem épült. A tervezők neobarokk stílust választottak, ami középipület részére 376-ékkor még mintegy köztelező volt, holott Hárs György már nemsokára a funkcionalista, modern építészet több jeles alkotásának tervezője lesz Sopronban. Ennek az iskolaépületnek az a nagy jelentősége, hogy a kispolgári, családi házas lakóépületekkel beépülő városrész gyermekeinek lakásukhoz közelebb eső tanulási lehetőséget biztosított. Az épületben ma a Szent István Római Katolikus iskola (Rozália u. 1.) működik.

A két világháború közti évtizedek legjelentősebb soproni iskolaépítkezése az **Isteni Megváltó Leányai tanító rend új iskola és zárdaépülete** a mai Ferenczy János utcában (akkor Klebelsberg Kunó utca). A köznyelv a női szerzetesrend ruházatának színére utalva „szürkenővérek”-nek nevezte az oktatással és betegápolással egyaránt foglalkozó rendet, amelynek intézetei voltak Budapesten, sőt az Egyesült Államokban is, és Sopronban volt az anyaházuk. A rend oktatási munkájához a múlt században az akkori Flandorffer utca (ma Tánicsics utca) sarkán épült rendházban levő iskola szűknek bizonyult. Ezen alig segített, az anyaházzal szemközti telken – az ugyancsak a rend kezelésében lévő Kossuth utcai kádfürdő mellett álló két-tantermes önálló iskolaépület (amelyet 2001-ben elbontottak). Mindez kevés volt a tervezett kereskedelmi iskola és líceum részére. Ezért a régi épülethez kapcsolódó telken, amely északon a Raffensperger-féle kertészetig terjedt, 1927-ben felépítették az új épületet. Az elképzelt és tervezett nagyszabású „U” alaprajzú épületkomplexumnak ez csak a déli fele volt. Nagy kár, hogy az épület középső magja és északi fele a nemsokára beköszöntött gazdasági válság miatt sohasem épült fel. A kétemeletes, karakteres tetőidomú kompozíciónak a megvalósult fele önmagában is impozáns. Az épületet a katolikus egyház által sokat foglalkoztatott Fábián Gáspár budapesti építész tervezte, a kor ízlésének megfelelően neobarokk stílusban. Különösen a kertre nyíló déli főhomlokzat, a tágas belső folyosók és előterek tanúskodnak az építész jó képességeiről.

1949-ben, amikor a szerzetesrendet feloszlatták, az iskoláit kettéválasztották. A régi épületben ma a **Gárdonyi Géza Általános Iskola**, valamint a **Soproni Idegenforgalmi, Kereskedelmi és Vendéglátó Szakképző Iskola** működik, míg a Fábián Gáspár által tervezett épületbe **óvóképző főiskolát** alapítottak (1959). A Gárdonyi Géza iskolát és a Szakképző iskolát 1997 és 2000 között a győri Ráskai Péter építész tervei szerint korszerűsítették. Ennek eredményeként az iskolában 17 tanterem létesült, a Szakközépiskolában 22 tanterem áll az oktatás rendelkezésére. A közös épülettömbben tartott két intézmény részére közös új tornaterem is épült.

Az 1927-ben épült neobarokk stílusú régi leány-líceum épülete ma a Nyugat-Magyarországi Egyetemhez tartozik, ebben helyezkedik el a Benedek Elek Óvóképző Főiskolai Kar. Ebben az épületben is meghatározóak voltak a változott funkció miatt megkövetelt átalakítások, majd bővítések, köztük egy korszerű konyha kialakítása az alagsorban. 1972-ben Egyházi Gábor győri építész tervei szerint (Győrmegyei Tanácsai Tervező Vállalat) minta-óvoda épületet helyeztek a Ferenczy János utca mentére, de előrelátó módon nem zárták el vele a régi félben maradt törzsepület kiegészítési lehetőségét. Erre 1987–1988-ban került sor, Hidasi Jenő soproni építész (GyTV Soproni Tervező Iroda) tervei szerint. A régi épülethez hasonló stílusban és épület-kompozícióval a kiegészítés már nem jöhetett szóba. Jeles építészeti teljesítmény, ahogy Hidasi a 180 fős hallgatói kollégiumi épületet a régi tömbhöz illesztette. A megoldás a városképben feledtetni a hatvan évvel korábban megszakadt építkezés sebhelyét.

2. kép. A Hunyadi János Evangélikus Iskola.

3. kép. A Nevelőotthon iskolája a Fülesei úton, ma az Egyetem Idegen Nyelvi Központja.

A pécsi m. kir. Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Kara részére épült 1929-1930 években Sándy Gyula építész, műegyetemi professzor tervei alapján a Deák teret a keleti végén városképi tekintetben előnyösen, sőt reprezentatív módon [378](#)lezáró evangélikus teológiai épület. Miután a fakultást 1952-ben Budapestre helyezték, az épület iskolaként szolgált tovább, miért is itt az iskola-épületek sorában meg kell említenünk. Az épület alagsor+földszint+emelet elrendezéssel épült, a középrizalit öt, íves záradéku ablakkal kétemeletes. Az alagsorban lakások, mosókonyha, kazánház, könyvtári repozitórium, a földszinten 1 tanterem, tanári szobák, könyvtár és olvasó, a quaestura, vendégszoba és egy 3 szobás lakás, míg az első emeleten 2 tanterem, 5 szemináriumi szoba, tanári szobák és a dékáni iroda helyezkedtek el. A II. emeleti nagy előadó-terem a főhomlokzat kétemeletes szakaszával is megmutatkozik. Architektonikus értéként meg kell említenünk az előnyös térhatású és nemes anyagokkal (márvány lépcső-fokok) kialakított lépcsőházat is. A tervezett tornaterem a jobboldali oldalszárny csatlakozásában nem épült meg. Az

épületet a Boór cég kivitelezte. Ma a **Deák téri Általános Iskola** épületeként használják. A lakások megszüntetésével és más alaprajzi átalakítások nyomán a tantermek száma tizenkettőre emelkedett!¹⁽²⁴⁹⁾ Az úgynevezett „Kőfaragó téri lakótelep” építése alkalmából épült és 1971-ben készült el az új B-épület, a telek keleti oldalán, bejáratlalt az új Király Jenő utca felől. Nem függ össze a régi teológiával. Csatlakozik hozzá egy tornaterem is. A dr. Winkler Oszkár és Varga László építészek által tervezett épületben akkor 8 tanterem létesült, ezek számát, leválasztásokkal időközben közel megkétszerezték: ma 15 tantermében tanítanak.

Sopron jeles építésze, Schármár Károly 1931 január-februárjában készített, második és végleges változatnak titulált tervei alapján épült az Evangélikus konvent részére a **Deák téri elemi iskola**. Az épület kétemeletes és tíz tantermes. A tantermek fele a Deák térre, fele (a később elnevezett) Arany János utcára néz. Az architektúra karakteres, ez Schármár Károly egyik legszebb és városképileg máig fontos munkája. A földszinten íves ablakok, az emeleten párkánycsíkokkal összefogott egyenes záradéku ablakosorok mutatkoznak. A bejárat historizáló: dór oszlopos portikusz felett áll a magyar címer. Az épület 1931. márciusban készült el. Az e szakaszán nemrég befedett Rák-patak mentén, az új evangélikus teológia szomszédságában, a Dahner Samu főkertész által művészi módon rendezett parkra nyílván ez az épület is a város fejlődésének egyik jelentős eredménye volt. Az épületet Boór Gusztáv építőmester kivitelezte. Az iskolaépület ma Eötvös József Evangélikus Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola néven működik.

Nem az említett Ferenczy János utcai iskolaépület az egyetlen, amely a két háború közötti évtizedekben torzónként maradt. Erre a sorsa jutott a Bajcsy-Zsilinszky úti (akkor Honvéd út) evangélikus iskola-együttes is. Egy ugyancsak „U” alakú nagy kompozíció első tömbjeként, az útra merőleges északi oldalszárnyként épült fel, és később **Gépipari Technikumként** működött az épület. A soproniak emlékezetében máig ezen a néven él. Winkler Oszkár építész tervei szerint épült 1941-ben. Az épület közel állt az evangélikus egyház líceumi diákotthonához („Lido”), amely háborús sérülését követően Hunyadi iskolaként épült újjá. A volt Gépipari Technikum épületét egyelőre a Nyugat-Magyarországi Egyetem használja.

379

4. kép. Az Erkel Ferenc iskola, ma a Fáy András Közgazdasági Szakközépiskola a Teleki Pál úton

5. kép. A Lackner Kristóf Általános Iskola a Révai utcában.

A két világháború közötti soproni iskola-építkezéseknél meg kell végül jegyezni, hogy a Katolikus Konvent 1930 decemberében jelígs **tervpályázat**ot írt ki egy a **Nándor-fasoron 380épülő templom és iskola** épületére. Az iskolaépületet 1:100 léptékben kellett megtervezni, a templomnak csak a helyét kellett kijelölni, tehát elsősorban az iskolát kívánták megvalósítani. A beérkezett tervek alacsony színvonala miatt a pályázat csak a városépítés-történet tekintetében érdekes. 1931 áprilisában Schármár Károly a pályázat tanulságainak összesítéseként kidolgozott egy javaslatot költségbecsléssel együtt. Sem az iskola, sem a templom nem épült fel, ehelyett 12 évvel később itt – a mai Ady Endre út elején – fogtak neki az Egyetem kollégiumi épületének építéséhez.²⁽²⁵⁰⁾

A második világháborút követően az 1950-es években két jelentős iskolaépítkezést hajtott végre az államosított építőipar. Az egyik a Szent Orsolya-rend Orsolya téri iskolájának átépítése és rekonstrukciója volt. Ennek a során az alagsorban római kori épületek maradványaira is bukkantak. A másik a háborúban súlyosan megrongált alsólőveri evangélikus líceumi diákotthon átépítése volt a **Hunyadi János Általános Iskola** céljára. Az építést a GyTV Soproni Tervező Iroda keretében Kubinszky Mihályné építész tervezte, az építkezés 1955 őszén kezdődött és az 1957/1958 tanév kezdetére készült el. Az épület alkalmazkodott az egykor két ütemben épült „Lido” egymáshoz képest eltolt helyzetben álló tömbjeinek falmaradványaihoz, és ezért tagolt tetőidommal valósult meg. Az épületben 16 tanterem létesült, a tornaterem nem szerepelt a programban. Ennek építésére később került sor, amikor Hidasi Jenő építész tervei szerint a Hunyadi utca oldalán az épületet megtoldották. A Hunyadi utca mentén álló új tömbben 9 tanterem és melegítő konyha épült. Az épület, mely ma Hunyadi János Evangélikus Iskola néven működik, átalakítások nyomán összesen 26 tanteremmel rendelkezik (2. kép).

Amikor az egykori Szent Imre kollégiumot nevelőintézetnek alakították át, ehhez csatlakozva a **Fülesi úton új iskolát** építtetett az Egyetem, hogy cserébe a főhatóságtól visszakapja az Ady Endre úti menza és kollégium épületét. Ezt az akkori Erdőmérnöki Főiskola Építéstani Tanszéke tervezte, Winkler Oszkár építész professzor vezetésével. Az épület 8 tanteremmel épült és 1962-ben nyílt meg (3. kép). Ma az Egyetem az Erdőmér-nöki karhoz tartozó Idegen Nyelvi Központ céljaira bérlí.

A század második felében három jelentős lakótelep építésével kívánták a lakásépítés több évtizedes lemaradását pótolni. A Kőfaragó téri lakótelep részére épített 8 tantermes iskolát, amely a Deák téri iskola

B épületeként működik, már említettük. Az északnyugati „Jereván” lakótelep mintegy tízezres lélekszámú lakosságának gyermekei részére két – egyenként 16 tantermes – iskola épült. Az egyik a László király út és a Táncsics út közötti Erkel Ferenc Általános Iskola (4. kép), a másik a Révai utcában épült Lackner Kristóf Általános Iskola (5. kép). Mindkettőt Vajda Géza építész (GyTV Soproni Tervező Iroda) tervezte. Miután az iskolába járó gyermekek létszáma sajnálatosan csökkent, az Erkel Ferenc Általános Iskola ma már nem működik, az épületet a Fáy András Közgazdasági Szakközépiskola vette át (amely az elavult Pócsi utcai épületből költözött ide). A József Attila úti lakótelephez iskolát nem terveztek, a Hunyadi János iskolát bővítették.

Lang János tervezte a GyTV Győri Tervező Irodájában a **Vas- és Villamosipari Szakképző Iskola és Gimnázium** épületét (Ferenczy János utca 7.). Az épület egyaránt közel lévén a Jereván lakótelephez és a belvároshoz, előnyös fekvésűnek mondható. Az egykori Raffensperger-kertészet területén felépült iskola egyik épületszárnya a Ferenczy János utcát, a másik az – e szakaszán gyalogosforgalmú és ezért csendes – Vitnyédi utcát szegélyezi. A két épületszárny találkozásában épített bejárat mögött, átlós tengelyre fűzve impozáns térhatású aula létesült, amely többcélú: iskolai rendezvényeken kívül kiállításokat 381 fogad és gyűlések tartására is alkalmas. Az épületet 1988-ban adták át rendeltetésének, egyszerű de nemes architektúrája a városkép nagy nyeresége. Az azóta eltelt időben egyes termeket megosztottak, ezt figyelembe véve az intézmény ma 26 tanteremmel működik és így a városnak nagyságrendben is egyik jelentős új iskolaépülete.

6. kép. A Halász utcai Handler Nándor Szakképző Iskola.

Vajda Géza tervezte a Bánfalvi út mentén épült **Fenyő téri iskolát** (1984–1985). Itt 16 tanterem épült, ezzel a régi 8 tantermes iskola jelentősen kibővült. A régi iskola eredetileg katonai létesítmény volt, az első világháborúban csapatkórházként használták. 1922 óta a földművelésügyi tárcához tartozott, amely Szőlészeti és Borászati Szakiskolát helyezett el benne, 3 tanteremmel. A földművelésügy révén került az épületbe a második világháború után az Erdészeti Kutató Intézet is. Az új létesítményt az 1985 szeptemberében vették használatba. Ma a régi épületben 13, az új részben pedig 20 tanteremben oktatnak.

A Handler Nándor által épített árvaház épülete átalakítások után 1952-ben ipari tanuló iskola lett. A **Handler Nándor Szakképző Iskola** (Halász utca 9-15.) a régi szakmunkásképző iskola bővítése illetve átépítése révén Pap Klára (GyTV Soproni Iroda) tervei szerint korszerűsödött. Az 1975 májusban átadott

új részben 3 tanterem épült, amelyhez az épület régi szárnyát elbontották (6. kép). Az átalakítások nyomán az intézmény ma 33 tanteremmel működik.

E tanulmányban nem térhettünk ki minden intézmény részletes történetére. Nem érintettük azokat az iskolákat, amelyek már korábban létesült épületeket használtak. Az átalakítások révén a tanteremek száma a felsorolt épületekben is gyakran változott: válaszfalakkal osztották őket, szertárak, könyvtárak alakultak és megszűntek. Úgy hiszem, egy részletes iskolatörténetnek lehetne feladata az iskolák tanuló-befogadóképességének rögzítése, az oktatásra használt termek alapterületi kimutatása és esetleges összehasonlítása. Jelen írással néhány építészettörténeti adattal igyekeztem ehhez segítséget adni.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni arcok

Soproni arcok

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni arcok / Dominkovits Péter: Kozák Lajos tanár úr

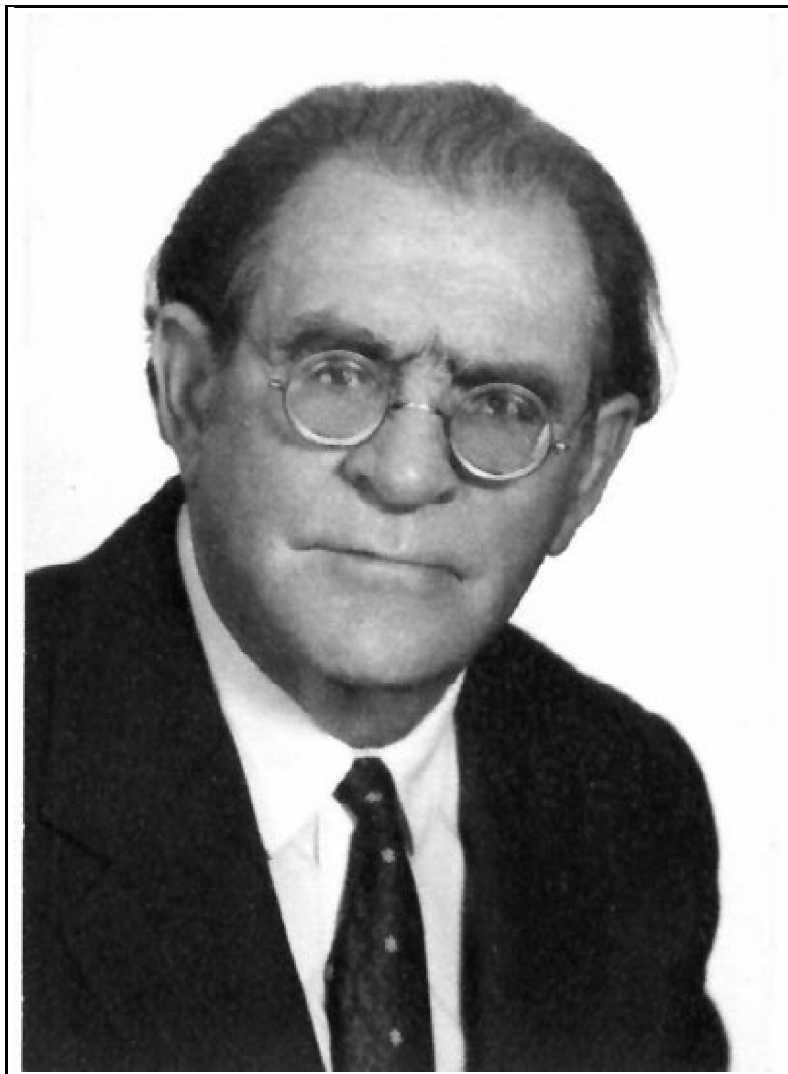
382 Dominkovits Péter: Kozák Lajos tanár úr (Pályakép vázlat)

Szerencsés dolog, ha egy iskolaváros napi életében, kulturális eseményein tudásban, emberségben generációkat formáló legendás tanáregyeniségekkel találkozhatunk. A Soproni Szemle eme tematikus száma kitűnő alkalmat kínál arra, hogy kései magántanítványként e folyamatosan szűkülő kör egyik kiemelkedő képviselőjének, a már nyugalomba vonult neves latintanár, gimnázium-igazgató Kozák Lajos tanár úrnak – ünnepi évforduló hiányában is – az elmúlt században sok hányattatást megért pályáját itt, mégoly vázlatosan, szikár adatokra építve felvázoljam. A szubjektív tisztelet mellett e témaválasztással is jelzem, mennyire fontos az elmúlt évtizedek, a közelmúlt oktatástörténetének nem csak intézmények működésben, hanem oktatói életutakban is megragadható dokumentálása, feltárása; hisz a történelem legjobban emberi sorsokon keresztül ragadható meg.

A tanár úr 1921. június 6-án született a Vas megyei Gércén; apja a Bajáról származó Bán Lajos református lelkész, anyja Pulay Erzsébet. A huszas évek második felében a korán szétszakadt család a Tolna megyei Dunaföldváron élt; a hat esztendő gyermek – és két testvére – megélhetéséről, felneveléséről a gyógyszerértárban dolgozó anya gondoskodott, illetve segítette őket, a volt állami alkalmazotti özvegy nagymama. Az alsófokú tanulmányokat 1931/32-es tanévben a dunaföldvári Polgári Fiúiskolában kezdte el; itt járta ki az első négy osztályt (az 1934/35. tanévig). Kozák Lajos latin nyelv iránti érdeklődése is ezekhez az esztendőkhöz kötődik. Magánúton – áttételesen a helybéli paptól – kezdett el latint tanulni. Ez a stúdium szervezett oktatási formát a család Budapestre költözésével nyert; az 1935/36-os tanévre különbözeti vizsgával a jóhírű Lónyai utcai Református Gimnáziumba nyert felvételt, ahol – a nehéz megélhetési körülmények ellenére – a követelményeknek kitüntetéssel megfelelt; 1941. június 7-én érettségi vizsgát tett. Tanárai közül a történelmet tanító osztályfőnöke Hóman Károly, illetve Szalay Károly latin és Fuxhoffer Dezső görög nyelvi tanárok hatottak rá.

1941. szeptemberétől a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, illetve az

1924:XXVII. tc. értelmében az ahhoz tartozó Budapesti M. Kir. Középiskolai Tanárképző Intézetben folytatta történelem, latin nyelv és irodalom tanulmányait. Ekkor a magyar történész-társadalom első vonala oktatta: az oklevélolvasást Szentpétery Imrétől, a középlatin filológiát Istványi Gézától tanulta, a magyar és egyetemes történeti studiumok elsajátításában oly kiválóságok segítettek, mint Hajnal István, Lukinich Imre, Mályusz Elemér, Szekfü Gyula, Váczy Péter; de hallgatta a fiatal Wellmann Imrét és Komjáthy (Kring) Miklóst is. Tán legnagyobb hatással Domanovszky Sándor oktatómunkája volt rá, akinek szeminaristája lett és nála írta az Esterházy uradalom gazdálkodásával kapcsolatos történeti szakdolgozatát. Latintanárai között találjuk a máig is klasszikusként használatos latin-magyar szótár-pár összeállítóját, [383](#) az akkor fiatal Györkösy (Jirka) Alajost, és a latin irodalomtörténetet tanító Huszty József professzort, akinél megvédte „A tribunatus militum alakulása és fejlődése a római hadseregben” című latin szakdolgozatát.

Kozák Lajos

Még egyetemistaként részt kellett vennie frontmunkán, Horthy kormányzó sikertelen kiugrási kísérletét

követően pedig, 1944. október 19-én Aszódra vonultatták be. A fői gyors kiképzést követően 1945. április 13-án Weimarnál amerikai fogságba került. Az amerikai hadsereg hadifogolyként Jenában őt is átadta a franciáknak; nyugat legkeményebb hadifogságában bányamunkát kellett végeznie. 1946. június elején tért haza. A családfenntartás anyagi gondjai miatt 1946 júniusától egy évig műhelyesként és kocsikísérőként dolgozott; az utolsó egyetemi félévét 1947. február 1-jétől tudta elkezdni. Ekkor – többek között – Domanovszky Sándor, Ember Győző, Kosáry Domokos óráit hallgatta. (Pedagógusi gyakorló évét az év őszétől a budapesti VII. kerületi Madách Imre Gyakorló Gimnáziumban töltötte.) 1948. június 17-én pedagógiai szakvizsgát téve középiskolai latin-történelemtanári diplomát szerzett. 1948. szeptember 1-jétől a bencés rend átmenetileg államosított pannonhalmi gimnáziumába került főhivatású óraadó és kollégiumi nevelőtanárnak.

Az állam és a katolikus egyház 1950. augusztusi „megállapodása” révén ez a gimnázium is újra egyházi kezelésbe került; szeptember 14-én az átadás-átvétel felelőse Kozák Lajos volt, akit az év szeptember 1-jétől 80 diákkal Sopronba irányítottak át. ³⁸⁴Ekkor szervezte meg a későbbi fiúkollégium elődjét. 1951-től óraadó volt a Berzsényi Dániel Gimnáziumban, 1954. augusztus 1-jétől főhivatású kollégiumi nevelőtanárnaként mind itt, mind a Széchenyi Gimnáziumban órákat tartott. 1957-től 1967-ig az Entzbruder Dezső Középiskolai Fiúkollégium nevelőtanáraként tevékenykedett. Pedagógusi munkájában a tanítás mellett mindig is nagy szerepet kapott a kollégista gyerekek nevelésének fontossága, a szabadidő helyes, eredményes kihasználása. Ennek érdekében – talán antik példáktól is vezetve – a helyi diáksport-mozgalom egyik meghatározó személyisége lett. 1954-ben létrehozta a pedagógus szakszervezethez kötődő, három szakosztállal (asztalitenisz, futball, sakk) működő „Fáklya Diáksportkör”-t, ami 1957-től a fiúkollégium ifjúsági sportköre lett. A sportkör fénykora az 1960-66 közötti időszakra esett; helyben az egykori Vasútas-, SFAC-, SOTEX ifivel vívtak nagy rangadókat, megyei szinten az – 1966-ban megvert – ETO ifivel és az ugyancsak győri MÁVDAC-cal is játszottak. Kozák Lajos 1968-ig állt a „Fáklya” élén.

Az 1950-es esztendő nemcsak hivatali pályáján, de magánéletében is alapvető változást hozott; 1950. augusztus 12-én vette feleségül Csendes Ilonát; akkor járási, később adóhivatali, majd az oktatás gazdasági területén dolgozó, munkáját áldozatosan segítő társát. Házasságukból két gyermek született: 1953-ban Katalin és 1956. május 4-én a tragikus sportbalesetben fiatalon, 1984. február 4-én meghalt Gábor.

A legtöbb soproni minden bizonnyal arra a pedagógusi, iskolavezetői másfél évtizedre emlékezik, amely 1967-tel kezdődött. Ez év szeptember 27-én (október 1-jei hatállyal) Győr-Sopron Megyei Tanács Művelődési Osztálya Kozák Lajost a nevelőtanári állásából a Berzsényi Dániel Gimnázium igazgatói székébe nevezte ki. A Kossuth Rádió 1995. szeptember 9-i adásában dr. Lengyel Lajos, a mezőtúri Mezőgazdasági Főiskola főigazgatója, illetve a mosonmagyaróvári Thiesz József ügyvéd, egykori berzsényis diákok visszaemlékezésükben Kozák Lajos és Emresz Károly (földrajz-történelem) tanár urakat tartották a líceum legnagyobb hatású tanár-egyéniségeinek, megítélésük szerint a kollégiumban egyedül Kozák Lajos tudott rendet tartani.

Kozák Lajos 1981. augusztus 1-jével vonult nyugdíjba; az év során – Pozsgai Imre minisztersége idején – munkásságát „Pedagógus Szolgálati Emlékérem”-mel ismerték el; de még több mint egy évtizedig a gimnázium óraadója maradt. A nyugdíjas években írta meg az 1936-tól reálgimnáziumként működő Líceum történetét¹⁽²⁵¹⁾. A Líceum 1996-os évzáróján az intézmény pecsétjével díszített aranygyűrűt kapott. Ötvenéves tanári jubileumához közeledve, 1996. december 14-én Sopron M. J. Város közgyűlése „Sopron kiváló pedagógusa” címmel tüntette ki. A nyolcadik évtizedbe érve mind az egykori diákok tisztelete és szeretete, mind a hivatalos állami megbecsülés megmutatkozott: 2001. június 1-jén az egykori tanítványok

javaslatára Kozák Lajos Tessedik Sámuel Díjban részesült, majd augusztus 20-án érdemes és eredményes munkájáért a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjét kapta meg.

A küzdelmes életpályát is szimbolizálhatná a tanár úr kedvenc – eredendően latin – mondása: „A sors azt, akinek van célja, vezeti; akinek nincs, azt csak sodorja, vonszolja”.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni arcok / Bartha Dénes – ifj. Sarkady Sándor: Városunk hűségese megörökítője.

385 Bartha Dénes – ifj. Sarkady Sándor: Városunk hűségese megörökítője. Beszélgetés a 75 éves Adorján Attilával

Az idén, május 29-én ünnepelted a 75. születésnapod. Ebből az alkalomból szeretnénk beszélgetni veled, aki immár hat évtized óta fotózod a szeretett várost, Sopront. Hogyan indult a pályád?

1928-ban születtem Mohácson. 1930-ban a család fölment Budapestre, ahol tíz évig laktunk. 12 évesen kaptam az első gépet. Fényképezgettem, de ez nem volt akkor még nagy élmény a számomra – szórakozás, játéklehetőség volt csupán. Utoljára a Kelenföldi pályaudvar mellett laktunk, amelynek környékén óriási rétek voltak, házak, szinte semmi, ami igazán megfogott volna. Amikor Sopronba jöttünk, egészen más kép fogadott: az épületek, az utcák gyönyörűek, izgalmasak voltak. Annyira kedvesnek, hangulatosnak találtam mindent, hogy érdeklődésem a fényképezés iránt sokkal jobban felkelt. Itt volt a közelben a Lobenwein műterem, a Kossuth utcában, ott dolgoztattam ki a filmeket. Ez nem volt olcsó mulatság; nap mint nap, sajnós, nem fényképezhettem.

Beszélgj valamit a háborús élményeidről!

1944. december 6-án jöttek a bombázók. Az volt a gyanús, hogy az első gépből egy fehér rakétát lőttek ki. A liberátorokat kéttörzsű vadászgépek kísérték. A Todt-szervezet keretében dolgoztunk, olyan helyen, ahol úgy tűnt – egy fa mögötti kerítés takarta a rálátást –, hogy nem Sopron lesz a célpont. De a bombázók nagy ívben megfordultak és újra ráfordultak a városra. Már hullottak is a bombák. Legszívesebben belekapartuk volna magunkat a földbe, mert az volt az érzésünk, hogy felénk jönnek... A bombázások idején már lelkesen szaladgáltam és fényképeztem. Megörökítettem többek között az égő Molnár-szállót a Várkerületen. Még korábban, 1944 májusában lefényképeztem a Fertőrákosnál lezuhant amerikai gépet. Egy katona ott állt mellette és szuronyos puskával őrizte a roncsot. Sajnos a '44-es képeim elvesztek.

Hogyan alakult az életed a továbbiakban?

1947-ben érettségiztem a soproni Széchenyi gimnáziumban, két év múlva behívtak katonának. 1952-ben szereltem le, utána a városi Úttörőházban kaptam gondnoki állást. 1958-ban az akkori Liszt Ferenc Múzeumba vettek fel restaurátornak. Munkámhoz képzést a Néprajzi és a Nemzeti Múzeumban kaptam. A soproni Liszt Ferenc Múzeum néprajzosa, Domonkos Ottó, gyűjtőútjain rengeteg felvételt készített, a régész Nováki Gyula szintén sok felvétellel dokumentálta az ásatásait, így azután örömmel vették, hogy a felvételek kidolgozásával megkönnyíttem a munkájukat. Később, hogy a többi munkatársat tehermentesítsem, Csatkai Endre beleegyezésével elkezdtem azt csinálni, ami legközelebb állt a szívemhez. Fotóztam.

386*Maradt-e fotód az 1956-os forradalomról?*

Nem. 1956-ot az Úttörőházban éltem meg mint gondnok. Különösebb tennivalóm nem volt. Leltároztam. Csengő, jöttek az oroszok. Az egyik felháborodottan rámutatott a táblára, mi az, hogy Sztálin tér!? Disszidenseket kerestek... Volt olyan gondolatom, hogy felutazom Pestre, és fényképezek. De többen lebeszéltek; jobb volna, ha nem mennék, vannak ott fotósok és filmesek elegenden.

Tudomásunk szerint az ásatási munkálatokat is dokumentáltad. Kapcsolatod a régészekkel és művészettörténészekkel milyen volt?

Dávid Ferenc falkutatásainál és Tóth Sándor a Mozi helyén végzett ásatásánál időnként megkértek, hogy készítsék színes diát vagy fekete-fehér felvételeket munkájukról, illetve a leletekről. Dolgoztam együtt Póczy Klárával is, aki Pestről jött és a római ásatásokat irányította. Kimentem, fényképeztem, készítettem a dokumentációs anyagot. Ekkor keltette fel az érdeklődésemet az a – bár gyakran hiányos – fotó-archívum, amely a Belváros házainak részleteit mutatta be. Megláttam, hogy Diebold Károly mennyi felvételt készített, ahol a fő szempontja láthatóan az volt, hogy az épületek legjellegzetesebb részleteit örökítse meg. A Csatkai-féle híres könyvnek, a soproni topográfiának az illusztrációit is ő készítette. Szébbnél szebb képek voltak! Fellelkesített, hogy ennek a kisvárosnak mennyi szép épülete van! Menet közben láttam, hogy itt is van, ott is van kisebb vagy nagyobb változtatás. Az Új utcában például egy épület teljesen eltűnt, de Dávid Ferenc munkája nyomán kibomlott belőle a zsinagóga! Az első lépésektől kezdve ott voltam a feltárásánál. Vagy ott van a Rejpál-ház. Az is szinte egy rókavár volt, ahogy össze-vissza alakították a lakók az épületet. Amikor Dávid Feriék kibontották a későbbi beépítéseket, teljesen más épület született, szinte a szemem láttára. Vagy a Húsgyár. Nemes András mondta, hogy a Húsgyárat szét fogják verni. Kirohantam, és két-három naponként, ahogy haladt a bontás, fényképeztem. Bent az udvarban a régészeti kutatást is dokumentáltam. Vagy: kibontottak egy épületet a Hátsó utcában, és találtak benne egy hatalmas prést. Én azonnal lefényképeztem, mielőtt a jó ég tudja, mi történne vele. Persze borzasztó piszkos munka volt, de megérte... Sokszor a fényképezőgép is olyan poros volt, hogy le kellett tisztogatni a lencsét...

Hogyan váltál városod hűségese megörökítőjévé?

Lépésről lépésre, mert egyre inkább úgy éreztem, hogy többet kell fotózni ezt a várost. Megjelentek azok a fényképek, amelyeket Csík Ferenc készített Sopronról. Gyönyörűek voltak – mert a legszebb épületeket, legszebb hangulatokat tudta rögzíteni. De engem valahogy nem ez vonzott. Nem elégített ki, hogy az ember bemegy valahova, és egy szép kapualjat lefényképez. Úgy éreztem, hogy a szépségen túl jó volna, ha egy kicsit dokumentatív is lenne az a fénykép. Szinte vadászterületnek éreztem a várost; szombat-vasárnap betöltöttem a gépemet és elindultam. Az Ikva-parton, vagy fönn a Bécsi- vagy a Szélmalom utcában. Olyan helyeken csavarogtam, amelyek számomra érdekesek voltak, azokat fényképezgettem. Egy ajtót, egy ablakot, vagy egy pincelejárót. És amikor szép fények voltak – rendszerint tavasztól ősziig – fényképeztem az egész Belvárost. Ősztől a nap már nem süt be a szűk utcákba. Meg kell találni a megfelelő hangulatot és a megfelelő világítást. Végig fényképeztem a Várkerület oromzatait, szobrait, a különböző kis részleteket, a címerpajzsokat, az ablakokat... Úgy éreztem, ezt nem lehet abbahagyni. Hétfőn a képeket a Múzeumban előhívtam. 387Keddre már bent voltak az archívumban. Én magamnak nem is tartottam meg őket. Úgyis hozzájuk tudok nyúlni, ha valamelyikre szükségem lenne. Számomra az volt a fontos, hogy az archívum gazdagodjon.

Nagy mennyiségű diakép van az archívumodban. Kinek vetítetted képeidet? Milyen volt ezek fogadtatása?

Volt itt nálunk egyszer egy kis családi összejevetel. Beszélgettünk, iszogattunk. Mondom, egy pár képet

levetítenék nektek. Csak kíváncsiságból, hogy hát ismeritek-e ezeket a részleteket? Vetítettem, kattogtattam a diavetítőt. Merre jártatok? – kérdezték. Egyikük azt mondta: Te, ez nem Olaszország? Döbbenetes volt. A járókelőknek csak bizonyos magasságig terjed a látóterük, mert nem néznek föl. Mindenkint, akit ismertem, arra biztattam, ha van otthon egy akármilyen vacak képük bármiről – nagypapáról, nagymamáról, vagy egy családi összejövetel – hozza be, én visszaadom, csak másolatot készítek róluk, mert lehet, hogy nagypapa vagy nagymama háta mögött ott van egy olyan soproni városrész, ami már eltűnt. Kaptam olyan fényképet, hogy nem lehet tudni, kit ábrázol. De egy kornak a jellemzője, hogyan viseltek egy bajuszt, hogyan álltak be a fényképésznek az új házások, az elsőáldozó kislányok milyen ruhában néztek nagy boci szemekkel a lencsébe. Mindig az volt az elvem, egyetlen képet sem szabadna eldobni, mert minél több fénykép marad fenn egy korról, annál gazdagabbak az ismereteink róla.

Voltak-e példaképeid a fotósok között?

Voltak példaképeim, pl. Dulovits Jenő és Szöllösy Kálmán. Mindketten rengeteg képet készítettek, főleg pesti újságokba. Dulovits könyveit mind megvettem. Emlékszem, az első még német nyelven jelent meg. Mit kínlódtam, mire kiböngésztem az ő eljárásait!

A Soproni Szemle képanyagának reprodukálását mióta végzed? Milyen más kiadványokban szerepelnek fotóid?

1958 óta. Csatkai, Nováki, Domonkos Ottó rendszeresen kértek fotókat, nagyításokat a cikkeikhez. A Szemlében rengeteg felvételem jelent meg. A múzeumi idő alatt legalább 130 ezer felvételt készítettem, köztük nagyon sok tárgyfelvételt a Múzeum különböző gyűjteményeinek nyilvántartásához, illetve szakmai cikkekhez. Ezekon kívül mintegy 12 könyvben, 40 kiadványban, folyóiratban jelentek meg fotóim, a múzeumi vezetőkön kívül. Illusztráltam többek között Horváth Marietta és Kovács József László könyveit. Őrzöm a szerzők által adott könyvek tiszteletpéldányait. Az érembiennálék anyagához rengetegszer kértek különböző helyekre képet azok, akik írtak a kiállításról. Nagyon szeretem az érmekeket, a bronz anyagát. A „Tájak, Korok, Múzeumok” soproni füzetei is az én fotóimmal jelentek meg nagyon sokáig. A Soproni Múzeum kiállításaihoz mindig én készítettem, és készítem ma is a fotókat... Vagy mondok egy érdekes példát. A Tűztoronyban a fotókat rendszeresen összefirkálják, letépi. Ezeket nyitás előtt fel kell újítani, amihez luxus lenne külső fotóst alkalmazni... Ilyenkor itt vagyok én. A 45 év alatt sok soproni kiállítás elkészítésében működtem közre; de emlékeztetek a mosonmagyaróvári és kapuvári kiállítások is...

Saját önálló kiállításod volt-e?

Az önálló kiállítás hiúság dolga. Engem sose érdekelt. Őrszigethy Frigyes biztatására egy évig voltam a Soproni Fotóklub tagja, de nem támadtak kiállítási ambícióim. Bent van az archívumban minden, ami értéket képvisel: egy-egy azóta nem létező ház, egy-egy 388 régi udvari kút, amit már rég lebontottak, de az én felvételemen még megvan – és megmarad. Ez örömmel, büszkeséggel tölt el. A jogdíjról is szívesen lemondok, ha a Soproni Szemléről, a Soproni Füzetekről vagy a VÁRhelyről van szó. De a közlőkben legyen annyi becsület, hogy jelezzék, kinek a felvétele. Ez viszont nem hiúsági kérdés...

Az új technikáról mi a véleményed, különösen a digitális fényképezésről?

A digitális fényképezés viszonylag leszűkíti a lehetőségeket. Rendkívül gyors, kényelmes és olcsó. Rögtön látom az eredményt, s ha nem tetszik, törölöm, és újra elkészítem a felvételt. De nem tudom betenni az archívumba, és elővenni tíz év múlva. Nem tudjuk az élettartamát. Vannak nálunk Diebold-féle színes negatívok, amelyeken csak egy színes fátyol van. 1970-ben, Erdélyben rengeteg ORWO-diát készítettem, amelyek színe megváltozott, élvezhetetlen. Ugyanakkor vannak 70-80 éves negatívjaim, ma is tökéletesek. Csak tisztességesen kell őket tárolni... A digitális fénykép még nem bizonyított. Még nem tudja azt pótolni,

amit régóta tud már a fekete-fehér.

Említetted már, hogy sok dolog elmaradt, amit nagyon szeretnél volna megtenni. Melyik elszalasztott lehetőséget sajnálod a legjobban?

Azt, hogy a Wiedenbe nem mentem ki időben. Azóta ott olyan házakat rittyentettek a régi gazdapolgár-házak helyére, amelyek teljesen idegenek abban a környezetben, ahelyett, hogy meghagyták volna a régiket eredeti szépségükben. (Ilyesmi például Velencében sohasem fordulhatott volna elő. Ott élvezettel fényképezhettem végig a kapukat, a kilincseket, a szobrokat, ugyanakkor biztos voltam benne, hogy azok ugyanott lesznek száz év múlva is. Fennmaradnak, mert vigyáznak rájuk, óvatosan bánnak velük. Az bánt, hogy nálunk hiányzik az igényes átgondoltság és a felelősségtudat.) A Wiedenben még Dávid Ferivel jártam kint a 70-es évek elején, amikor először jött szóba, hogy a Szent Mihály-dombon egy modern lakótelepet kellene építeni. Mondtam Ferinek, hogy én ezt véteknak tartom. Sopronba nem azért jön el valaki, hogy a Lővér-szállónak a lovarda-szerű éttermében leüljön és megigyon egy üveg palackozott balatonit. Azért jön, mert itt egyfajta hangulatot keres. Én a Wiedent levédeném, és azt mondanám a bentlakóknak, hogy mérjenek ott bort, áruljanak kolbászt és zsíros kenyeret, hagymával. Nem szabad megváltoztatni az épületeket! Meg kell hagyni őket, mint Ausztriában Ruszton, vagy bármelyik Fertő-parti településen. A kecskelábú asztalokat nyáron ki kell tenni az udvarra, és akkor a vendég boldogan betér és eltölt egy kellemes estét. Soproni vörösbort iszik, harap hozzá egy kis kolbászt. Ha pesti ismerőseim jöttek, mindig azt kérdezték, melyik vendéglőbe, melyik pincébe megyünk el bort inni. Aztán heteken keresztül írtak és telefonáltak, hogy isteni volt. Ezért sajnálom, hogy nem fényképeztem le a Gazda utcát. Máig nagyon röstellem...

Mit tartasz a restaurátori munkádról?

Amikor én elkezdtem, még csak általános restaurátori munka volt, amiből körülbelül hatféle csoport alakult ki, mire nyugdíjba mentem: a fa, a fém, az üveg, a porcelán, a bőr, a textil és a papír. Ezek mindegyikével kellett volna foglalkozni – de aki sok mindenhez ért, az egyhez sem ért. Mindenesetre a legtöbb munkám a kerámiával volt. A régészek kocsiderék-számra hordták be a cserepeket, de sok vizes fa is került elő. Azokat kellett konzerválni, átítatni. Rengeteg volt a munka. A tárgyak éveken át gyűltek. Nem unatkoztam, a restaurálást is szívesen végeztem.

389 *Készült-e olyan fotó, amin te fotózol?*

Igen, készült. Valahol talán van is egy kép rólam a Várostorony tetején. Környei Attila fotózott le békaperspektívában. Ott álltunk a gömbnél, a csúcsdísznél...

Adorján Attila a Tűztorony tetején. (Fotó: Környei Attila)

Ez volt az életed csúcspillanata?

Ó, nem! Gyönyörű pillanat volt, de én mindig jobban éreztem magam a földön. Most is jól érzem magam a Múzeumban. Napi négy órában dolgozom, és jó, hogy nem érzem magam öregnek. Ha fényképezésről van szó, szinte fiatalos hév vesz erőt rajtam... Én lélekben ma is 30 évesnek érzem magam...

A Soproni Szemle nevében kívánunk Neked, Dóri bácsi, jó egészséget, s erőt ahhoz, hogy képeiddel még hosszú évekig szolgálj városunkat, Sopront!

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni arcok / Wallner Ákos: Köszöntjük a 70 éves Verő József akadémikust

Wallner Ákos: Köszöntjük a 70 éves Verő József akadémikust

Verő József okleveles geofizikus-mérnök, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, az MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézetének igazgató-helyettese, a Nyugatmagyarországi Egyetem professzora 2003. július 23-án töltötte be 70. életévét.

390A soproni születésű Verő József tanulmányait mindvégig Sopronban végezte, a Berzsényi Gimnáziumban tett kitüntetéses érettségi után kitűnő eredménnyel szerzett geofizikus-mérnöki oklevelet 1956-ban Sopronban. A Pécsi Uránbánya Vállalatnál végzett rövid szolgálat után 1957 januárjában került mai munkahelye jogelődjéhez, az MTA Geofizikai Kutató Laboratóriumhoz tudományos munkatársként. Itt létrehozta az akkor alapított Nagycenk melletti (ma Széchenyi Istvánról elnevezett) Geofizikai Observatóriumban a természetes földi elektromos áramok, az ún. tellurikus áramok folyamatos

regisztrálását, és elvégezte annak tudományos feldolgozását. Ezért a munkáért 1980-ban Akadémiai Díjjal tüntették ki. A feldolgozáshoz számos új módszert dolgozott ki (pl. matematikai módszerrel végzett szűrés), amelyeket a geofizika más területein is eredményesen alkalmaznak, pl. nagy felbontóképességű dinamikai spektrumok számításánál.

A Nagycenk melletti Observatóriumban nyert földmágneses és tellurikus mérések hosszú időszorát felhasználta annak bizonyítására, hogy a rövid periódusú geomágneses változások – az ún. pulzációk – a földi magnetoszférát érő lökéshullám előtt, a bolygóközi térben keletkeznek, és információt hordoznak a napszél (a Naptól érkező plazma-áramlás) állapotáról. Ezekre az eredményekre alapozva széleskörű nemzetközi tudományos együttműködésbe kapcsolódott be a magnetoszféra területén, és számos együttműködési projektet szervezett meg a világ minden részén hasonló témakörben kutató tudósok között. Nemzetközi együttműködésben méréseket szervezett többek között német, olasz, orosz, ausztráliai, indiai tudósok együttműködésével a fent említett napszél és a földi mágneses erővonalai közötti rezonancia hatásának vizsgálatára.

Széleskörű és sokoldalú kutatásainak számos egyéb eredményeit és kutatás-szervezői tevékenységét itt sajnos nem áll módunkban részletesen ismertetni. Ezeknek eredményeit több mint 200 tanulmányban tette közzé. Tudományos munkásságának elismeréseként a Magyar Tudományos Akadémia 1995-ben levelező tagjává, 2001-ben rendes tagjává választotta. Emellett Verő József professzora a Nyugatmagyarországi Egyetem Fizikai Intézetének, birtokosa számos hazai és külföldi tudományos kitüntetésnek. 2003. augusztus 20-án alkalmából a Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztje kitüntetést kapta meg.

Munkahelye, a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Geofizikusok Egyesülete 2003. június 20-21-én a 70 éves Verő akadémikus tiszteletére tudományos konferenciát rendezett Sopronban, amelyen számos tanítványa, munkatársa tartott előadást, méltatva Verő József tudományos munkásságát, és azt a tudományos iskolát, amely a soproni intézetben jelentős részben az ő nevéhez is fűződik. Valamennyi tanítványa kiemelte, hogy mennyire szerény és segítőkész volt mindig, hogy olyan témákhoz is lényegrelátóan tudott hozzászólni, amelyek nem tartoztak szorosan vett tevékenységi köréhez.

Verő József kimagasló tudományos munkája mellett mindig nagy érdeklődést tanúsított az irodalom, a képzőművészetek irányában. Sopront rendkívül jól ismeri és nagyon szereti. Alig van olyan rendezvény, amelyen ne jelenne meg. Aktív tagja a Városszépítő Egyesület mellett a Keresztény Értelmiségiek Szövetségének, a Bélyeggyűjtők Egyesületének és még számos városi társulatnak, körnek.

Születésnapja alkalmából a Városszépítő Egyesület nevében köszöntjük az ünnepeltet. Kívánjuk, hogy jó egészségben legyen még köztünk hosszú évekig és eredményekben gazdag tevékenységével öregbítse városunk hírnevét is.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni Könyvespolc

Soproni Könyvespolc

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Németh Ildikó: Válogatott bibliográfia a

19. századi soproni középiskolák történetéhez

391 Németh Ildikó: Válogatott bibliográfia a 19. századi soproni középiskolák történetéhez

- Benkő László: A soproni Nemes Magyar Társaság. A legrégebb magyar önképzőkör. In: SSz. 4. (1940) 2–3.sz. 62–67. p.
- Bodolay Géza: Irodalmi diáktársaságok 1785–1845. Bp., 1963.
- Busa Margit – Pröhle Jenő: Soproni kéziratos diáklapok 1848 előtt. In: SSz. 15. (1961) 1.sz. 69–70. p.
- Cseresnyés Géza szerk.: Katonaiskolák a hűség városában. Bp., 1998.
- Dékány Zsigmondné szerk.: A soproni Széchenyi István Gimnázium Jubileumi Évkönyve 2001/2002. tanév. Sopron, 2002.
- Emresz Károly: A soproni ev. gimnázium a reformkorban és az abszolutizmus korában 1803–1867. In: SSz. 22. (1968) 20–36. p.
- Friedrich Károly: Fejezetek a nyugat-dunántúli evangélikus iskolák történetéből. Sopron, 1983.
- Friedrich Károly: A Soproni Evangélikus Gyülekezet évszázadai. Kiállítási Kalauz. Sopron, 1986.
- Gangel Erzsébet: A soproni magyar királyi Zrínyi Ilona honvédtiszti leánynevelőintézet története 1850–1936. Bp., 1937.
- Győrffy Sándor – Hunyadi Zoltán: A soproni líceum. Sopron, 1986.
- Hammerl Lajos: Soproni magánintézetek a XIX. században. In: SSz. 20. (1966) 143–150. p.
- Hárs József: Önképzőkörök Sopronban 1867 és 1945 között. In: SSz. 50. (1996) 227–243. p.
- Horváth Kristóf: A soproni kath. gymnasium története. In: A Pannonhalmi Szent Benedek Rend soproni kath. főgymnasiumának értesítője az 1895/96. iskolai évről. Sopron, 1896. 5–86. p.
- Horváth Szilvia: A Soproni Magyar Társaság a korabeli sajtó tükrében (1790–1828) In: SSz. 44. (1990) 255–268. p.
- Horváth Csaba: Sopron szakiskolái (1778–1996). In: Németh Mária szerk.: Település – iskola – társadalom. Tanulmányok Győr-Moson-Sopron megye és Burgenland iskolatörténetéből. (1777–1996) Győr, 1996. 207–230. p.
- Jakus Lajos: A soproni Mesterképző Intézet (1829–1858), a volt evangélikus tanítóképző elődje. In: SSz. 35. (1981) 343–356. p.
- Junia Hajnalka – Kurányi Éva szerk.: Jubileumi évkönyv az iskola fennállásának 125. évfordulójára 1871–1996. József Attila Postaforgalmi, Kereskedelmi Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet. Sopron, 1996.
- Jurkovic Miklós: A soproni tanintézetek szlovák diákjai. In: SSz. 21. (1967) 357–361. p.
- Kárpáti Károly: A soproni m. kir. állami főreáliskola története. Sopron, 1896.

- Kelényi Ferenc: Az első soproni felsőbb leányiskola a XIX.században. In: SSz. 20. (1966) 239–245. p.
- 392 Kelényi Ferenc: A soproni óvónőképzés kezdetei. In: SSz. 22. (1968) 75–79. p.
- Kovács Sándor: A soproni ev. lyceumi Magyar Társaság története 1790–1890. Sopron, 1890.
- Kovács József László: A város és a főgimnázium: A soproni Bencés – Szt. Asztrik gimnázium 150 éve 1802–1950. In: Néprajzi látóhatár 9. (2000). 3–4. sz. 191–198. p.
- Kovács Imre P.: Régi és mai epizódok a soproni líceumi könyvtár történetéből. In: Könyv könyvtár könyvtáros 5. (1996) 3.sz. 28–37. p.
- Kőműves Éva szerk.: A soproni József Attila Gimnázium évkönyve. Az intézet fennállásának 100. esztendejében. Sopron, 1971.
- Környei Attila: Adatok és gondolatok a soproni iskolai oktatás XIX. és XX. századi állapotáról. In: SSz. 50. (1996) 2–3.sz. 188–207. p.
- Kuczogi Marcell: A 300 éves gimnáziumunk története. In: A 300 éves Soproni Szentbenedekrendi Sz. Asztrik Kat. Gimnázium jubileumi értesítője az 1935/36. isk. évről. Sopron, 1936. 116–158. p.
- Lauringer Ernő: Az intézet története államosítása 50. évfordulója tiszteletére. In: A Soproni Állami Széchenyi István Reáliskola értesítője az 1925/26. évről. Sopron, 1926. 3–129. p.
- Legény János: A magyar nyelv és a nemzeti szellem fejlődése a soproni iskolákban 1867 előtt. In: SSz. 8. (1944) 41–73. p., 117–130. p.
- Losonczy Zsuzsanna: A soproni Laehne-féle nevelőintézet és gimnázium (1853–1903). In: SSz. 26. (1972) 228–245. p., 289–307. p.
- Mastalírné Zádor Márta: Soproni középiskolák (1557–1996). In: Németh Mária szerk.: Település – iskola – társadalom. Tanulmányok Győr-Moson-Sopron megye és Burgenland iskolatörténetéből. (1777–1996) Győr, 1996. 189–206. p.
- Mészáros István: A soproni bencés gimnázium. Pannonhalma, 1994.
- Mészáros István: Adalékok Sopron iskolatörténetéhez. In: SSz. 50. (1996) 137–150. p.
- Müllner Mátyás: A soproni evangélikus főtanoda története a soproni evangélikus gyülekezet nevezetesebb eseményeivel együtt. Sopron, 1857.
- Németh Ildikó: A Csöndes-féle tan- és nevelőintézet. In: SSz. 50. (1996) 208–227. p.
- Németh Ildikó: A Laehne-féle nevelőintézet. In: Fons 3. (1996) 2.sz. 181–210. p.
- Németh Ildikó: Egy nyugat-magyarországi város vonzáskörzete: a diákok etnikai megoszlása Sopron gimnáziumaiban a századfordulón. In: Néprajzi Látóhatár 9. (2000) 3–4.sz. 211–220. p.
- Németh Ildikó: Az „iskolaváros” Sopron tanárai a 19. század második felében. In: A város térben és időben. Sopron kapcsolatrendszerének változásai. Szerk. Turbuly Éva. Sopron, 2002. 171–202. p.
- Németh Sámuel: A soproni ev. lyceum küzdelme a nyilvánossági jogért a Bach korszakban. A soproni ev. lyceum (gimnázium) 1938/39. tanévi évkönyve és különlenyomat. Sopron, 1939.
- Németh Sámuel: A soproni ev. lyceum küzdelme a magyar tannyelvért a Bach-korszakban. Sopron,

1940.

Németh Sámuel: A soproni diákkorradalom 1848-ban. In: SSz. 7. (1943) 13–23. p.

Németh Sámuel: A soproni "Deákkuti Vármegye". In: SSz. 14. (1960) 265–267. p.

Palotai István: Százéves a Fáy András Közgazdasági Szakközépiskola. In: SSz. 39. (1985) 147–155. p.

393 Papp József: A soproni evangélikus tanítóképző intézet története 1858–1908. Sopron, 1908.

Payr Sándor: Negyedfélszázados főiskola Sopronban. Sopron, 1907.

Péterfy Károly: A soproni m. kir. Honvéd hadapródiskola története 1898–1921. Sopron, 1934.

Pusztadaróci Mária: Adalék a soproni állami leánygimnázium 100 éves történetéhez. In: SSz. 27. (1973) 253–257. p.

Pusztadaróci Mária: Adalékok a soproni Széchenyi István Gimnázium történetéhez. In: SSz. 28. (1974) 363–366. p.

Rózsa Béláné: Iskolánk története. In: A Szent Orsolya Római Katolikus Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium jubileumi évkönyve alapításának 250. évfordulója alkalmából. 1747–1997. Sopron, 1997.

Rozsondai Károly: Képek a soproni tanítóképző történetéből. In: SSz. 12. (1958) 3.sz. 193–209. p.

Schneller Edit: Az első soproni felsőbb leányiskoláról. In: SSz. 7. (1943) 1.sz. 65–68. p.

Szabó Jenő: A rajzoktatás száz éve a soproni Széchenyi István Gimnáziumban. In: SSz. 30. (1976) 272–273. p.

Szakály Ernő: A siketek soproni általános iskolájának történetéből (1903–1988) In: Gyógypedagógia (1989) 65–69. p.

A soproni Szent Orsolya-rendi tan- és nevelőintézet százötven éves fennállásának története és jelen állapota 1747–1897. Sopron, 1897.

Tolnai Gábor: A soproni önképzőkör. Századok és Tanulságok. Bp., 1946.

Unger Mátyás: Emlékbeszéd a volt soproni evangélikus tanítóképző alapításának 125. évfordulóján. In: SSz. 38. (1984) 162–166. p.

Veszélka László: A soproni rajziskola története. In: SSz. 2. (1938) 203–220. p., 300–304. p.; 3. (1939) 58–70. p., 116–121. p., 195–203. p.; (1940) 3–10. p.

Verbényi (Veszélka) László: Sopron iskolaügyeinek múltjából. In: SSz. 2. (1938) 315–317. p.

Verbényi (Veszélka) László: A soproni ev. lyceum bezárása 1849-ben. In: SSz. 5. (1941) 243–244. p.

Verbényi (Veszélka) László: Adalék a reális irányú nevelés történetéhez. In: SSz. 6. (1942) 303–304. p.

Verbényi (Veszélka) László: Iparostanulók magyarul tanulnak. (Adalék a magyar nyelv terjedésére Sopronban). In: SSz. 10. 1956. 77–78. p.

Zábrák Dénes: A soproni evang. lyceumi ifjuság „Deákkuti vármegye” egyesületének története. Sopron, 1873.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Dóka Klára: Domonkos Ottó (szerk.): A magyarországi mesterlegények közép-európai kapcsolatai és szokásai a XV-XIX. században.

394 Dóka Klára: Domonkos Ottó (szerk.): A magyarországi mesterlegények közép-európai kapcsolatai és szokásai a XV-XIX. században.

Budapest. 2002. Ipartörténeti Könyvtár 1.

A soproni múzeum nyugalmazott igazgatójának, Domonkos Ottónak könyve új sorozat első darabjaként jelent meg. Nemcsak egy tudós több évtizedes munkájának eredményeit foglalja össze, hanem a további kutatás irányába is mutat. Kézművesipartörténet-írásunk, amelyet több, mint négy évtizede sikerrel koordinál a MTA veszprémi területi szervezetében működő Kézművesipartörténeti Munkabizottság, elsősorban tárgyi és írásos emlékeket dolgoz fel, és kiadványai főként történészeknek, pedagógusoknak szólnak. A tágabb perspektívák, új források bevonása érdekében a Munkabizottság vezetői 2002 tavaszán megalakították a Magyar Kézművesipartörténeti Egyesületet, amely közös fórumot teremt a kutatók és a kézműipar mai művelői számára. A sorozat harmadik kiadója a Nemzeti Szakképzési Intézet, amelynek szintén célja, hogy a szakoktatók és rajtuk keresztül a leendő kézműiparosok szakmájuk múltját megismerjék. Domonkos Ottó sorozatindító kötete, amelyet nevezhetünk tanulmány- vagy szöveggyűjteménynek, vagy akár monográfiának, megfelelően szolgálja e célkitűzéseket.

A Bevezetőben a szerkesztő áttekintést ad a témával kapcsolatos fontosabb irodalomról, vázolja azt az utat, amelyet kutatásai során megtett a kérdés tanulmányozásáig. Röviden szól a céhek működésével kapcsolatos általános normákról, az önállósodásról, mesterré válásról, amelynek alapvető feltétele volt a szakma megtanulása, gyakorlása otthoni és idegen műhelyekben.

Az első fejezet az inasok helyzetével foglalkozik levéltári források, krónikák, önéletrajzok alapján. A mesterségét tanuló ifjúnak az inaskodás nehéz éveit alatt nemcsak mesterét és annak családját kellett tisztelnie, hanem szolgálja volt a legényeknek is. A tanítás költsége fejében a szülők fizettek, ruhát, ellátást azonban a mester házában kapott. Domonkos Ottó az inasok felszabadításának sok színes példáját sorolja fel, amelyekben megtalálhatók az ősi avatási szertartások, valamint azon törekvések, hogy a legénysorba lépő ifjú szakmai tudását ellenőrizték.

A kötet gerincét a vándorlások leírása adja, ahol a szerkesztő a legényszabályzatokra, bizonyoságlevelekre, szálláskönyvekre, a 19. század elejétől a vándorkönyvekre és a csekély számban fennmaradt útinaplókra támaszkodik. A legényszabályzatok, mint ismeretes, kiegészítették a céhek rendtartásait, általában a legények számának növekedése, a külön szálláshely felállítása alkalmával került sor összeállításukra vagy megújításukra. A bizonyoságleveleket, amely a legény egy-egy mesternél eltöltött idejét igazolták, kezdetben egyszerűbb, majd díszesebb formában kézzel írták. 1750 körül terjedtek el Európában az előre nyomtatott, városképet ábrázoló bizonyoságlevelek, sőt a nagyobb céhek saját legényeik számára külön készítették ilyen dokumentumokat.

395 1816-ban Magyarországon a bizonyoságlevelek helyett vándorkönyveket rendszeresítettek, amelyek – mint a legények személyes iratai – csak a legkritikább esetekben kerültek be a hazai közgyűjteményekbe. E könyvekből egy-egy legény útja nyomon követhető. Még pontosabbak az útinaplók, amelyek nemcsak a

meglátogatott városok és mesterek nevét, hanem a vándorló legény benyomásait is megismertetik a kutatóval. Statisztikailag is feldolgozhatók a hazai és külföldi szálláskönyvek adatai, amelyekből egy-egy szakma legényeinek vándorlási útja rajzolható meg. A szerkesztő megállapítása szerint a bejárt terület Nyugaton a Rajnáig, Keleten Szilézia-Galicia határáig húzódott.

A 18. század végétől, 19. század elejétől a legények utazását, az idegen városokban történő eligazodását címtárak, útikönyvek is segítették. Sőt az 1800-as évek első évtizedeiben már külön a vándorlegények számára adtak ki hasznos ismereteket tartalmazó füzeteket. Ezek száma a 19. század második felétől megnőtt.

Külön fejezetet szentel a szerkesztő a céhszokások leírásának, közép-európai párhuzamokkal. Elsőként a legényavatásnál használt céhkoszorút, illetve a céhkoronát említi. Utóbbiból Magyarországon összesen két darab található a debreceni múzeumban, azonban Domonkos Ottó kutatásai szerint 1610–1880 között 13 helységben alkalmazták. Ismeretes volt e szokás Bázelben, Hamburgban, Nürnbergben, a felső-ausztriai Welsben, stb. Rendkívül érdekes a heti összejövetelek leírása, ahol segítettek az újonnan érkezőket munka keresésében, a rászorulóknak segélyeket adtak, az elutazókat búcsúztatták stb. A szerkesztő ezeket a legény-gyűléseket a görög 1614-ből származó magyar nyelvű párbeszéd-formuláival dokumentálja, amelyek leggyakrabban hangzottak el ilyen alkalmakkor. Végül szól a legények névadási szokásairól, amivel az eddigi céhtörténeti irodalom keveset foglalkozott. A nevek megfejtéséhez német szakmunkákat hív segítségül.

A szép kiállítású kötet függelékében legényszabályzatok szövegei, mesterek visszaemlékezései, inas és legény próbamunka-leírások, szász és thüringiai szálláskönyvek magyar vonatkozású adatai találhatóak. Domonkos Ottó mondanivalóját, illetve kutatási eredményeit 46 (!) általa szerkesztett térképpel illusztrálja, ezen kívül 69 fekete-fehér és 37 színes kép teszi az anyagot változatossá.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Sarkady Sándor: Tatai Zoltán (szerk.): Wallner Ernő Budapest, 2002.

Sarkady Sándor: Tatai Zoltán (szerk.): Wallner Ernő

Budapest, 2002.

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Kiadói Főosztálya *Tudós tanárok – tanár tudósok* címmel értékes sorozatot indított 2000-ben. A sorozat munkatársai olyan jelentős tudósok bemutatására vállalkoztak, akik – szakterületük művelése mellett – pedagógiai tevékenységükkel, nemzetnevelő munkájukkal is maradandót alkottak. Az 5-6 íves könyvecskék bevezetésként rövid életrajzot közölnek, majd a tanár tudósok írásaiból választott szemelvényekkel az illető pályaképét is bemutatják, értékelik. A sorozatból eddig több, mint tíz füzet jelent meg már – többek között Fináczy Ernőről, Fülep Lajosról, Jedlik Ányosról, Kiss Áronról és Teleki Pálról. Az igényes sorozat 14. 396darabja Wallner Ernőt, a hazai földrajztudomány kiválóságát mutatja be, aki – számos soproni vonatkozása miatt – külön is érdemes figyelmünkre.

Dr. Tatai Zoltán kísérőtanulmányából élénk rajzolódik Wallner életútja, nemes emberi alakja, a településföldrajz tudósának és az elhivatott pedagógusnak az arcéle. Wallner Ernő 1891. február 10-én született Királyfalván. Egyetemi tanulmányai Eötvös-kollégistaként a Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte, ahol 1914-ben szerezte meg földrajz-természetrjz szakos tanári oklevelét. 1916-ban Felsőlvön az

evangélikus gimnázium tanárává választották. A vesztes háború után – mert szíve hazahúzta – megszerezte a kereskedelmi iskolai tanári oklevelet is. Így nem kellett Ausztriában maradnia, állást kapott a veszprémi Felsőkereskedelmi Iskolában, ahol később az igazgatói posztot is betöltötte. 1943-ban került a soproni Fáy András Kereskedelmi Iskola élére. Lelkiismeretes tanári munkája mellett lankadatlanul végezte tudományos kutatómunkáját is. Már 1925-ben egyetemi doktorátust szerzett a felső-őrvidéki magyarság településföldrajzáról készült disszertációjával. 1937-ben a Bakony gazdaságföldrajzáról írt tanulmányával a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen, 1942-ben pedig a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen magántanárrá habilitálták.

Sopronban a második világháború nehéz éveiben is töretlen lendülettel végezte tudományos munkáját. 1952-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Földrajzi Intézetének decenssévé nevezték ki. Ekkor védte meg kandidátusi disszertációját, amit Dunaföldvár és Paks településföldrajzáról írt. Az 1956-os forradalmat követő megtorlások során máról holnapra nyugdíjba kényszerítették. Tanítványaitól el sem búcsúzható – ugyanakkor jegyzeteit még évtizedekkel később is tanították és tanulták az egyetemen. 1982-ben – mindkét szemére vakon – hunyt el Budapesten.

Sopronban jó emlékezetét őrzik a méltatlanul félreállított tudósnek és tanárnak. Múlhatatlan érdeme, hogy a gondjaira bízott Kereskedelmiben 1944-45 vészterhes éveiben a német, majd a szovjet megszállókkal szemben is sikerült megóvnia az iskola könyvtárát és értékes szertárait. A háborút követően – mint a soproni közelet aktív tagja –, a Pedagógusok Szabad Szakszervezetének városi elnökeként dolgozott, s egyik fő szorgalmazója volt a soproni Berzsenyi Dániel Népi Kollégium létrehozásának is.

Nyitott, felnőtt szellemű iskolát tudott teremteni Sopronban – írta róla később egyik fáysta tanítványa. Hasonlóképpen mély nyomokat hagyott hallgatóiban az egyetemi oktató is. Somogyi Sándor, a földrajztudomány mai doktora így emlékezik: „... példaképe volt a módszeres alaposágú, sokoldalúan felkészült, ... avatott szuggesztivitással előadó tanárnak ... érezni lehetett, hogy ... levont következtetések neki is meggyőződését képviselik.” Másik hajdani hallgatója, Marosi Sándor akadémikus, így jellemzi példaadó tanári és emberi magatartását: „A kor és a témája kínálta, sőt elvárta volna tanárától, hogy ideológiai tanokat terjesszen, propagáljon. Ő sokoldalú képzettségére, olvasottságára, gyakorlatára alapozva korszerű földrajztudományt oktatott.”

Wallner Ernő emlékének megidézésével – az alapos kísérőtanulmánnyal és a szemelvények lényeglátó kiválasztásával – Dr. Tatai Zoltán dicséretreméltó szolgálatot tett a neveléstörténet ügyének.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Kiss Mária: Vajk Ádám (szerk.): A pápoci prépostság iratai.

397 Kiss Mária: Vajk Ádám (szerk.): A pápoci prépostság iratai. A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Segédletek 2.

Győr, 2003. 92 p.

Alig három év telt el a Győri Egyházmegyei Levéltár – Püspöki és Székeskáptalani Hiteles- és Magánlevéltár – új honfoglalása óta, és már kezében tartja az olvasó az intézmény két frissen megjelent segédletét. Hogy mekkora munka van e kiadványok mögött, csak az tudja valójában értékelni, aki ismerte a levéltár előző raktárait, azok állapotát, az iratok rendezettségét, a segédletek hiányát, a rossz kutatási

lehetőségeket.

A levéltár munkatársai egyidejűleg valósították meg a levéltáros legalapvetőbb feladatait, az iratanyag biztonságos őrzését, az iratok rendezését, azokhoz megfelelő szintű segédletek készítését. A levéltár költöztetése után kezdődhetett meg az anyag számbavétele, a leggyakrabban használt állagok segédleteinek elkészítése.

Az Egyházmegyei Levéltár két repertóriumra szinte azonos időben látott napvilágot. Az egyik a Győri Püspöki Levéltár egyik fondjába tartozik (az „Iskolai Levéltár” *Horváth Richárd*tól), a másik a káptalani magánlevéltár egyik állaga: „A Pápoci Prépostság iratai”-nak repertóriumra, amelyet *Vajk Ádám* készített el. Bár a prépostság iratainak terjedelme mindössze 8,82 iratfolyóméter, forrásértéke rendkívül gazdag; időhatárai 1213-tól a 20. század közepéig terjednek.

A pápoci ágostonrendi prépostságot a Nádasi nemzetséghez tartozó Magyar Pálné, Gelsei Margit alapította 1365-ben, és jelentős birtokot adományozott számára. A négy kanonokból álló prépostság élén a prépost állt, aki egyben a győri székeskáptalan tagja is volt. A prépostság a török pusztítások következtében megszűnt, birtokai a győri székeskáptalan kezelésébe, tulajdonába kerültek, később pedig az egyházmegye része lett. A birtokkormányzat iratai jól tükrözik a tulajdonjogban bekövetkezett változásokat.

Vajk Ádám a segédlet bevezetőjében ismerteti a prépostság rövid történetét, az iratok tagolódását, iratkezelési gyakorlatát, a századok során elvégzett rendezéseket, azok alapelveit. A jelenlegi rend kialakításánál új szempontot alkalmaztak, nem őrizték meg a korábbi rendezést, de egyes iratcsoportokat megtartottak. Az iratok állagának biztonsága érdekében változott az őrzési forma is. A *Cimeliotheca et theca* sorozatot dobozokban és tékában kiterítve helyezték el. A szálas iratokat fraktur formában, dobozokban tárolják. Az anyag egy része kötetekben található. A prépostság irataiból a rendezés során a Mohács előtti okleveleket kiemelték és a levéltár oklevélgyűjteményébe helyezték el. A térképek ugyancsak külön gyűjteménybe, a térképgyűjteménybe kerültek.

A prépostság iratainak állaga három részre tagolódik: a törzsanyag, *Cimeliotheca et theca* sorozat, valamint a gazdasági iratok. Az utóbbi két részre oszlik: a régi és új sorozat, amely időrendben található. A repertórium az új raktári rendben ismerteti az iratanyagot. A kötetek (80 kötet): számadáskönyvek, pénztárkönyvek, árvaszámadások, birtokeladási jegyzőkönyvek, egyezséglevelek, protokollumok, úriszéki jegyzőkönyvek, üzemvizsgálatok és tervek, összeírások és más vegyes természetű ügyek. A szálas anyagnál dobozonként sorolja fel az egyes iratcsoportokat, azok időrendi határát.

398A prépostság Mohács után keletkezett iratait 1600-ig bezárólag regesztákban közli. A regesztákban minden adat megtalálható, ami a kutató tájékoztatásához szükséges (a kiadó neve, az irat keletkezésének dátuma, rövid tartalma), megadja a pontos levéltári jelzetet, és az irat külső képe is utal (anyaga, pecsételésmódja, stb). Ezt követően a *Cimeliotheca et theca* sorozat darabszintű jegyzékét teszi közzé. Minden iratnál megadja az irat dátumát, kiadóját, jelzetét. A megjegyzés rovatban feltünteti, ha az iratot károsodás érte, (sérült, vízfoltos); megjegyzi, ha egy irat azonos egy másikkal, vagy különös érdeklődésre tarthat számot (prépost archontológia) ha két irat egy lapon készült, ha egy irat a másikkal folytatása, ha egy irat két lapon készült. Hasznosak a lábjegyzetben közöltek, ha a mikrofilmen megtalálható az irat, megadja a mikrofilm jelzetét is.

A gonddal, hozzáértéssel készült munka joggal érdeklődésre tarthat számot a kutatók széles körében. A prépostság birtokai több megye területén feküdtek. Az uradalmakhoz tartozó falvak egy része a mai

országhatáron kívül található. Így nemcsak a hazai, de a külföldi kutatók is jól használhatják e segédletet, amely a legkülönbözőbb témákhoz ad forrásanyagot. Így az egyháztörténettel foglalkozó kutatók többek között az ágostonosok letelepedésére, működésére, az egyházmegyékhez tartozó plébániák életére, pasztorációs munkájára gazdag anyagot találhatnak. A prépostság kegyurasága alá tartozó és az általa fenntartott alapítványokra és más intézményekre is található adatok: így iskolákra, tanítómesterekre.

Az itt közzétett adatok a gazdaságtörténet forrásául is szolgálnak: a malmokról, vámokról, a jobbágyok szolgáltatásairól, az egyes uradalmak gazdálkodásáról az inventáriumok, számadások, termés-összeírások, tisztartói jelentések adnak felvilágosítást. Az egyes iratok a műemléki kutatások, az építészet, és a régészet számára is még sok ismeretlen adatot rejthetnek. A helytörténettel foglalkozók szinte valamennyi témára meríthetnek belőlük.

Az iratok használatához szükséges tájékoztatás német nyelven is megtalálható. A prépostság állagjegyzékét betűrendes név és helynévmutató zárja. A kutatást még jobban megkönnyítené a helynévmutató bővítése. Pl.: ha valaki egy plébánia történetére szeretne adatokat keresni, de nem ismeri a plébánosok nevét, akkor sok esetben az egész mutatót végig kell olvasnia, mivel a község, város nevével nem szerepel minden előfordulási hely, hanem csak a plébános nevével.

A kötetben közzétették a Győri Egyházmegyei Levéltár fondjegyzékét is (Székeskáptalani és Püspöki Levéltár), ami jó eligazítást ad az esetleges további kutatásokhoz. A Győri Egyházmegyei Levéltár és a kötet szerkesztője, Vajk Ádám munkájáról csak elismeréssel szólhatunk, és várjuk a következő fondokról, állagokról készült hasonló színvonalas kiadványokat.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Közlemények

399 Közlemények

2003. évben a Soproni Városszépítő Egyesületnek az adózó állampolgárok 1 %-os felajánlásukból 195.892,- Ft-ot adományoztak, amelyet nagyon köszönünk.

Az összeget a Deák Ferenc születésének 200. évfordulójára állítandó szobor költségeire fordítottuk.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Közlemények / Helyreigazítás

Helyreigazítás

A 2003. évi 3. szám 309-310. oldalán közölt recenzió címéből sajnálatos módon kimaradt a kötet szerzőjének, Baranyai Lenkének a neve. A hiányosságért ezúton kérünk elnézést a szerzőtől és olvasóinktól.

2003. LVII. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Bartha Dénes egy.tanár, intézetigazgató, Nyugatmagyarországi Egyetem,
9400 Sopron, Bajcsy Zsilinszky u. 4.

Dóka Klára főlevéltáros, Magyar Országos Levéltár, 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2-4.

Dominkovits Péter főlevéltáros, Soproni Levéltár, 9400 Sopron, Fő tér 1.

Kiss Mária főlevéltáros, Szombathelyi Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 9700 Szombathely,
Berzsenyi tér 3.

Kubinszky Mihály ny.egyetemi tanár, 9400 Sopron, Kökényes köz 3.

Márfi Attila főlevéltáros, Baranya Megyei Levéltár, 7601 Pécs. Pf. 392.

Németh Ildikó főlevéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron. Pf. 82.

Pápai László egy. adjunktus, Nyugatmagyarországi Egyetem, 9400 Sopron, Bajcsy Zsilinszky u. 4.

id. Sarkady Sándor ny. tanszékvezető főiskolai tanár, Benedek Elek Óvóképző Főiskola, 9400
Sopron, Ferenczy J. u. 5.

ifj. Sarkady Sándor könyvtáros, Széchenyi István Városi Könyvtár, 9400 Sopron, Pócsi u. 25.

Sasfi Csaba történész, 1126 Budapest, Hertelendy u.1/b.

Wallner Ákos geofizikus, ny. tud. kutató, 9400 Sopron, Mátyás kir. u. 20.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

1 Domonkos Ottó és a Soproni Szemle kapcsolatáról öt évvel ezelőtt, tudós kollegánk 70. születésnapja alkalmából már megemlékeztünk (SSz. 1998. 195. p.). Most teljes eddigi életútjának ismertetésével szeretnénk köszönten!

2 (Megjegyzés - Popup)

1 Bár a jezsuita rendet 1773-ban feloszlatták, Sopron azon kevés jezsuita székhelyek közé tartozik, ahol az egykori rendtagok még a rend megszűnése után is játszottak iskolajátékokat. Így a városban a felszámolást követően 1776-ig még három darabot adtak elő.

3 (Megjegyzés - Popup)

2 Staud Géza: A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai 1561–1773. III. kötet. Bp., 1988. 211. (továbbiakban: Staud III.).

4 (Megjegyzés - Popup)

3 Az ezekről készült mikrofilmek az OSZK Kézirattárában megtalálhatók: Tm 1/1259-1261 34. tekerecs.

5 (Megjegyzés - Popup)

4 Várostarténeti jelentőségű freskó. In: Új Ember LVII. évf. 10. sz. (2001. március 11.); www.jezsuita.hu (Magunkról – Adattár – Rendtörténet).

6 (Megjegyzés - Popup)

5 Kilián István – Székely György: Iskolai színjáték Magyarországon. In: Magyar színháztörténet 1790–1873. Szerk.: Székely György. Bp., 1990. (a továbbiakban: Kilián–Székely 1990.) 22.

7 (Megjegyzés - Popup)

6 Kilián –Székely 1990. 22.

8 (Megjegyzés - Popup)

7 Balázs Mihály – Monok István: Pápai szemináriumok magyarországi alumnusai. Szeged, 1990. 5-7.

9 (Megjegyzés - Popup)

8 A magyar dráma gyöngyszemei. Iskoladramák (XVIII. század). Szerk.: Kerényi Ferenc. Bp., 1995. (a továbbiakban: Kerényi 1995.) 466-467.

10 (Megjegyzés - Popup)

9 Kerényi 1995. 21-23.

11 (Megjegyzés - Popup)

10 Angyal Endre: Theatrum Mundi. Bp., 1938. 26.

12 (Megjegyzés - Popup)

11 Váli Béla: A magyar színészet története. Bp., 1887. (a továbbiakban: Váli 1887.) 18.

13 (Megjegyzés - Popup)

12 Szilas László S.J.: Magyar jezsuiták a 18. század tudományos életében. In: www.jezsuita.hu. (Magunkról – Adattár – Rendtörténet).

14 (Megjegyzés - Popup)

13 Lásd a 3. sz. a jegyzetet.

15 (Megjegyzés - Popup)

14 Márfi Attila: Fejezetek a jezsuita iskolai színjátszás történetéből Pécsen a 17. század végén és a 18. században. Kézirat. 3. (Megjelenés alatt a Koller József kanonok tiszteletére szerkesztett tanulmánykötetben.)

16 (Megjegyzés - Popup)

15 A latin passió „szenvedés” szóból képzett műfaji meghatározás. Jézus Krisztus evangéliumok szerinti, Virágvasárnaptól Nagypéntekig tartó szenvedésének ünnepélyes felidézése, énekek, felolvasások, illetve passiójátékok alkalmazásával. A passiókat a zeneirodalomban oratórikus és polifon formában számosan feldolgozták. Liturgikus Lexikon. Szerk.: Verbényi István, Arató Miklós Orbán. Bp., 1989. 207. (a továbbiakban: LL 1989.) Ehelyütt köszönöm meg *Gál Éva* főmuzeológus osztályvezetőnek, hogy a könyvészeti forrásra a figyelmemet felhívta, s számos észrevételével segítette munkámat.

17 (Megjegyzés - Popup)

16 LL 1989. 180-181. A görög műszteron „titok” szóból származó műfaj-meghatározás. A misztérium eredetileg pogány istentiszteleti aktus neve, amit azért tartottak meg, hogy a jelenlévők ezáltal az istenséggel egyesüljenek. Pál leveleiben úgy fordul elő ez a kifejezés, mint Isten minden idők előtt elhatározott titkos terve, amely Krisztus által kapott értelmet, és az igehirdetés feltárja ennek a titkos tervnek a lényegét. Valójában a magyar „titok” szóalak csak részben tudja visszaadni ennek a kifejezésnek a mélyebb, összetettebb értelmét.

18 (Megjegyzés - Popup)

17 Váli 1887. 18.

19 (Megjegyzés - Popup)

18 Kilián–Székely 1990. 23.

20 (Megjegyzés - Popup)

19 Váli 1887. 24-26.

21 (Megjegyzés - Popup)

20 Lásd a 6. sz. a jegyzetet.

22 (Megjegyzés - Popup)

21 Váli 1887. 31-32. A 18. század második felében pl. Nagyszombatra a jezsuita kollégisták Pozsonyból hozattak egy „hivatásos” színészt, hogy az előadásra kerülő iskolajáték táncbetéteit betaníttassa. A pozsonyi Miasszonyunk Női Rend 1761-ben tervezett előadásához is egy színész rendező adott segítséget.

23 (Megjegyzés - Popup)

22 Kerényi 1995. 468.

24 (Megjegyzés - Popup)

23 Uo.

25 (Megjegyzés - Popup)

24 Váli 1887. 40.

26 (Megjegyzés - Popup)

25 Jelesebb átdolgozásai: „Nemes ember”, „Nemes asszony”, „Nemes ifjú” cím alatt William Darel angol jezsuita szerző műveinek átköltései, az „Udvari ember”-t pedig Baltasar Gracian: „Oraculo manual” c. művéből fordította és írta át. A „Szent ember”, „Bölcs ember” és a „Constantinus Poyphyrogenitus” c. művek alapmunkái, azaz

eredeti szerzőik nem ismertek. Magyar Irodalmi Lexikon I. k. Főszerk.: Benedek Marcell. Bp., 1963. (a továbbiakban: MIL 1963.) 324.

27 (Megjegyzés - Popup)

26 MIL 1963. I. k. 492-493.

28 (Megjegyzés - Popup)

27 Váli 1887. 29., Márfi Attila: Fejezetek a jezsuita iskolai színjátszás... 5. (Kézirat).

29 (Megjegyzés - Popup)

28 Kilián–Székely 1990. 25. A többi szerzetesrend által előadott iskolajátékok résztvevőit azonban néha jutalmazták: Így Bártfa, Késmárk és Poprád evangélikus iskoláiban, a miskolci minoritáknál stb.

30 (Megjegyzés - Popup)

29 Staud Géza: Magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai IV. Mutatók. Bp., 1994. (a továbbiakban: Staud IV.) 225-229. Olaszul Sopronban adtak elő két ízben színdarabokat 1769-ben és 1771-ben, franciául szintén a soproni jezsuita rendházban öt alkalommal (1768, 1771, 1772-ben kétszer és 1773-ban), és Nagyszombaton két esetben (1765, 1768).

31 (Megjegyzés - Popup)

30 Staud IV. 229.

32 (Megjegyzés - Popup)

31 Márfi Attila: Horvát nyelvemlékek és a Zrínyi-kultusz nyomai a 17. és 18. századi jezsuita színjátszóknál Magyarországon. Kézirat. Megjelenés alatt a „Pjogledi” 2003. évi utolsó számában, horvát nyelven. 5.

33 (Megjegyzés - Popup)

32 Uo.

34 (Megjegyzés - Popup)

33 Staud Géza: A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai II. 1561–1773. Bp., 1986. 212. (a továbbiakban Staud II.).

35 (Megjegyzés - Popup)

34 Molnár Antal: A Szentszék és a hódoltság missziók, katolikus egyház a hódolt Magyarországon. In.: www.jezsuita.hu Vigilia 1997. 7. (Magunkról – Adattár – Rendtörténet).

36 (Megjegyzés - Popup)

35 Molnár Antal: A jezsuita rend a 16. századi Magyarországon. Vigilia 1999. 5. www.jezsuita.hu (Magunkról – Adattár – Rendtörténet).

37 (Megjegyzés - Popup)

36 Staud II. 135.

38 (Megjegyzés - Popup)

37 Gyenis András S.J.: Régi jezsuita rendházak: Központi kormányzat. Vác, 1941. 91. www.jezsuita.hu (Magunkról – Adattár – Rendtörténet). (a továbbiakban: Gyenis 1941.)

39 (Megjegyzés - Popup)

38 Uo. Staud Géza viszont úgy tudta, hogy ezt a javadalmat szintén Draskovich György adományozta a rendnek.

40 (Megjegyzés - Popup)

39 Staud II. 135.

41 (Megjegyzés - Popup)

40 Uo.

42 (Megjegyzés - Popup)

41 Gyenis 1941. i.h.

43 (Megjegyzés - Popup)

42 Staud IV. 149., 228.

44 (Megjegyzés - Popup)

43 Staud IV. 228.

45 (Megjegyzés - Popup)

44 Székely György – Szilágyi Katalin: Középkori és reneszánsz előzmények. In: Magyar színháztörténet 1790–1873. Főszerk.: Székely György. Bp., 1990. 15.

46 (Megjegyzés - Popup)

45 Csatkai Endre: A soproni színesztet története 1841–1950. Sopron, 1960. (A Soproni Szemle kiadványainak új sorozata: 2. szám.) (a továbbiakban: Csatkai 1960.) 5.

47 (Megjegyzés - Popup)

46 Csatkai 1960. 5., Magyar Színházművészeti Lexikon. Főszerk.: Székely György. Bp., 1994. (a továbbiakban: MSzL 1994.) 697.

48 (Megjegyzés - Popup)

47 A polgármesternek még két színműve ismert: 1617: „Electio Trigoniana”, 1619: „Actus Oeconomicus”. MSzL 1994. 697.

49 (Megjegyzés - Popup)

48 A négy kötetes forrásmunka negyedik kötete 1994-ben jelent meg, s az előző három kötetben, kollégiumok szerint feltüntetett iskoladramák különböző szintű névmutatoit tartalmazza. Megjelenését a szerző már nem érthette meg. A három kötet sorrendben az alábbi városok jezsuita kollégiumában előadott iskolajátékokat tünteti fel:
I. kötet: Nagyszombat, Kolozsvár, Gyulafehérvár, Nagyvárad, Vágsellye, Znióváralja, Homonna, Pozsony, Szepeskáptalan, Komárom.

II. kötet: Győr, Kassa, Gyöngyös, Szatmár, Pécs, Sopron, Liptószentmiklós, Ungvár, Szakolca, Trencsén, Besztercebánya, Selmecebánya, Rozsnyó, Eperjes, Lőcse, Kassa.

III. kötet: Nagybánya, Kőszeg, Esztergom, Buda, Székesfehérvár, Eger, Nagyszében, Brassó, Székelyudvarhely, Pest, Temesvár, Bazin, Zágráb, Varasd, Eszék, Pétervárad, Pozsega.

50 (Megjegyzés - Popup)

49 Staud II. 186-187.

51 (Megjegyzés - Popup)

50 Mind a négy Staud-féle forráskötetben számos ilyen szintű bejegyzés található, ugyanis vagy utólagosan

jegyezhetők be, amikor már ténylegesen nem tudták, milyen darabokat játszottak, vagy egyszerűen elmulasztotta a korabeli krónikás a pontos adatokat beírni.

52 (Megjegyzés - Popup)

51 Pl. 1649 és 1654, 1654 és 1659 és 1675 és 1677 között nem regisztráltak az anyakönyvben játszási eseteket. Staud II. 141-145.

53 (Megjegyzés - Popup)

52 Ezúton köszönöm meg *Rajczy Péter*nek, a Baranya Megyei Levéltár munkatársának a latin szövegek lefordítását, és hasznos észrevételeit.

54 (Megjegyzés - Popup)

53 Timár Kálmán: Heigl Ambrus, a jezsuita dráma művelője. In: Egyetemes Philológiai Közöny 53. (1929) 180-236. (a továbbiakban: Timár 1929.)

55 (Megjegyzés - Popup)

54 Staud II. 137.

56 (Megjegyzés - Popup)

55 Timár 1929. i. h.

57 (Megjegyzés - Popup)

56 Uo.

58 (Megjegyzés - Popup)

57 Uo. A mű eredeti címe: *Pestis Flagellum Dei*. Staud. II. 138.

59 (Megjegyzés - Popup)

58 Uo.

60 (Megjegyzés - Popup)

59 Uo. Feljegyzése szerint a jezsuita Historia Domus összehasonlítást tett az evangélikus és a jezsuita iskolai színjátszás között.

61 (Megjegyzés - Popup)

60 Staud II. 139.

62 (Megjegyzés - Popup)

61 Staud II. 135.

63 (Megjegyzés - Popup)

62 Márfi Attila: Fejezetek a jezsuita iskolai színjátszás... 9. (Kézirat).

64 (Megjegyzés - Popup)

63 Uo.

65 (Megjegyzés - Popup)

64 Staud IV. 67.

66 (Megjegyzés - Popup)

65 Staud II. 160.

67 (Megjegyzés - Popup)

66 Herbert Haag: Bibliai Lexikon. Bp., 1989. 226-227.

68 (Megjegyzés - Popup)

67 Staud IV. 67.

69 (Megjegyzés - Popup)

68 Demetrius: 1728, 1767, Celsus (Beatus) Martyr: 1763, Celsus et Nazarius Martyres: 1769. Staud II.54., 71.

70 (Megjegyzés - Popup)

69 Staud IV. 212., 215. Staud II. 181.

71 (Megjegyzés - Popup)

70 II. Sám. 13–18.

72 (Megjegyzés - Popup)

71 Staud II. 181.

73 (Megjegyzés - Popup)

72 Staud II. 152.

74 (Megjegyzés - Popup)

73 Staud IV. 230.

75 (Megjegyzés - Popup)

74 Az 1640-es zenei kísérettel bemutatott alkalmakon kívül még az alábbi években láthattak a soproni kollégiumban 1646: *Via adolescentiae Salomonis incognita*, 1647: *Beatissimi nostri patriarchae a liberiori ad saniores vitam conversio*, 1667: *Propheta Elias*, 1668: *Christus aeterni patris filius iram divinam in se solum pro peccatoribus excipiens*, 1696: *Eumenius et Attalus fratres ac Graeciae asiaticae reguli, sive Amor fraternus gloriosus de regni ambitione victor*, 1702: *Serena domus Estorasionae fulcra*.

76 (Megjegyzés - Popup)

75 Az alábbi években voltak ezek a jelentek láthatók: 1641, 1642, 1643, 1644, 1645, 1647 (néhány ízben) 1648, 1655, 1666, és 1747.

77 (Megjegyzés - Popup)

76 Ezen előadások éve a következő: 1641, 1649, 1664, 1667, 1668, 1669, 1670, 1671 és 1677.

78 (Megjegyzés - Popup)

77 Staud II. 141–145.

79 (Megjegyzés - Popup)

78 Úrnapja, Krisztus Szent Testének és Vérének ünnepe. A Szentháromság utáni csütörtökön, de több országban, így hazánkban is a következő vasárnapon megtartott főünnep. LL 1989. 256.

80 (Megjegyzés - Popup)

79 Uo. A liturgikus szokásrend szerint a nagyobb egyházi ünnepek előtti készülődést is ünnepnek tartották, így az Úrnapja előtti közvetlen felkészülést, pontosabban az ünnep előtti nyolcadik napot is megünnepelték.

81 (Megjegyzés - Popup)

80 Úrnapi körmeneteken előadott jelenetek játszási ideje: 1640, 1641, 1642, 1644, 1645, 1647 (két ízben), 1648, 1655, 1666,

82 (Megjegyzés - Popup)

81 Nyugat Európai vallási szekta a középkorban, amelynek tagjai vezeklésül a világ bűneiért nyilvánosan megkorbácsolják saját magukat.

83 (Megjegyzés - Popup)

82 Staud II. 138.

84 (Megjegyzés - Popup)

83 Menoeceus, azaz Menoikeusz, Kreon thébai király fia volt, aki a hazájáért feláldozta életét.

85 (Megjegyzés - Popup)

84 Staud II. 183.

86 (Megjegyzés - Popup)

85 Staud II. 185.

87 (Megjegyzés - Popup)

86 Staud II. 137–187.

88 (Megjegyzés - Popup)

87 E darabok előadási éve: 1642, 1647, 1667, 1671, (kétszer) 1731, 1765, 1768, 1769, 1770 és 1775.

89 (Megjegyzés - Popup)

88 Staud II. 144.

90 (Megjegyzés - Popup)

89 Staud II. 179. A színdarab eredeti címe: *Amasia a Joa Israelis rege devictus.*

91 (Megjegyzés - Popup)

90 Staud II. 186.

92 (Megjegyzés - Popup)

91 Staud II. 185.

93 (Megjegyzés - Popup)

92 Staud II. 139.

94 (Megjegyzés - Popup)

93 Staud IV. 225., 227.

95 (Megjegyzés - Popup)

94 Staud II. Az eredeti darab címe: *Benjamin Ou Reconnoissance de Joseph*

96 (Megjegyzés - Popup)

95 Staud II. 186. A darab eredeti címe: *Sosipatre ou le Triomphe de L' Amour filial.*

97 (Megjegyzés - Popup)

96 Staud II. 187. A darab eredeti címe: *Le Couronnement du jeune David.*

98 (Megjegyzés - Popup)

97 Staud II. 183.

99 (Megjegyzés - Popup)

98 Staud II. 143., Staud IV. 217.

100 (Megjegyzés - Popup)

99 Az élőkép olyan színpadi műfaj, amely számos elemet olvaszt össze a pantomimtól a némajátékokig. A 18. és 19. század sikeres műfaja, (különösen a biedermeier korszakban kedvelték) amelyben nevezetes történelmi jeleneteket (pl. Zrínyi kihoanása) és híres személyiségek alakját elevenítették meg csoportképek, jelmezek, és díszletek segítségével. Később már a legjellemzőbb társadalmi csoportok, fogalmak és más egyéniségek ábrázolása is elismertté vált. Még a 20. században is alkalmazták, könnyedebb zenés darabok és revűk zárójeleneteként. Ekkor már életképnek nevezi a színházi szakma.

101 (Megjegyzés - Popup)

100 Staud IV. 213.

102 (Megjegyzés - Popup)

101 Kilián István: Utószó In: Kelényi 1995. 468.

103 (Megjegyzés - Popup)

102 Amit úgy kell értelmeznünk, hogy alakját több előadásban is megelevenítették élőképekkel, vagy szimbolikusan jelenítették meg. Az ilyen jellegű „szerepeltetést” a jezsuiták feljegyzéseikben úgy tüntették fel, hogy az ábrázolt személy szerepelt az iskoladrámában. Még életében, de halála után is több ilyen iskolajátékot adtak elő a kollégium színpadán.

104 (Megjegyzés - Popup)

103 Staud II. 141., Staud IV. 227.

105 (Megjegyzés - Popup)

104 A magyar dráma gyöngyszemei I.m. (Iskoladrámák) 468-469.

106 (Megjegyzés - Popup)

105 Azaz lefestette, a korszakban a festőket képíróknak nevezték.

107 (Megjegyzés - Popup)

106 Staud IV. 215-216.

108 (Megjegyzés - Popup)

107 Staud II. 143-144.

109 (Megjegyzés - Popup)

108 Staud II. 147-148.

110 (Megjegyzés - Popup)

109 Staud IV. 214. Ekkor a *Scipio nagylelkűsége* c. darabot tekintette meg az Esterházy család.

111 (Megjegyzés - Popup)

110 Staud II. 161-175. Az alábbi művek ezek, az eredeti címeket feltüntetve: 1738: *Jagello magnus Lithuaniae Dux in Poloniae regem electus*. 1741: „*Theobaldus et Guntarius regni Aurelianensis Haeredes patruorum*

ambitione sublata.” 1755: *Leangus Chiensis, proprii filii caede, vitae legitimi Haeredis Parcens.* 1756: *Aëtius de Attila in campis catalaunicis victor.*” 1761: *Oseas Israelis rex post captas samarias a Salmanasare in mediam abductus.*

112 (Megjegyzés - Popup)

111 Kilián–Székely 1994. 26.

113 (Megjegyzés - Popup)

112 Uo.

114 (Megjegyzés - Popup)

113 Csatai 1960. 98. Az album a soproni rendtörténet harmadik kötetének mellékleteként található meg: *Historica Collegij Soproniensis III. (HCS III) Staud II. 136.*

115 (Megjegyzés - Popup)

114 Kugler Alajos: *A soproni színház története 1841–1890.* Sopron, 1891. 4-5. Csatai 1960. 5.

116 (Megjegyzés - Popup)

* A dolgozat alapját képező adatok beszerzésében nyújtott pótolhatatlan segítségért köszönettel tartozom Németh Lászlóné Káldy Zsuzsának, a Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium könyvtárosának és Dominkovits Péternek, a Soproni Levéltár főlevéltárosának. A dunántúli katolikus gimnáziumok 19. századi anyakönyvi adatait – köztük a soproniét is – OTKA kutatás keretében gyűjtöttük össze (A gimnáziumi diákság összetétele a Dunántúlon a 19. század első felében. T 023597/1997, témavezető Bácskai Vera).

117 (Megjegyzés - Popup)

1 Sasfi Csaba: *Az oktatás társadalomtörténeti megközelítése: négy dunántúli nemesifjú kiművelése a reformkorban.* In: *Korall* 3–4. sz. 2001. tavasz–nyár 20–52.

118 (Megjegyzés - Popup)

2 Lásd elsősorban Mályusz Elemér, Oszetzky Dénes, Ungár László és Fallenbüchl Zoltán vonatkozó írásait.

119 (Megjegyzés - Popup)

3 Lásd még Sasfi Csaba i.m. 20–31.

120 (Megjegyzés - Popup)

4 Müllner Mátyás: *A soproni evangélikus főtanoda története a soproni gyülekezet nevezetesebb eseményeivel együtt.* Sopron, 1857., Payr Sándor: *Negyedfélszázados főiskola Sopronban.* Sopron, 1907., Németh Sámuel: *A soproni evangélikus líceum tanuló ifjúsága a XVIII. században.* SSz. 11. (1957) 65–78. (a továbbiakban: Németh), Emresz Károly: *A soproni evangélikus gimnázium a reformkorban és az abszolutizmus korában (1803–1867).* SSz. 22 (1968) 1. sz. (a továbbiakban: Emresz), Fabiny Tibor: *A soproni evangélikus líceum története (1557–1908).* In: *A soproni líceum.* Szerk. Gyórfy Sándor–Hunyadi Zoltán, Bp. 1986. 9–108. (a továbbiakban: Fabiny).

121 (Megjegyzés - Popup)

5 Ez a szándék egyébként nem volt újkeletű, már a *Ratio Educationis* megjelenése után közvetlenül felvetődött. Az evangélikus egyház első egyetemes gyűlésén, 1778-ban, először megválasztott „egyetemes egyházi és iskolai felügyelő (generalis inspector) fontos feladatának tekintette az iskolaügy központi irányítását és egyetemes kötelező tanterv kialakítását.” Fabiny 51.

122 (Megjegyzés - Popup)

6 Mind a 16., mind a 17. század végéről fennmaradtak erre vonatkozó megjegyzések: Fabiny 16., 36.

123 (Megjegyzés - Popup)

7 1790-ben a magyar, 1803-ban a német és 1840-ben a szlovák. Fabiny 69.

124 (Megjegyzés - Popup)

8 *Ratio Educationis*. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Ford. jegyz. és mutat. ellát. Mészáros István, Budapest, 1981. 20. (a továbbiakban: *Ratio Educationis*)

125 (Megjegyzés - Popup)

9 Azaz a Poétika és Retorika, az újabb megjelölés szerint első és második Humanista osztályokról van szó.

126 (Megjegyzés - Popup)

10 *Ratio Educationis* 20.

127 (Megjegyzés - Popup)

11 Németh 65.

128 (Megjegyzés - Popup)

12 Fabiny 35., 44.

129 (Megjegyzés - Popup)

13 Fabiny 57.

130 (Megjegyzés - Popup)

14 Schematismus litterarius sive nomina eorum qui rem scholasticam per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas procurant anno 1796., ill. Schematismus literarius per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas procurant anno MDCCCXXXIX. Buda.

131 (Megjegyzés - Popup)

15 Alapításáról nem tudunk semmi közelebbit, első általunk használt nyomtatott diáknévsora 1827–28-ból való (OSZK iskolai értesítők).

132 (Megjegyzés - Popup)

16 Forrás: a katolikus gimnáziumra Horváth Kristóf: A Soproni kath. Gymnasium története. In: A pannonhalmi Szent Benedek-rend soproni kath. Főgymnasiumának értesítője az 1894/95. iskolai évről. Sopron, 1895. 1–35., az evangélikusra az iskola nyomtatott tanulói névsorai.

133 (Megjegyzés - Popup)

17 Az evangélikus líceum, tehát a teljes iskola diáklétszámára vonatkozóan rendelkezünk publikált összesített adatokkal már 1803-tól egészen 1867-ig, de az adatok forrása nincs feltüntetve: Emresz, melléklet a 32–33. oldalak között. A teljes intézmény összlétszáma alapján itt 1813–1831 között volt folyamatosan 350 felett a diákok száma, és ez 1825–27 között 400 körül tetőzött, de a '30-as évtizedben is átlagosan 350 körüli volt.

134 (Megjegyzés - Popup)

18 MOL Helytartótanácsi levéltár, Dep. Litt-Pol. (C 67) 1777. Distr. Jaurinensis F 2.

135 (Megjegyzés - Popup)

19 Németh 66.

136 (Megjegyzés - Popup)

20 Fabiny 51.

137 (Megjegyzés - Popup)

21 Mind az 1766-os jelentés, mind a Farkas Ádám rektor által az iskola 1775-ös helyzetéről készített részletes munka, a *Symbola* szövege alighanem fényt deríthet erre a kérdésre. Vö. Fabiny 51–52.

138 (Megjegyzés - Popup)

22 Abból, ha a *Parva* és annál alacsonyabb szintű osztályok adatait nem vesszük ennél az arányszámnál figyelembe, többnyire mindössze 1, maximum 2%-nyi eltérés adódik

139 (Megjegyzés - Popup)

23 Dominkovits Péter: Sopron, a 18. század egyik regionális oktatási központja. In: A város térben és időben. Sopron kapcsolatrendszerének változásai. Szerk. Turbuly Éva. Sopron, 2003. 123–170. itt: 136. (a továbbiakban: Dominkovits).

140 (Megjegyzés - Popup)

24 Fabiny 57.

141 (Megjegyzés - Popup)

25 A beiratkozási és osztályonkénti anyakönyvek (nem az összes osztályra és eltérő időszakokból) a Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium Könyvtárában található, a névsorok is részben itt, továbbá a Országos Széchényi Könyvtár iskolai értesítő-gyűjteményében.

142 (Megjegyzés - Popup)

26 MOL C 67 1840–47. 12. kútfő

143 (Megjegyzés - Popup)

27 „Az előbbi osztállyal egybekötve” vagy „polgári iskola”, „polgári népiskola” bejegyzések találhatóak a Donatista osztály rovatában.

144 (Megjegyzés - Popup)

28 Az evangélikusok aránya a Felvidéken volt a megmagasabb, nyugaton 17,5%, keleten 12,4%, a magyarországi átlag 9,1%. A Dunántúl aránya teljesen megegyezik ezzel az országos átlaggal. Az egyes megyék aránya a Dunántúlon a következő volt: Vas 21,1% – Tolna 14,4% – Győr 12,9% – Veszprém 11,7% – Moson 11,5% – Sopron 9,3% – Komárom 4,9% – Somogy 4,7% – Fejér 4% – Baranya 3% – Zala 1,6%. A legkiemelkedőbb városi arányok pedig a Dunántúlon: Sopron 49,2%, Ruszt 48%, Kőszeg 29,9%, Győr 20,9% Vö. Thirring Gusztáv: Az 1804. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Szemle 1936. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a fenti arányok a nem nemes népesség-összeírás alapján lettek kiszámolva, így a soproni evangélikus gimnázium jelentős közönségét adó evangélikus vasi nemesség ezekben a számokban nem jelenik meg.

145 (Megjegyzés - Popup)

29 Lásd ehhez: Sasfi Csaba: A nagykanizsai és keszthelyi gimnázium vonzáskörzete és a diákok lakóhelyi koncentrációja 1748 és 1848 között. In: Iskola és társadalom. Szerk. Sasfi Csaba. Zalaegerszeg, 1997. (Zalai Gyűjtemény 41.) 131–171., itt: 143–144.

146 (Megjegyzés - Popup)

30 A teljes iskolai népességet nézve a 18. században végig 35 % feletti a nemesek aránya, 14 % vagy annál magasabb a polgároké: Dominkovits 134–135.

147 (Megjegyzés - Popup)

31 MOL C 67 1783. Distr. Jaurinensis N 1. 102.

148 (Megjegyzés - Popup)

32 MOL C 67 1783. Distr. Jaurinensis N 1. 102.

149 (Megjegyzés - Popup)

33 Vö: Sasfi Csaba: Tandíj: elitképzés vagy közoktatás? II. József oktatáspolitikai rendeletei. Századvég új folyam 9. sz. 1998. nyár 133–157., 149.

150 (Megjegyzés - Popup)

34 A győri tankerület, vagyis lényegében az egész Dunántúl gimnáziumainak 1783–1844 közötti társadalomtörténeti elemzése, az egyes középiskolák társadalmi karakterének meghatározása készülő PhD disszertációm egyik fejezetét képezi.

151 (Megjegyzés - Popup)

35 Dominkovits 169–170., Sasfi Csaba: Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban. 1–5. kötet. Recenzió. *Korall* 9. 2002.

152 (Megjegyzés - Popup)

36 Dominkovits 133–134., 169–170.

153 (Megjegyzés - Popup)

1 153 P. Miklós Tamás: „Ifjúsági szerveződések évszázada?” Gyermek- és ifjúsági szerveződések a 19–20. századi Magyarországon. In: URL: <http://www.oki.hu/upsz.asp>. Országos Közoktatási Intézet honlapja, Új Pedagógiai Szemle 1997.

154 (Megjegyzés - Popup)

2 P. Miklós 1997.

155 (Megjegyzés - Popup)

3 Ravasz János szerk.: Dokumentumok a magyar nevelés történetéből 1100–1849. Bp., 1966. 214. p.

156 (Megjegyzés - Popup)

4 vö.: Kelényi Ferenc: Kazinczy Ferenc soproni kapcsolatai és díszpolgársága. In: SSz. 13. (1959) 305—324. p.

157 (Megjegyzés - Popup)

5 Benkő László: A Magyar Társaság. In: Györffy Sándor – Hunyadi Zoltán (szerk.): A soproni líceum. Sopron, 1986. 184. p.

158 (Megjegyzés - Popup)

6 Benkő 1986. 188–191. p.

159 (Megjegyzés - Popup)

7 Soproni Evangélikus Gyülekezet Levéltára (=SevL) 66/1875. II.25. Tanügyi iratok.

160 (Megjegyzés - Popup)

8 A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend Soproni Szt. Asztrik Kath. Gimnáziumának értesítője az 1935/36 iskolai évről. Sopron, 1936. 155. p.

161 (Megjegyzés - Popup)

9 Horváth Kristóf: A soproni kath. gymnasium története. In: A Pannonhalmi Szent Benedek Rend soproni kath. főgymnasiumának értesítője az 1895/96 iskolai évről. Sopron, 1896. 69. p.

162 (Megjegyzés - Popup)

10 Hárs József: Önképzőkörök Sopronban 1867 és 1945 között. In: SSz. 50. (1996) 2–3.sz. 237. p., vö.: Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (=SL) VIII.52. Pannonhalmi Szt. Benedek Rend Soproni Szt. Asztrik Gimnáziuma iratai 1707–1948. 105. Önképzőköri jkv. 1922–1942. A Guzmics kör 1922. szeptember 1-jével alakult újjá.

163 (Megjegyzés - Popup)

11 SL VIII. 53. Soproni Állami Széchenyi István Gimnázium iratai 1875–1954. Tantestületi jegyzőkönyv 1884. szeptember 1.

164 (Megjegyzés - Popup)

12 Sopron c. újság, 1891. június 6. 4. p. Az Állami Főreáliskola Berzsényi-köre önképzőköri évbefejező ünnepe., vö.: SL X.122. Soproni Állami Széchenyi István Fiúgimnázium Berzsényi Önképzőkörének iratai 1889–1895. 1. d. A Berzsényi Önképzőkör jegyzőkönyve 1889–1894.

165 (Megjegyzés - Popup)

13 SL X. 117. Soproni Laehne-féle Nyilvános Gimnázium Petőfi Önképzőkörének iratai 1892–1899. 1. k. Önképzőköri jegyzőkönyv 14–15. p.

166 (Megjegyzés - Popup)

14 A soproni Laehne-féle nyilvánossági joggal bíró gymnasium értesítője az 1890/91 évről. 53. p.

167 (Megjegyzés - Popup)

15 A soproni Laehne-féle nyilvánossági joggal bíró gymnasium értesítője az 1901/02 évről. 92. p., vö: A soproni Laehne-féle nyilvánossági joggal bíró gymnasium értesítője az 1912/13 évről. 38. p.

168 (Megjegyzés - Popup)

16 Hárs 1996. 234. p.

169 (Megjegyzés - Popup)

17 Az Isteni Megváltó Leányainak soproni anyaházában fennálló Tan- és Nevelőintézet értesítője az 1925/26 iskolai évről. 8. p.

170 (Megjegyzés - Popup)

18 SL XV.40. Megszűnt Egyesületek Okmánytára 1919–1949. 2.d. I/18.

171 (Megjegyzés - Popup)

19 SL XV.40. 9.d. II/1.

172 (Megjegyzés - Popup)

20 SL XV.40. 9.d. Kimutatás a Sopron sz. kir. város területén működő egyesületekről 1927. sz. n.

173 (Megjegyzés - Popup)

21 SL XV.40. 9.d. II/14.

174 (Megjegyzés - Popup)

22 SL X..275. Soproni Nemes Magyarokúti Megye iratai 1840–1867. 1.d. A Nemes Magyarokúti megye alaprajza (törvények) 1846/47.

175 (Megjegyzés - Popup)

23 SL X..275. 1.d. Hajnal 4. (1861) 3. sz. 1861. nov. 10.

176 (Megjegyzés - Popup)

24 SL X..275. 1.d. Bimbófüzér 3. (1867) 2. sz. 1867. febr. 15.

177 (Megjegyzés - Popup)

25 SL X.104. Soproni Evangélikus Líceumi Diákszövetség iratai 1941–1950. A Diákszövetségnek csak 1941 utáni iratanyaga maradt fenn, a korábbi iratok a háborús időkben elvesztek.

178 (Megjegyzés - Popup)

26 Németh Sámuel: A soproni „Deákkuti vármegye”. In: SSz. 14. (1960) 265–267. p.

179 (Megjegyzés - Popup)

27 Lauringer Ernő: Az intézet története államosítása 50. évfordulója tiszteletére. In: A Soproni Állami Széchenyi István Reáliskola értesítője az 1925/26. évről. Sopron, 1926. 80–81. p.

180 (Megjegyzés - Popup)

28 A soproni Laehne-féle nyilvánossági joggal bíró gymnasium értesítője az 1898/99 évről. 31–33. p.

181 (Megjegyzés - Popup)

29 A soproni Laehne-féle nyilvánossági joggal bíró gymnasium értesítője az 1905/06 évről. 120. p.

182 (Megjegyzés - Popup)

30 SL X.119. Soproni Szt. Benedek Rend Szt. Asztrik Gimnáziuma Cserkészcsapatának iratai 1920–1944. 1.d. Nyilvántartási napló a cserkészekről 1920–1931., valamint feljegyzés a cserkészcsapat 1920 márciusi megalakulásáról.

183 (Megjegyzés - Popup)

31 Lauringer 1926. 82. p., vö: SL X.128. Soproni Állami Széchenyi István Gimnázium Cserkészcsapatának iratai 1925–1948. 1.d. Adatok a 61. Zrínyi Cserkészcsapat történetéhez 1920.

184 (Megjegyzés - Popup)

32 Horváth László – Madarász Gyula – Zsadányi Oszkár: Sopron és Sopronvármegye ismeretetője 1914–1934. Sopron, 1934. 114. p.

185 (Megjegyzés - Popup)

33 Horváth – Madarász – Zsadányi 1934. 114. p.

186 (Megjegyzés - Popup)

34 SL XV.40. I/57. Soproni M.Kir. Állami Főreáliskolába Járt Tanítványok Szövetsége. Alapszabály 1. p.

187 (Megjegyzés - Popup)

35 SL XV.40. I/59. Soproni Evangélikus Líceumi Diákszövetség. Alapszabály.1. p.

188 (Megjegyzés - Popup)

36 SL XV.40. I/70. Katolikus Bencés Diákok Egyesületének Soproni Osztálya. Alapszabály. 2. p.

189 (Megjegyzés - Popup)

37 Mészáros István: A soproni bencés gimnázium. Pannonhalma, 1994. 107. p., vö.: SL X.120. Soproni Szt. Benedek Rend Szt. Asztrik Gimnáziuma Magyarok Nagyasszonyáról nevezett Kongregációjának iratai 1904–1934.

190 (Megjegyzés - Popup)

38 Az Isteni Megváltó Leányainak soproni anyaházában fennálló Tan- és Nevelőintézet értesítője az 1903/04 iskolai évről. 7–8. p.

191 (Megjegyzés - Popup)

39 A Dunántúli Ág. H. Ev. Egyházkerület Soproni Tanítóképző Intézetének 1937/38 iskolai évi értesítője. 68. p.

192 (Megjegyzés - Popup)

1 Az iskola jelenlegi neve: Nyugat-Magyarországi Egyetem (NyME) Roth Gyula Gyakorló Szakközépiskola és Kollégium.

193 (Megjegyzés - Popup)

2 A nagyszombati egyetemről (1635) a sárospataki főiskoláról (1650) mezőgazdasági témájú előadásokról maradtak fenn dokumentumok vö.: Heckenast József – Zsinka Józsefné: Szakoktatástörténet II. GATE Tanárképző Intézet, Gödöllő, 1983. 38., 83. p.; I.Ratio Educationis (1777) 178.szakasz 4. fejezet: "...minden vármegyében gazdasági iskola nyitassék..."; továbbá Tessedik Sámuel szarvasi iskolája (1779–1795, ill.1799–1806 között), gr.Festetich György „Georgikon”-ja (1797), ezekben a gazdálkodáshoz kötődő erdészeti ismeretek is kapcsolódtak (Heckenast –Zsinkáné: i.m. 62–67. p.)

194 (Megjegyzés - Popup)

3 Az erdészet szakmatörténete iránt érdeklődőknek bőséges információt nyújt: Id. Hiller István: Erdészettörténet (Fejezetek a magyar erdőgazdálkodás és faipar történetéből) c. munkája. (Kézirat. Sopron, 1985, 93., 141 p.)

195 (Megjegyzés - Popup)

4 Heckenast – Zsinkáné: i.m. 92. p., Id. Hiller: i.m. 62, 67. p.

196 (Megjegyzés - Popup)

5 A Helytartótanács 31.611 sz. (1862. aug. 20-i) leirata: in: Erdőszeti Lapok, 1862. 321. p.

197 (Megjegyzés - Popup)

6 Erdőszeti Lapok, 1862, 321. p.

198 (Megjegyzés - Popup)

7 Erdőszeti Lapok, 1863/4.: 135. p.

199 (Megjegyzés - Popup)

8 Erdőszeti Lapok, 1863/4.: 149–150. p.

200 (Megjegyzés - Popup)

9 Erdőszeti Lapok, 1863/III. 103–112. p. Az előgyakorlat mindvégig fontos eleme volt a képzésnek, egészen a szakközépiskolák megjelenéséig.

201 (Megjegyzés - Popup)

10 A törvényjavaslat előkészítésében és a törvény létrejöttében vezető szerepet játszott az Országos Erdészeti Egyesület, és ennek meghatározó személyisége (egyik alapítója és első elnöke) Bedő Albert. Ld.: Király Pál: Bedő Albert élete és munkássága. Sopron, 2000 (Erdésztnagyjaink arcképcsarnoka , 12. füzet).

202 (Megjegyzés - Popup)

11 1879. évi XXXI. t.c. 22. ill. 37.§. Megjegyzendő, hogy a törvény végrehajtását a magánbirtokosok általában erősen akadályozták. A törvényre: Magyar törvénytár (MTT) 1879–1880. évi törvénczykkek, Szerk.: Márkus

Dezső. Bp. 1896. 105–141.

203 (Megjegyzés - Popup)

12 Az épület eredetileg a temesvári hadparancsnok vadászkastélya volt, amely a hadsereg tulajdonát képezte.

204 (Megjegyzés - Popup)

13 Vadas (Vikolinszky) Jenő. In: Egyetemi Bibliográfia I., Szerk. Zsámboki László. Miskolc, 1983, 340-342., 370. p.

205 (Megjegyzés - Popup)

14 Fellelhető a NyME. Roth Gyula Gyakorló Szakközépiskola és Kollégium igazgatói irodájának pánccélszekrényében.

206 (Megjegyzés - Popup)

15 Cserny Győző: A vadászzerdei m. kir. erdőőri szakiskola és alsóbb erdészeti szakoktatásunk fejlődése. Bp. é.n. 4., 28. p.

207 (Megjegyzés - Popup)

16 Cserny: i.m. 4. p.

208 (Megjegyzés - Popup)

17 Cserny: i. m. 5. p.

209 (Megjegyzés - Popup)

18 Kaán Károly: Alsó erdészeti szakoktatásunk kérdéseire. in: Erdészeti Lapok, 1904. IV. 276–294. p., V. 356–374. p. A tanulmány alapos felkészültséget tükröz, a fejlesztésre vonatkozó javaslatait a német, francia, belga osztrák, svájci, svéd és orosz szakképzésre való kitekintés alapján teszi meg.

210 (Megjegyzés - Popup)

19 Cserny: i.m. 8. p.

211 (Megjegyzés - Popup)

20 A képek 1902-ben készültek, az album fellelhető a soproni iskola igazgatói irodájában.

212 (Megjegyzés - Popup)

21 Bedő Albert: „Erdőőr, vagy az erdészet alapvonalai kérdésekben és feleletekben” c. tankönyvének nyolc kiadásáról tudunk.

213 (Megjegyzés - Popup)

22 Cserny: i.m. 8–23. p. Az „Erdészeti kísérletek” c. szaklapban található Török Sándortól publikáció.(Erdészeti kísérletek, II. évf. (1900) Selmechánya, 11–30. p.)

214 (Megjegyzés - Popup)

23 Cserny: i.m. 16–19. p.

215 (Megjegyzés - Popup)

24 A vadászzerdői m. kir. erdőőri szakiskola házszabálya Temesvár, 1910. Fellelhető a soproni iskola igazgatói irodájában.

216 (Megjegyzés - Popup)

25 Házszabály 11.§.

217 (Megjegyzés - Popup)

26 Kollwenz Ödön: Alsó és középfokú erdészeti szakoktatás és az erdészeti szakmunkásképzés története. Agrártörténeli Szemle 18. (1976) 1-2. sz. 201–231., itt: 217.p. (a továbbiakban: Kollwenz 1976.) Török Sándor igazgatótól kívül a tanári kar neve is ismert (a soproni iskola Szt. György utcai épületében korabeli tablók is láthatók), itt csak Muck Andrást említjük, a család soproni vonatkozásai okán.

218 (Megjegyzés - Popup)

27 Szerkesztőségi cikk cím nélkül. Erdészeti Lapok 57. (1918) 303–304. p. Az érdeklentét nyilván a kisebb magán-erdőbirtokokon lehetett valószínű, ahol a gyengébb tudású mérnökök elfogadták a mérnöki képzettséget nem feltétlenül igénylő munkahelyeket is. A konfrontáció árnyéka mindenestre látható.

219 (Megjegyzés - Popup)

28 Az erdőterületek változása a trianoni békediktátum nyomán: 1916-ban 7 391 030 ha; 1922-ben 1 206 742 ha. Ez kb. 85%-os csökkenés! Az állami erdők aránya 28%-ról 14%-ra esett, így csökkent az elhelyezkedési, és nőtt az állás elvesztési esély is. Vö.: Ajtai Sándor: Magyar erdészeti közigazgatás. Erdészeti Lapok 1935. 1. p.

220 (Megjegyzés - Popup)

29 Kollwenz Ödön: Elképzelések az erdészeti szakoktatásról 1919-ben. in: OEE Erdészettörténeli Közlemények, 6. évf. 1992. 24-30. p.

(Az átköltözés körülményeiről olvashatunk az Erdészeti Lapok 57. évfolyamában: 292–4.p.)

221 (Megjegyzés - Popup)

30 Kollwenz 1992. uo.

222 (Megjegyzés - Popup)

31 Ugyanakkor a tatai és az esztergomi hajdani iskolaépületeken emléktáblát is elhelyeztek.

223 (Megjegyzés - Popup)

32 Erdészeti Lapok, 1924/X. 192. p. A hidasligeti iskola ekkor már a vadászterdei szakiskola igazgatásába tartozott.

224 (Megjegyzés - Popup)

33 1934-ben már a következő területeket használták: erdő: 1649,04 ha; csemetekert: 0,2877 ha; növénykert: 0,2877 ha. Ezeket a területeket az erdőéri iskolával közösen használták. (in: Erdészeti Statisztikai Közlemények, 1932–1933–1934., XXX.b. fejezet.)

225 (Megjegyzés - Popup)

34 Balázs Emil: Erdei fák és cserjék, 1926, FM, 136 p., Erdőműveléstan 1927, FM, 134 p., Katona István: Erdőbecslés 1926, FM, 76 p., Mennyiségtan 1927, FM, 91 p., Erdészeti földméréstan alapfogalmai 1927, FM, 175 p.; Tóber Samu: Az erdészeti talajtan alapfogalmai 1926, FM, 88 p., Az erdészeti éghajlatlan alapfogalmai 1926, FM, 94 p. Kollwenz Ödön: Az erdészeti középfokú oktatás kezdeti éve, in: Bársony Lajos szerk.: A Roth Gyula Erdőgazdasági és Elsődleges Faipari Szakközépiskola centenáriumi évkönyve. Sopron, 1985, 22. p. (a továbbiakban: Centenáriumi évkönyv 1985.).

226 (Megjegyzés - Popup)

35 Dr. Firtás Oszkár (az esztergomi iskola tanára 1947–50 között) közlése.

227 (Megjegyzés - Popup)

36 Erdészeti Lapok, 61. (1922) 299. p. továbbá: Kollwenz 1976. 218. p.

228 (Megjegyzés - Popup)

37 Erdészeti Lapok, 67. (1928) V. 187. p.

229 (Megjegyzés - Popup)

38 A főiskolai lobbis esetleges megléte további kutatást igényel. Az 1918-ban közreadott aggályok (ld. a 27. sz. jegyzetet) valóra válása logikusnak tűnik.

230 (Megjegyzés - Popup)

39 Ez a második magyar nyelvű erdőtörvény: MTT 1935. évi törvények. Jegyz.: Degré Miklós–Várady-Brenner Alajos, Bp. 1936. 9–139. p.

231 (Megjegyzés - Popup)

40 Erdészeti Rendeleték Tára I. kötet 111. p.

232 (Megjegyzés - Popup)

41 Ágfalvi Imre: Az erdészeti szakoktatás az erdőtörvényben. Erdészeti Lapok, 54. évf. 1935/5. 461–466.p. A cikk élénken érvel a Török-féle temesvári korszak oktatási elvei és módszerei mellett. A szerző az esztergomi iskola erdőmérnök tanára, 1938–48-ig igazgatója, a Medgyesy Schwartz családon keresztül soproni kötődésű egyetemi oktató, dr. Ágfalvi Imre erdőmérnök édesapja.

233 (Megjegyzés - Popup)

42 29.960/1936.II.1.sz. miniszteri rendelet (Erdészeti Rendeleték Tára I. kötet 9–75.p.)

234 (Megjegyzés - Popup)

43 Kollwenz Ödön: Az erdészeti középfokú oktatás kezdeti éveit 21–24p. in: Centenárium évkönyv 1985. 22. p.

235 (Megjegyzés - Popup)

44 Pukánszky Béla –Németh András: Neveléstörténet. Bp., 1996. 624. p.

236 (Megjegyzés - Popup)

45 Vendégh Sándor: A szakképzés a közoktatás rendszerében. Bp., 1984. 19. p.

237 (Megjegyzés - Popup)

46 Vendégh: i.m.: 28–42. p.

238 (Megjegyzés - Popup)

47 Erdőgazdasági középiskolánk (szerző megjelölése nélkül) Erdészeti Lapok, 1948/1. 42–43.p.

239 (Megjegyzés - Popup)

48 Kollwenz Ödön: Az erdészeti középfokú oktatás kezdeti éveit. in: Centenárium évkönyv 1985, 22. p.

240 (Megjegyzés - Popup)

49 Kollwenz Ödön: Esztergomi iskolánk kérelme. Erdészeti Lapok, 1949/5. 120. p

241 (Megjegyzés - Popup)

50 Kollwenz 1976. 201-231. p., különösen: 219. p.

242 (Megjegyzés - Popup)

51 Vendégh Sándor: A szakképzés a közoktatás rendszerében. Bp. 1984, 65., 248. p.

243 (Megjegyzés - Popup)

52 Vendégh Sándor i. m. i. h.

244 (Megjegyzés - Popup)

53 A tanulók elhelyezésére a várostól bérbébe kapták a Templom u. 2. sz. (fiúk), és a Szt. György u. 13. sz. (lányok és étkezdé) alatti épületeket, tanári bérlakás céljára a Templom u. 25. sz. épületet is. in: Centenárium évkönyv 1985. 9. p.

245 (Megjegyzés - Popup)

54 Az iskola igazgatói a Sopronba költözésig: Vadas Jenő 1885–1891 Vadászerdő; Chrenóczy Nagy Antal 1891–1893 Vadászerdő; Török Sándor 1893–1921 Vadászerdő–Tata; Balázs Emil 1923–1928 Tata–Esztergom; Szilágyi Ernő 1928–1938 Esztergom; Ágfalvy Imre 1938–1948 Esztergom; Jabláczy Sándor 1948–1949 Esztergom; dr. Kollwenz Ödön 1949–1950 Esztergom. in: Centenárium évkönyv 1985. 89. p.

246 (Megjegyzés - Popup)

55 Firbás Oszkár 1952–54-ig a Dóczy Lajos u. 6. sz. (ma a Fenyő téri ált. isk. „régii” épülete) alatt az Erdészeti Technikumtól függetlenül működő, 2 évet élt Erdőipari Technikum igazgatója volt.

247 (Megjegyzés - Popup)

56 A kollégium jelenlegi helye a Lackner Kristóf u. 7. sz. alatti (volt Megyei Törvényszék) épület.

248 (Megjegyzés - Popup)

57 A közelmúlt (1950-től máig) iránt érdeklődők az iskola adatairól és életéről bőséges forrást találnak az iskola évkönyveiben, amelyek az iskolai könyvtárban fellelhetők, továbbá a városban élő tanárok és tanítványok elbeszéléseiből. E helyen köszönöm az iskola szíves segítségét a közölt képeket illetően, amelyek elektronikus változatát *Tranta Károly* tanár úr készítette el.

249 (Megjegyzés - Popup)

1 Az építkezés terveit Sándy Gyula 1929 aug. 21-én mutatta be Budapesten. Az építkezés jelentőségét mutatja, hogy ezen részt vett a miniszter, vitéz Simon Elemér főispán, Thurner Mihály polgármester, Kiss Jenő a hittudományi kar dékánja és Pröhle Károly prodékán, valamint Balogh-Kovács Sándor városi műszaki főtanácsos is. A terveket elfogadták, az épület alapkövét 1929. okt. 13-án helyezték el, az épületet Horthy Miklós kormányzó 1930 október 19-én avatta fel. Az egyetemi oktatás az év november 15-én vette kezdetét.

250 (Megjegyzés - Popup)

2 A Nándor-fasoron tervezett templom és iskola-együttesre vonatkozó iratok a Kat. Konvent irattárának 101. dobozában található

251 (Megjegyzés - Popup)

1 A reálgimnázium – líceum tíz éve. 1936–1945. In: A soproni líceum. Szerk.: Györffy Sándor–Hunyadi Zoltán, Bp. 1986. 123-137.